

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

OM SEKRETA UTSKOTTET

UNDER DEN TIDIGARE FRIHETSTIDEN

1719—1734

BIDRAG TILL UTSKOTTSVÄSENDETS HISTORIA

AKADEMISK AVHANDLING

AV

CARL ERIK NAUMANN

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

1911

[110997]

OM SEKRETA UTSKOTTET

UNDER DEN TIDIGARE FRIHETSTIDEN

1719—1734

BIDRAG TILL UTSKOTTSVÄSENDETS HISTORIA

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED VEDERBÖRLIGT TILLSTÅND

KOMMER ATT FÖR VINNANDE AV

FILOSOFISK DOKTORSGRAD

FRAMSTÄLLAS TILL OFFENTLIG GRANSKNING

Å

GÖTEBORGS HÖGSKOLAS SAL N:o 10

ONSDAGEN DEN 31 MAJ KL. 10 F. M.

AV

CARL ERIK NAUMANN

FIL. LIC. AMANUENS I RIKSARKIVET

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

1911

[110997]

FÖRORD.

Den svenska riksdagens arbetsformer gå tillbaka till de normer, som utbildades under frihetstiden. Hela riksdagens inre organisation och formerna för utövande av riksdagens befogenhet fingo under frihetstiden sin gestaltning, vartill man 1809 i ej obetydlig grad gick tillbaka.

Ämnet för föreliggande avhandling är att skildra utvecklingen och gestaltningen av ett av riksdagens organ, det sekreta utskottet, under den tidigare frihetstiden. Ämnets omfattning och nödvändigheten att gripa till det vidlyftiga källmaterialet har föranlett en begränsning, ehuru en behandling av sekreta utskottet under hela frihetstiden skulle givit en klarare översikt och större resultat. Det har syntts lämpligast att göra avsnittet redan 1734 och alltså endast behandla den epök, som fått namn efter Arvid Horn, tidens ledande statsman. Med hattregimen förändrades ständernas ställning och i viss mån även sekreta utskottets, ett avbrott 1734 ger därför en naturlig slutpunkt. Samtidigt med sekreta utskottets utveckling tillkom och utbildades utskottsväsendet över huvud. Utvecklingen inom sekreta utskottet torde, vad arbetsformerna angick, hava varit ledande för riksdagsarbetet i allmänhet; på grund härav kan det möjligen ej anses opåkallat att behandla dess organisation för sig. Blott en och annan antydan har i förbigående givits om utvecklingen av utskottsväsendet i övrigt.

Till sist har jag att till min lärare professor Ludvig Stavenow uttala min värdsamma tacksamhet för de impulser, han givit mig under min studietid, och för det stora intresse, varmed han följt denna avhandling. Till tjänstemännen vid riksarkivet ber jag även få uttala mitt tack för beredvillig hjälpsamhet.

Stockholm i maj 1911

Erik Naumann.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Källor och litteratur	I—IV

Inledning.

Sekreta utskottet före frihetstiden	I—18
---	------

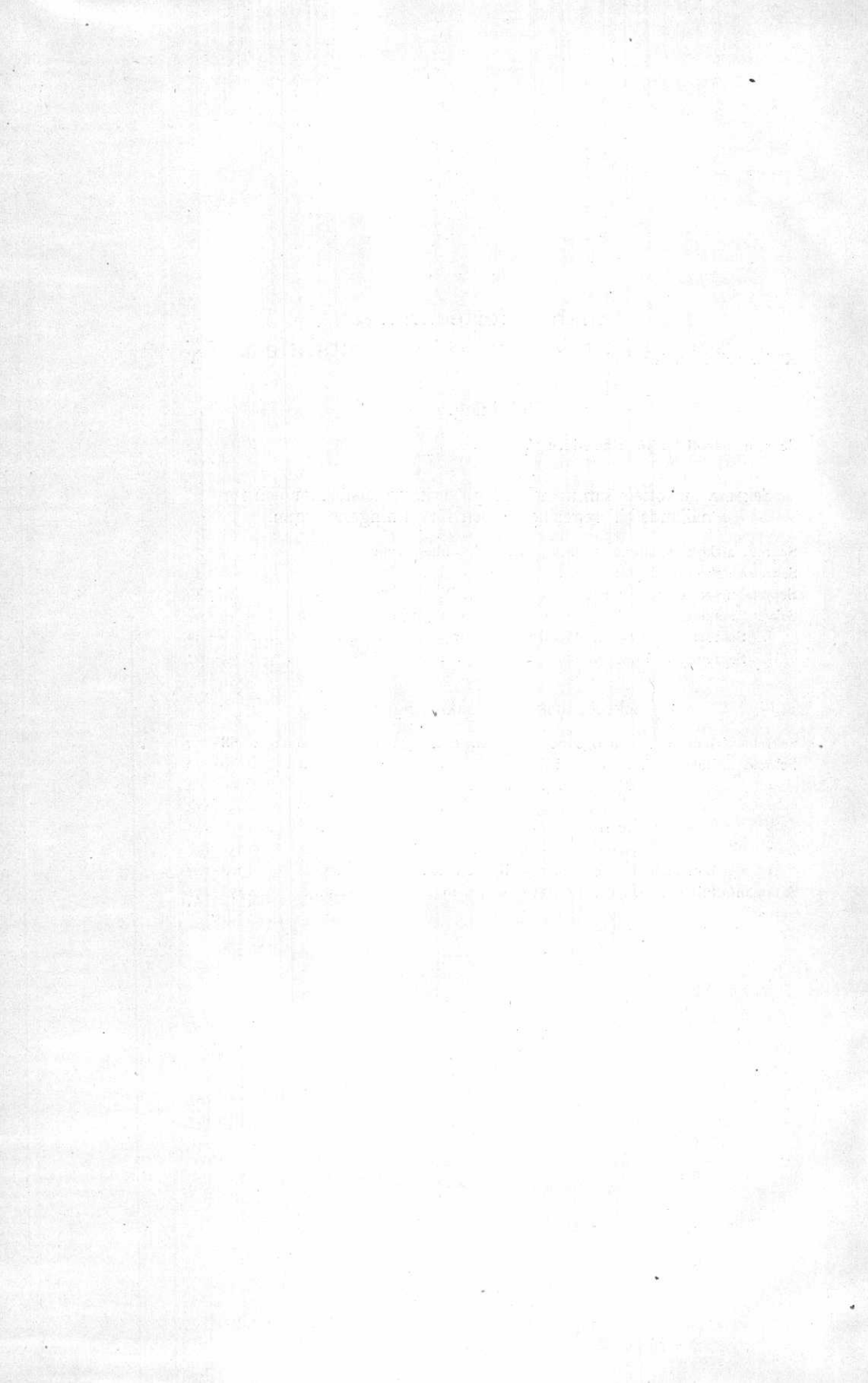
Sekreta utskottets sammansättning, verksamhetsformer och förhållande till regeringens och förvaltningens organ.

Sekreta utskottets sammansättning och verksamhetsformer	19—29
Sekreta utskottets deputationer	29—40
Sekreta utskottet och ständernas deputationer	40—49
Sekreta utskottet och förvaltningens och regeringens organ	49—67
I. Sekreta utskottet och förvaltningens organ	49—62
II. Sekreta utskottet och rådet	63—67

Sekreta utskottets maktbefogenhet.

Sekreta utskottets maktbefogenhet enligt författning och instruktioner	68—80
Sekreta utskottet och utrikespolitiken	80—90
» » » försvaret	90—94
» » » statsregleringen	94—114
» » » banken	114—123
» » » ständernas kontor	123—130
» utskottets kontrollerande myndighet	130—147
Sammanfattning av sekreta utskottets maktbefogenhet i praxis	147—151

Sekreta utskottet före frihetstiden.

Utskottsväsendet inom den svenska riksdagen är en sen bildning. I äldre tider förspordes föga behov av sådana delegationer. Riksdagarna hade sin raison d'être i att av regeringsmakten kallas till deltagande i statsarbetet, någon självständig befogenhet hade de ej, det skulle då vara att besluta om bevillningen eller inge besvär. Men bevillningen och skatterna kunde beslutas på andra sätt, på möten av ett par stånd, liksom även på landskapsmöten. Riksdagen var blott en form för ständermöte, ej ens den viktigaste. Längre såg det också ut som om andra bildningar, särskilt utskottsmötet, skulle hemföra segern, bli framtidens ständerförsamling. Det fåtaliga utskottsmötet var mycket lättare att sammankalla än den betydligt talrikare riksdagen, det var ju lättare för regeringen att genomdriva sin vilja inom den förra än inom den senare församlingen.

1617 års RO,¹ som meddelade bestämmelser om riksdagens sammansättning och verksamhet, gav ej egentligen stadganden om dess befogenhet och makt, som är för oss naturligtast i en sådan författning, utan reglerar huvudsakligen de yttre formerna för riksdagen, framförallt ceremonierna vid de högtidliga sammanträdena. Några bestämmelser för bevarande av den nödiga sekretessen hade den sökt giva. Snart skulle dock behovet av ett nytt institut härför göra sig kännbart.

Utskottsmötet hade på 1590-talet tillkommit för att möjliggöra för regeringen ett intimt samråd med ständerna i utrikespolitiska ärender. Dessa bli alltjämt huvudföremålet vid dess förhandlingar. 1634 års R. F. sökte göra det till det ordinarie ständermötet och förvandla riksdagen till ett extra

¹ N. Edén: Gustaf Adolfs riksdagsordning.

ordinärt institut, då kröningar och »andre märkelige orsaker» krävde en sammankomst av samtliga ständer, men utvecklingen gick en annan väg. Riksdagen blev den ordinarie ständersammankomsten och utskottsmötet försvann. Inom riksdagen kunde ej de utrikespolitiska frågorna förhandlas av samtliga ledamöter, ett särskilt institut, det sekreta utskottet, inrättades härför. Måhända kan man i detta se en sammansmältning av riksdagen och mötet. De behandlade samma ärender.¹ Mötets uppgift var att rådslå om »secret saker», förklarades 1634 av rådet.² Det fick liksom utskottet avgiva en förpliktelse att ej yppa vad som meddelades, så t. ex. 1645, då det på ett förberedande stadium fick underrättelse om Brömsebrotraktaten.

Det första sekreta utskottet tillsattes riksdagen 1627. Gustaf Adolf begärde, att ständerna skulle välja ett utskott,³ för att han skulle kunna »kommunicera» något som låg honom och riket »macht oppå» och ej kunde göras allmänt bekant. Ständerna valde alltså ett utskott,⁴ för vilket konungen klart framlade det utrikespolitiska läget. Sedan överlade utskottet för sig, åtminstone adeln höll enskilda överläggningar.

I plenum framhöll lantmarskalken, att konungen ingalunda hyste misstro till dem, utan det var för att bättre kunna ge besked om utrikespolitiken, som han begärt utskottets tillsättande. Han begärde, att adeln ville giva sina fullmäktige i utskottet »plenipotens» att, vad de beslöto skulle hållas för giltigt och detta så mycket mer, som utskottet ej ville företaga sig något, som kunde lända adeln och dess rättigheter till förfång. Ett försök till motstånd eller åtminstone invändning gjordes av första klassen, den ville veta om konungens framställning rörde de frågor som behandlades i allmänna propositionen eller någon »privat sak och icke allmen bör vetas». Lantmarskalken gav tydligt besked, att så ej var förhållandet, häntydde på, att det var förhållandet till främmande makter, som där avhandlades. I riksdagsbeslutet⁵ gävo ständerna åt utskottets beslut samma kraft både för sig och sina efterkom-

¹ Odhner: Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare sid. 403. Hildebrand: sid. 372.

² Rådsprotokoll 1634 ¹⁰/₇ sid. 154.

³ Adelsprot. 1627 ²⁵/₁₂. R A P I sid.

⁴ Bestod av 30 adelsmän; 14 präster, därav 7 biskopar och superintendenter; 10 borgare och 14 bönder.

⁵ Stiernman: I sid. 801, 806—810.

mande som om det beslutats av samtliga ständerna. Utskottsbeslutet innehåller utom ett svar på den kungliga propositionen även en förklaring, given på konungens begäran, att ärendet vore av den natur, att det ej med någon fördel för landet kunnat meddelas hela riksdagen.

Från denna sin skapelse är sekreta utskottet en så gott som stadigvarande institution, ehuru det först efter tvenne decennier blir absolut ständigt.¹ Till och med på utskottsmötet 1631 förekom det, ehuru adeln invände att »de icke voro så många hit förskrefne»,² men ståndet fick böja sig för rådets vilja. Då liksom 1627 valdes det av ständerna själva.

De, åtminstone adeln, utsågo också under Kristinas förmyndarregering sina representanter, undantag bilda de båda riksdagarna 1635 och 1643.³ Myndig konung åter tillsatte själv sekreta utskottet. Under Karl XI:s förmyndarregering växlade praxis, ständerna valde 1660 och 1668, 1664 tillsatte regeringen utskottet, ett tilltag, som ej avlöpte utan motsägelse.⁴ 1672 valde åter regeringen, måhända motiverade konungens förestående tillträde till kronan åtgärden, men i varje fall var den ej konsekvent, då prästerna själva fingo utse sina delegerade. Karl XI utsåg städse själv utskottet,⁵ samma praxis följdes av förmyndarregeringen 1697 och av rådet 1710; 1713 åter känner det sin ställning så svag, att det infordrar förslag, sådant inges av lantmarskalken över adelns medlemmar och av prästeståndet.⁶

Sekreta utskottet, det första samfälliga stadigvarande utskottet inom den svenska riksdagen, bestod blott av de tre högre ståndens ledamöter. Bönderna, som väl ej ansågos kunna fatta den högre politikens arcana, fingo blott vara med 1627, 1635, 1638. De tillkallades väl understundom, såsom 1675, men först då det gällde att skaffa medel till kriget. Bevillningen angick enligt lantmarskalkens ord i främsta rum-

¹ Carlgren: sid. 132.

² Adelsprot. 1631. R A P sid. 161.

³ v. Steyern: Bidrag till riksdagens historia 1600—1650 sid. 70—71. Carlgren sid. 135 och följ.

⁴ Senare S U vid 1660 års riksdag och första 1664 tillsatt af regeringen.

⁵ Olivekrans i brev till Kristina av 9/2 1689 »Le roy fist nommer ou plutost il ordonna luy mesme selon son plaisir le secret utskått.» Sanddahlska samling. i R A.

⁶ Rådsprot. 1713 d. 12/12. Prästeståndets förslag af d. 15/12. Lantmarskalkens förslag har ej återfunnits. Prästeståndets fullkomligt följt av rådet.

met dem, därför borde de vara med. De deltog sedan vid denna riksdag med samma rätt som de tre högre stånden. Särskilt vid bevillningsfrågor tillkallades delegerade från bönderna,¹ 1682 även vid fråga om rotering — i själva verket också en bevillning — och om konungens memorial rörande förläningsrätten.

Utskottets storlek och fördelning på de olika stånden var mycket växlande, mot slutet av 1600-talet gör sig adelns övervikt ganska starkt gällande. De olika ståndens representanter utsågos på ganska olika sätt. Adeln valde klassvis, varje klass hade sina representanter.² Första och tredje klassen utsågo i regel lika många ombud, den andra klassen företrädde stundom av endast ett par medlemmar.

Inom adeln dominerade den högre byråkratien, landshövdingarna voro talrikt tillstädes, representanter för de olika kollegierna utsågos ständigt, man tyckes rätt samvetsgrant ha velat invälja delegerade från samtliga kollegier, det militära elementet var ganska starkt, det växte under 1600-talet. Dessa proportioner torde ha varit fullt avsedda.³

Bland prästerskapet dominerade prelaterna, de voro självskrivna. Inom borgarståndet förekomma oftast representanter för de större städerna, stundom just från dem, som enligt 1634 års R. F. borde ha representanter i utskottsmötet; ett om än svagt samband skulle alltså här kunna skönjas mellan S. U. och utskottsmötet.

Ett utmärkande drag för sekreta utskottet är kontinuiteten i dess sammansättning. Inom prästeståndet är det naturligt, då dess huvudkontingent var prelaterna. Inom adeln åter torde det vara ett utslag av de politiska förhållandena. Särskilt under Karl XI:s tid är kontinuiteten härutinnan anmärkningsvärt stor.⁴

Utskottet hade tillkommit som en rådgivande institution i utrikespolitiska frågor. De behandlades städse här, rege-

¹ T. ex. S U P 1686 d. 7/10, 2/10, 5/10, 21/10, 22/10; 1689 S U P d. 11/2, 12/3.

² Vid senare riksdagen 1660 tillämpades ett annat valsätt. Klassernaingo då ej välja av sina medlemmar utan ur en av de andra. Adelsprot. 1660 R A P VIII sid. 9.

³ Jfr uttalanden i rådet 1713 d. 12/12 av Cronhielm.

⁴ I 1668 års S U 17 som varit med 1664, 1672 29 sedan 1668, 1680 års S U är nästan helt nytt, 1682 8 sedan 1680, 1686 11 sedan 1682, 1693 9 sedan 1689, 1697 28 sedan 1693.

ringen fick tillfälle att framlägga sin politik. Det behöver blott erinras om, huru Karl Gustaf 1655 delgav SU upplysningar rörande sin politik mot Polen.

Utskottets verksamhetsområde utvidgades ständigt. Först behandlade det blott extra ordinarie angelägenheter, såsom 1639 och 1641 om Maria Eleonoras uppförande, 1635 om Kristinas uppfostran, 1643 om hennes tillträde till regeringen. Vid 1655 års riksdag gav Erik Oxenstierna inför adelns medlemmar en framställning av statsverkets ställning och behov, varvid han framträdde med det bekanta reduktionsyrkandet.

Först Karl XI:s förmyndarregering och egentligen den intressanta riksdagen 1664 medförde en annan tingens ordning, förut är det mera sporadiskt som utskottet får behandla annat än utrikespolitiska och extraordinarie spörsmål.

Vid förmyndartidens riksdagar är dess ställning till regeringen en helt annan. Om förut dess uttalanden burit spår av ren servilism, är nu förhållandet motsatt. 1664 uppmanade det regeringen att »fliteligen» rörande utrikespolitiken rådslå med rådet, eftersom ständerna mellan riksdagarna ej kunde vara tillstades och besluta härom.¹ Det ingrep direkt i politiken, framlade en plan till underhandling 1668 med sjömakterna, uttalade sig för minskning av hären i Bremen och om riksmarskens hemkallande. Vid följande riksdag angav det ett helt utrikespolitiskt program, motsatt det, som segrat i rådet. Utskottet visade sig härutinnan såsom målsman för ständernas växande inflytande gent emot regeringen.

Extra ordinära ärender hänskötos fortfarande till utskottet. 1664 och 1668 överlade det om Kristina och hennes angelägenheter. Adolf Johans misslyckade uppträdande blev 1664 föremål för dess behandling.

Inrikespolitiska frågor började nu allt mer behandlas av utskottet. 1668 debatterades där om åstadkommande av likhet i lag och kyrkobruk mellan Skåne och det övriga Sverige. Vid följande riksdag behandlade det den då så aktuella frågan om lagens och kyrkoordningens revision.²

¹ Malmström, Nordisk universitetstidskrift 1857 sid. 240 o. följ., Sveriges polit. hist. II sid 129, ansett häri ligga ett uttryck för en sorts överhöghetsställning. Carlgren sid. 200 not 4 polemiserat häremot, men så vitt synes på otillräckliga grunder. Jfr Tham II sid. 177.

² Jfr Gezelius: Till historien om vårt lagutskotts tillkomst. Statsvetenskaplig Tidskrift 1907.

Frågor rörande handels- och näringspolitiken debatterades samtidigt av utskottet eller snarare av dess nu tillsatta delegation för inrikespolitiska frågor. Skattefrågorna, som förut avgjorts utan någon utskottets bemedling, börja allt mer bli föremål för dess handläggning, ehuru utskottet här intar en annan ståndpunkt än i övriga ärender. Det blir blott beredande, under det att det eljest beslutar med ständernas rätt.

Även en kontrollerande makt började tillmätas sekreta utskottet. 1675 års viktiga riksdag bragte den nyheten, att det fick rätt att för första gången läsa rådsprotokollen, en rättighet varav det dock ej tyckes ha gjort bruk.¹ Uppslaget till förmyndarräfsten kom från SU genom Thegners bekanta yrkande, att ständerna skulle få del av förmyndarregeringens redovisning.

Under enväldet ökades allt mer sekreta utskottets befogenhet, märkligt nog växte den jämsides med att ständernas och dess egen verkliga makt sjönk. SU blev nu härden för det egentliga riksdagsarbetet. Alla frågor av någon betydelse behandlades där. Dess ställning förändrades dock, från att ha varit en med ständernas rätt beslutande delegation blev det alltmer ett beredande utskott. Denna förändring började under förmyndartiden, men är ej fullt genomförd förrän under enväldet. Den allmänna propositionen avtog mer och mer i betydelse och innehåll, under det att den sekreta blev allt viktigare och vidlyftigare. Utskottet fick från 1680 en ingående kännedom om staten, dess inkomster och utgifter, dess brist; härför redogjordes ej blott i allmänna ordalag i en proposition utan hänvisning gjordes till tabellariska bilagor, som meddelade ett ytterst intressant material. 1680 förklarade konungen,² att i kammaren på hans befallning uppsatts några förslag, så att utskottet skulle kunna så mycket grundligare göra sig underrättat om finanserna. För att nedbringa utgifterna och öka inkomsterna framkom det med en hel rad förslag, såsom att avskaffa kommers- och bergskollegierna, upphäva handelskompanierna, arrendera ut den lilla tullen.³ Utskottet fick kunskap om rikets gäld, både den som fanns vid konungens tillträde till regeringen och den han själv måst

¹ Varenius: Förmyndarräfsten I sid. 148.

² I sekreta propositionen, koncept i »Riksdagsacta».

³ Carlson: Riksdagen 1680 sid. 22—23.

göra under kriget.¹ För minskande av statsskulden föreslogs att genomgå alla skuldebrev, det skulle då visa sig, att många pantinnehavare fått oskäligen amortering, en stor del av gälden skulle på så sätt falla bort. Hela frågan ansågs så invecklad att den borde utredas av en särskild kommission. — Alla dessa utskottets förslag framlades för ständerna. Konungen inbjöd t. o. m. utskottet att överse räkenskaperna över den bevillning, som ständerna vid sista riksdagen åtagit sig. Dess inflytande på landets finanser tillstods alltså öppet, det fick ej blott kunskap om läget, utan man tycktes t. o. m. vilja ge det rätt att företaga en om ock begränsad statsrevision. Reduktionsfrågan behandlades även av utskottet, det uppsatte adelns supplik till konungen, liksom dess svar på de ofrälse ständens skrivelse. Utskottet utövade även i övrigt en kontrollerande myndighet. Det erhöi en ingående redogörelse för stora kommissionens verksamhet, då en blott summarisk skulle meddelas ständens plena. — Författningsfrågorna hänskötos även till utskottet, det framlade de viktiga förklaringsarna om statsskicket, plena hade blott att godkänna.

Vid riksdagen 1682 utvecklades tendenserna från 1680; utskottet stod ännu mera i centrum av ärendena. Statsskulden berördes även nu i den sekreta propositionen, en framställning om dess belopp och fördelning gjordes av statskommissarien.² Vid fråga om anskaffande av medel till avbetalning på statsskulden uppstod strider om kontribution eller reduktion. Initiativet till den nya godsindragningen kom från de ofrälse ständens ledamöter i utskottet.

Bevillningen var föremål för livliga överläggningar³ inom utskottet, det började nu den funktion av bevillningsutskott, som det utövade till frihetstiden. — Frågan om försvarets

¹ »Hwad giæld K. M:t wid sit antræde till regiemente cronan funnit graverad, hvilke medel K. M:t sielf til verkets oprethollande helst under sidsta kriget most emoth visse omistande gods förpantning eller elliest låta opnegotiera.» Sekret. prop. Huruvida S U begagnat sig av konungens inbjudan till statsrevisionen är ovisst.

² S U P 1682 d. ²⁶/₁₀. Utskottsprot. blott koncept, prot. mycket svårläst. Duræus dagbok ²⁶/₁₀. Lidén: sid. 29—30. Nämnade förklaring troligen densamma som finnes i volymen »Riksdagsarbete 1682», »Riksdagsacta».

³ S U P 1682 d. ²²/₁₁, ²³/₁₁, ²⁹/₁₁, ¹/₁₂, ⁴/₁₂, ⁷/₁₂, ¹³/₁₂, ¹⁴/₁₂, ¹⁸/₁₂. Lidén a. a. sid. 56 ff.

organisation, närmast om roteringens införande, behandlades av utskottet.

Konungen avgav till SU sitt memorial om rätten att län låna.¹ Det uttalade sig även om det nu framlagda förslaget till förändring av tronföljden. — Samtliga dessa frågor behandlades även av plena; det verkliga avgörandet, ej det formella, låg dock hos SU.

De följande riksdagarna under enväldet betecknas i utskottets historia av en utveckling av tendenserna 1680 och 1682. Den sekreta propositionen, som avgavs till utskottet, redogjorde ej blott för de utrikespolitiska förhållandena, dess viktigaste innehåll var en framställning om rikets inre tillstånd, den meddelade vad vi skulle kalla en berättelse om vad i rikets styrelse sig tilldragit² inom förvaltningens olika grenar. Karl XI drog försorg om att de förseddes med noggranna uppgifter om staten, ändamålet vartill bevillningarna använts, om statsskuldens storlek, om reduktionens förlopp o. s. v. År 1697 hade propositionen svällt till en översikt av Karl XI:s regering sedan 1680 och likväl överlämnade de olika kollegierna var sin vidlyftiga redogörelse.³

Det är de finansiella frågorna som under riksdagarna helt dominera. Skattefrågorna debatterades inom utskottet mycket ingående. Vid riksdagen 1686 stod här striden om kontribution eller reduktion i analogi med 1682. En hel svärm av förslag till bevillningar framställdes inom utskottet och fingo där sin behandling men ledde ej till några egentligen stora resultat, ett par nya bevillningar, såsom charta sigillata, tillgrepos, men denna skatt hade funnits redan förut under 1600-talet.

Inom utskottet behandlades alla inre frågor av någon verklig betydelse, dess funktion härutinnan var ett beredande utskotts. Utskottet hade rätt till initiativ, 1686 föranledde det tillsättande av en särskild kommersdeputation, men det

¹ Adeln förstärkte för denna fråga utskottet med 10 ledamöter. Adelsprot. 1682 d. 13/4 R A P XIV sid. 80.

² De för hela enväldets historia viktiga sekreta prop. tryckta från 1686, vad inrikes förhållanden beträffar, som bilagor till adelsprotokollen.

³ Kollegieberättelserna i Riksdagsacta, i sammandrag tryckta av Loenbom: Del 10. De utgöra ursprunget till de kollegierelationer som avgävos 1710 och 1713 ej så talrikt, men från 1719 under hela frihetstiden.

hindrade ej att handelsfrågorna fortfarande voro föremål för dess handläggning, delvis vid sammanträden med det särskilda utskottet.

Försvarsärendena handlades av SU, det fick en ingående kännedom om landets krigsmakt. För fästningsbyggnaderna lämnades noggranna redogörelser. 1686 framlade krigsrådet Hoghusen en förteckning på de fästningar, som skulle bevaras; för de fästningsbyggnader som sedan kriget vidtagits lämnades noggranna underrättelser, även kartor förevisades, demonstrerades av E. Dahlberg.¹

Sin gamla ställning inom utrikespolitiken bevarade utskottet. Konungen lämnade det ingående kunskap om läget, 1686 fick det på sin begäran del av »tractaterna och pacta»,² varvid en ingående redogörelse lämnades av sekreteraren Åkerhielm. SU kände sig rådvillt, huruvida konungen blott ville för dem framlägga situationen eller infordra deras råd. Lantmarskalken gjorde hemställan härom till konungen och erhöi till svar, att hans mening »är mer att visa ständerna», huru det skickade sig till krig, »än att fordra deras råd». Vid följande riksdag gavs dunklare besked, men då endast av lantmarskalken,³ att konungen givit ständerna underrättelserna »relative», men dock till deras överläggande. Några verkliga uttalanden gjordes ej heller av utskottet, det hänsköt frågan till konungens avgörande.

Denna stora arbetsbörd kunde ej vila på hela utskottet, det började arbeta på underavdelningar.⁴ 1686 tillsattes ett utskott för att jämkä 1683 års bevillning, ett annat fick i uppdrag att uppgöra förslag till charta-sigillata-förordning, båda fullgjorde genast sina uppdrag, framställde ännu under samma plenum sina förslag.⁵ En deputation fick utreda frågan om

¹ S U P 1686 d. 16/9, 17/9, 28/9. S U P 1689 d. 13/2.

² S U P 1686 d. 16/9, 30/9 Roskildefreden, frederna i Fontainebleau och Lund; tractaterna med Holstein meddelades, framställning av Danmarks skäl till angreppet på Holstein lämnades o. s. v.

³ S U P 1686 d. 2/10. S U P 1689 d. 9/2.

⁴ S U hade redan förut tillsatt deputationer såsom 1668, 1675 men rent tillfälligt. Carlgren a. a. sid. 163 not 4.

Det andra hade en ledamot som ej satt i S U tillkallad som speciellt sakkunnig. S U P 1686 d. 22/9. Jfr Bergsten a. a. sid. 19, Carlson a. a. IV sid. 296.

utgivande av kreditivsedlar. Adeln skrivelse till konungen rörande de oköpta räntorna¹ uppsattes av deputerade. 1689 tillsattes likaledes ett utskott över kontributionen.² Ett utskott fick behandla frågan om annullerande av de förgripliga rådsprotokollen.³ Adeln överlät åt delegerade att förhandla med banken om upplånande av medel till den bevillning, som i förskott skulle erläggas.⁴ Svaret på den sekreta propositionen uppsattes vid flera tillfällen av ett utskott.⁵ Frågan om myntet utreddes 1710 och 1713 av deputationer. 1710 fick ett utskott underhandla med tjärukompaniet för att förmå detta till en försträckning.⁶ Frågan om kontributionsmetoden, som vid riksdagen 1713—14 i så hög grad tog ständernas intresse i anspråk, behandlades av flera deputationer.⁷ Förslaget om beskickning av ständerna till konungen hänvisades också till ett utskott. Utrikespolitiken, frågan om åstadkommande av fred, överlämnade SU till rådet att med ett utskott avgöra.⁸ SU uppsatte ett förslag på medlemmar till deputationen, varav regeringen valde.⁹ För behandling av frågan om rekryteringen tillsattes ett utskott bestående av generaler och landshövdingar samt delegerade från varje stånd.¹⁰

Jämsides med SU:s egen utveckling har utskottsväsendet inom riksdagen över huvud vuxit upp. Före enväldet är det

¹ S U P 1686 d. 25/10, 12/10. Därtill tillsatte adeln en deput. för att uppgöra förslag om stuterier.

² S U P 1689 d. 4/3, bestod av 3 medlemmar av vart stånd.

³ S U P 1689 d. 27/2 utskott »som skall vara öfwer skriften som är projecterad om protocollens annullerande»; bestod av 4 av vart stånd.

⁴ S U P 1689 d. 28/2.

⁵ S U P 1689 d. 19/2. S U P 1693 d. 7/11. S U P 1710 d. 5/5.

⁶ S U P 1710 d. 3/5 21/4. S U P 1714 d. 20/4.

⁷ S U P 1713-1714 d. 22/12, 29/12, 13/1.

⁸ S U P 1714 d. 20/1, 11/3.

⁹ Adeln utsåg 12, varav regeringen valde 5, övriga stånd 4 medlemmar, 1 representant utsågs af regeringen ehuru ej nämnd af S U. S U P 1714 d. 10/3 Medlemsförteckningen, prinsessan och rådet »utsett föllliandé till deliberationen öfwer fredswärcket», av 11/3, bilaga till S U P. R A P XVII sid. 418.

¹⁰ S U P 1714 d. 7/1. Huruvida »alla landshövdingar» invalda i deputationen voro medlemmar av S U har ej undersökts.

en ganska rik utveckling, en mängd utskott tillsättas för de mest olika behov. Såväl gemensamma utskott som särskilda för ett stånd förekomma. Deras uppdrag är dels att bereda frågorna dels att sammanjämka olika meningar mellan ständerna. En del av dessa deputationer underhandla med regeringen och stå då till stor del under dess ledning. SU är ej det enda ständernas organ, som förhandlar med regeringen, men blir det viktigaste.¹ Under enväldet har SU fått en fullkomligt dominerande ställning. Utskott tillsättas väl som ständigt återkomma, men utom bankoutskottet nå inga verklig betydelse. Utom detta synes intet gemensamt utskott mellan alla ständerna ha funnits utom 1680 års utskott över RF. och kommersutskottet 1686;² det tillkom på initiativ av SU, förklarades i prästeståndet skola överlägga huru »handel, trafique och siöhandel med god profit må drifwas».

Inom de olika ständerna tillsattes för behandling av vissa frågor en del utskott, utvecklingen härav kan endast följas beträffande adeln och prästerna.³ Några deputationer beredde ärender, som direkt angingo adeln såsom sådan, hit hör introduktionsdeputationen och deputationer över riddarhusärendena.⁴ Svaret på allmänna propositionen uppsattes av ett utskott,⁵ 1682 uppgjorde ett utskott riksdagsbeslutet.⁶ Ett besvärutskott förekom ständigt.⁷ Som kontributionsutskott fungerade SU; 1682 förstärktes det härför,⁸ både då det gällde reduktion och kontribution, adeln vann på så sätt något inflytande på dess sammansättning, ehuru blott i en viss fråga och till en del. Ett särskilt kontributionsutskott tillsattes 1680

¹ Jfr Carlgren a. a. Bergsten a. a. Samtiden synes ej haft öga för mer än S U:s betydelse, övriga utskottsbildningar omnämnas ej alls av Loccenius: Synopsis juris publici et privati.

² Det bestod av 33 adelsmän och 7 präster; av adeln 13 och av prästerna 4 medlemmar i S U. Överläggningarna av verklig betydelse i ekonomisk-historisk synpunkt.

³ Protokoll för borgarståndet saknas under perioden 1680—1719, för 1680 finnas riksdagshandlingar, dock ej givande för detta syfte.

⁴ Adelsprot. 1682 d. 5/10, 1686 d. 11/9, 1693 d. 2/11, 1697 d. 4/11; 1680 d. 22/10, 1682 d. 11/10, 1686 d. 16/9, 1689 d. 15/2, 1693 d. 4/11, 1697 d. 4/11.

⁵ Adelsprot. 1686 d. 19/10, 1693 d. 8/11, 1697 d. 12/11.

⁶ Adelsprot. 1682 d. 20/12.

⁷ Adelsprot. 1680 d. 6/10, 1682 d. 9/10, 1686 d. 16/10, 1689 d. 8/2, 1693 d. 7/11, 1697 d. 4/11.

⁸ Adelsprot. 1682 d. 3/11, 2/12.

och i en viss fråga 1686, om faddergåvomedlen; hit torde ock utskottet 1682 om rusttjänsten kunna räknas.¹ Reduktionsfrågan föranledde 1680 tillsättandet av ej mindre än trenne utskott och 1682 av två.² — Författningsfrågor kunde behandlas av utskott, det var fallet 1682 med frågan att län läna.³ Ett utskott dryftade 1682 frågan om annullerande av de förgripliga rådsprotokollen. Adels skrivelse om Lilliecreutz' yttrande om likvidationsreglerna uppsattes av ett utskott. 1680 hänvisades till ett utskott frågan om indragande av kommers- och bergskollegierna.

Inom prästeståndet förekommo blott ett fåtal utskott. 1680 var åtminstone fråga om att utse ett om de allmänna besvären.⁴ I övrigt synes utskott endast ha förekommit i mer eller mindre kyrkliga angelägenheter, som 1689 om skolordningen och 1693 om psalmboken.

Mellan SU och dessa andra utskott förefanns intet samband utom däri, att många av deras medlemmar sutto i utskottet. — Ej ens mellan SU och bankoutskottet fanns annan gemenskap än den att dess medlemmar ofta tillhörde SU, proportionen härutinnan visar ständig stegring.⁵ — 1689 föreslog lantmarskalken att »nämna här» ett bankoutskott, borgarståndet förklarade sig ha beslutat »nämna därtill ett utskott af det secreta utskottet». Prästerna ville först rådgöra med sitt stånd, orsakade därigenom att saken föll för att ej före frihetstiden återkomma.⁶

En del bankofrågor dryftades av SU., där debatterades om räntan till banken på kronans skuld.⁷ Förslag till inrättande av kreditsedlar ställda på banken framställdes där, det

¹ Adelsprot. 1680 d. 6/11, 1682 d. 19/12, 1686 d. 12/11.

² Adelsprot. 1680 d. 29/10, 26/10, 2/11, av de två senare skulle det första uppsätta, det senare överse ståndets »deduction» till konungen i frågan; i det första — ehuru rätt starkt, 15 medl. — insattes betecknande nog ej någon af S U s:s medl. Adelsprot. 1682 d. 19/10, 16/11.

³ Adelsprot. 1682 d. 13/11, 18/11, 7/11.

⁴ Prästerståndets prot. 1680 d. 18/10, 1689 d. 23/2, 1693 d. 10/11, 25/11. 2 utskott .

⁵ Ett försök att på S U:s bekostnad utvidga bankoutskottets befogenhet gjordes 1678, men ledde ej till något resultat. Adelsprot. 1678 6/2 s. R A P XII 254. Carlgren a. a. sid. 244.

⁶ S U P 1689 10/2.

⁷ S U P 1686 17/9.

föranledde tillsättandet av en särskild deputation för att utreda frågan. I intet av dessa fall torde bankodeputerade ha hörts, en åtgärd som dock skulle förefallit väl motiverad.

Redan vid utskottets bildande sökte ständerna skaffa sig garantier för att det ej grep in på deras områden, åtminstone adeln förbehöll sig att det ej fick befatta sig med dess privilegier. Då utskottets ställning vidgades, dess makt växte, hördes åter i plena uttalanden för att binda dess befogenhet. 1664 uppstod livligt meningsbyte inom adeln, då det gällde att ge utskottet fullmakt.¹ Tredje klassen begärde få veta vad som proponerades. I fullmakten inflöt också den inskränkningen att det ej fick upptaga ärender, som rörde adelns rättigheter. 1675 begärde själve lantmarskalken att det svar, som SU avgav 1672, skulle läsas upp. Riksdagsveteranen Melcher Falkenberg invände: »såvida det skulle vara secret kunde det intet läsas upp». I SU. diskuterades frågan om man kunde göra »sine medbröder» meddelanden om vad man fått höra, det yrkades t. o. m. att hos konungen skulle göras en anhållan i sådant syfte. Förslaget förföll sedan Falkenberg anmärkt att man icke kunde »begynna något nytt» och lantmarskalken förklarar, att »detta finnes löpa emot förre vanor». Själva namnet »secret», yttrade han, visade, att vad som meddelades utskottet ej kunde meddelas stånden. Lantmarskalken utlovade att ståndet i frågor om skånska adelns angelägenheter skulle få full underrättelse.²

Per Sparre³ begärde vid tillsättande av utskottet 1680 att få veta, »om der kommer sådanne saker at hanteras, som anginge contributioner och bevillningar, om icke sådant kunde blifva med hela ståndet communicerad». Lantmarskalken Claes Fleming sade sig ej alls veta, vad propositionen komme att innehålla. Hans Wachtmeister begärde, att adeln skulla autorisera utskottet att »handla och sluta utan communication med ståndet». Per Sparre förnyade då sin anhållan och understöddes även av annan talare; lantmarskalken fann sig

¹ Adelsprot. 1664 d. 8/7. R A P IX s. 132 o. följ. Carlgren a. a. sid. 194.

² Adelsprot. 1675 d. 2/9, 8/9. R A P XII sid. 32—33, 45—48.

³ Adelsprot. 1680 d. 7/10. R A P XIII sid. 13—14.

föranlåten att förklara att om i utskottet kom att talas om »contribution eller bevilling, så lerer sådant blifva Ridderskapet och Adelen tillkiennagifvet». Tvenne dagar därpå, den 9:de, kunde han meddela, att konungen gått in härpå, i utskottet skulle alltså häri »ståndet ovetterligen» intet beslutas. Vid riksdagen 1682 framkommo yttranden i samma anda. Mauritz Posse begärde att alla inrikes ärender, som behandlades i utskottet, skulle meddelas adeln. Lantmarskalken Fabian Wrede förklarade, att man ej vid denna riksdag skulle skapa någon ny praxis utan följa gammal, och anhöll att man skulle hysa förtroende för utskottet. Per Sparre framhöll betydelsen av, att ståndet kände till utskottets verksamhet.

Dessa försök att fastställa vilka frågor, som skulle vara hemliga, dit man nog hälst som M. Posse 1682 ville räkna blott de utrikespolitiska, visa ett visst mistroende mot utskottet. En rädsla för att det skulle växa ständerna över huvudet tyckes ha förefunnits; denna synes åtminstone under enväldet rätt onödig, då meddelades så gott som alla inrikes frågor av vikt åt plena.

En fullmakt att besluta å ständernas vägnar erhöll SU 1627 och sedan från 1660,¹ men detta kom senare ur bruk, för att först under frihetstiden återtagas. Utskottets beslut bekräftades under dess första år i riksdagsbeslutet, en praxis som sedan återkom, men blott mera sporadiskt, såsom 1664 och 1668.²

Sekreta utskottet hade tillkommit på grund av regeringens behov att stödja sin utrikespolitik genom ständernas medverkan. Det inflytande regeringen i början utövade på detsamma, att den fullkomligt ledde det, är sålunda lätt förklarligt. Regeringsmedlemmarna deltog ofta i debatterna, ej ens monarkerna avhöllo sig härifrån, så var fallet 1652 och 1655, då Karl Gustaf inför det framlade sin uppfattning av det utrikespolitiska läget. Under 1660-talet stiger utskottets självständighet, men förhållandet förändras fullkomligt under enväldet. Karl XI använde ju taktiken att skjuta ständerna framför sig, och detta gäller särskilt om utskottet. Där sutto alla hans förtrogna. Han vände sig direkt till utskot-

¹ Jfr Carlgren sid. 193.

² Stiernman II sid. 1474, 1636.

tet, till det ingav han t. ex. sitt memorial om rätten att län läna.

En särskild karaktär hade utskottsmötet 1710 och riksdagen 1713, de förebådade direkt frihetstidens former.¹ Det var från ständerna och särskilt från utskottet initiativen utgick, ej från regeringen. Denna utskottets lust att ingripa visade sig på alla områden, ej minst inom utrikespolitiken. I den sekreta propositionen² till mötet 1710 lämnades en översikt av förhållandet till utrikes makter ända sedan 1700. Utskottet nöjde sig ej med att ta kännedom härom. Det uppmanade rådet att söka åstadkomma en förändring i politiken, särskilt yrkades starkt på fred med Danmark. Vid följande riksdag framträdde kraven på fred ännu starkare, nu var man ej böjd att endast uttala sin mening utan ville också skrida till verket. En av riksdagens första åtgärder var att på förslag av utskottet besluta avsända en beskickning till konungen med en skrivelse, där ständerna förklarade, att de ämnade under ledning av prinsessan och rådet söka fred.³ Rådet meddelade utskottet, att det vidtagit mått och steg för att söka inleda underhandlingar om fred. Utskottets iver dämpades ej härav. Inom utskottet framställdes av borgarna förslag, att rådet och ständerna skulle sammanträda för att överlägga om, »på hvad sätt vi skola salvera Hans Maj:ts riket och oss». Detta vann genast bifall av hela SU.⁴ Deputationer tillsattes för att rådslå om fredsverket, närmare utveckla skälen för fred. Rådet måste bevilja en konferens, men hade då den trumfen på hand att kunna lämna nya underrättelser från konungen, att han ändrat politik, sökte söndra sina fiender, brutit förbindelserna med polackarna.⁵ Med hänvisning härtill avstyrkte

¹ Malmström sid. 31—94. Malmström I sid. 9 o. följ., 19 o. följ. E. Carlson: sid. 458—493. Bowallius: sid. 213 o. följ.

² Bil. till Adelsprot. 1710 efter exemplar i R A och riddarhusarkivet, dessa båda ofullständiga; fullständig i avskrift i Uppsala universitetsbibliotek, allm. handskriftsaml. F 104.

³ Förslaget väckt av ärkebiskopen. P. Ribbing och Thegner fingo i uppdrag att uppsätta skrivelserna. Brevet tryckt i H S H del 27. S U förbehöll sig att utse beskickningen, en särskild deputation fick i uppdrag att välja den S U P 1713—1714 d. ²²/₁₂, ³⁰/₁₂, ⁷/₁, ¹⁶/₂. Adelsprot. 1713 d. ²³/₁₂, 1714 d. ⁷/₁ R A P XVII sid. 237, 243.

⁴ S U P 1714 d. ²⁰/₁, ²¹/₁.

⁵ S U P 1714 d. ⁷/₁. ³/₂ Rådets bref till Velingk av ²⁶/₁₁ upplästes liksom Müllerns av d. ²/₁₁ 1713.

det vidare åtgärder. Ständerna togo i ny skrivelse fasta på konungens ord, men deras, egentligen utskottets, iver att ta frågan i egen hand avkyldes knappast härav, slutligen föll också rådet till föga på grund av händelsernas lopp — slaget vid Storkyro.¹ Det anmodade utskottet att föreslå delegerade »till deliberationer över fredsverket». Deputationen, den första mindre sekreta, enligt frihetstidens term, fick avlägga tysthetsed. Den framlade en plan för fredsunderhandlingarna, därvid dock troget följande en av kanslikollegium uppsatt deduktion. Ivrigt uppmanade deputationen rådet att göra tsaren fredsambud, det lyckades också förmå senaten att av tsaren begära ett pass härför — men därmed tyckes dess verksamhet ha avstannat.²

Liksom under 1680-talet var det ej utrikespolitiken eller ens de nu så trängande försvarsåtgärderna som bildade huvudinnehållet av utskottets överläggningar, utan de rörde sig främst om finanserna. I sekreta propositionen och ännu mer ingående i den åtföljande relationen³ av statskontoret fick utskottet kännedom om statens ställning under hela krigsperioden liksom om dess läge för tillfället, om »denne faselige store

¹ Egendomligt nog fälldes yttranden för att bevisa att ständerna ej framlagt något förslag om fred. Gyllenborg förklarade att »som deras Excell. för Ständernas sammankomst skridit till fridsvärket, i medhan de funnit rikets tillstånd sådant wara, at de intet kunde dröja dermed: så har Ständernas underdåniga lydno och skyldighet som de äro skyldiga deras Excell. i Hans Kung. Maj:jt frånvaro fördrat att göra et med dem». S U P d. $\frac{8}{2}$ 1714.

² Deputationen visade, att fred med Danmark och Ryssland ej kunde vinnas utan landavträdelse, uttalade sig för att med Stettin som lockbete vinna Preussen på Sveriges sida. Till kejsaren och England borde föreställningar göras om jämviktens bevarande i Europa. Depescherna till de svenska beskickningarna om fredsverket meddelades deputationen. Deput. skrivelser till rådet af d. $\frac{15}{3}$, $\frac{12}{4}$ 1714, den förra i kopia den senare i original. Riksdags-acta 1713—1714.

³ 1710 avgavs utom av statskontoret även en relation av defensionskommissionen, som dock ej gick längre tillbaka än efter Poltava; Def.-kom. registratur S U P 1710 d. $\frac{6}{4}$. Om utgifterna utom stat till kriget m. m. 1700—1709, Carlson not. 675 och 713 efter bilaga till statskontorets relation. 1713 avgavs relation därjämte av amiralitets-, krigs- och kammarkollegierna samt kontributions-ränteriet, upplästes i S U. S U P 1713—14 d. $\frac{21}{12}$, $\frac{22}{12}$, $\frac{11}{1}$, $\frac{22}{2}$. Riksdags-acta. Jfr statskontoret till rådet 1710 d. $\frac{30}{3}$ där det hemställer, att berättelsen skulle uppläsa i S U »emedan det tillförende varit brukeligt wid Kongl. Maj:ts Ständers sammankomster». Före 1697 avgavs ingen sådan relation, det kortfattade protokollet för S U 1697 omtalar ej relationens uppläsande.

bristen», den översteg 80 tunnor guld.¹ Förslag till fyllande av statsbristen framlades ej av rådet, utan överlämnades åt utskottet och ständerna att själva sörja därför, deras egentliga göromål blev också att söka »hvad råd, medel och utvägar vidare måtte kunna finnas och vid handen gifvas till denne store bristens fyllnad och ersättning». Efter att förgäves ha väntat på förslag från rådet grep utskottet sig an med att söka finna utvägar, det gällde ju främst skaffa medel till försvaret.

I utskottet² tog man sin tillflykt till alla möjliga utvägar, samtliga — utom förslaget att föryttra trofeerna — vunno plenas bifall. Utom frivilliga gåvor räknade man på försträckningar av tjäru- och sockerkompanierna, på kyrkornas medel, pantinnehavare skulle avstå en del av sin ränta m. m. De inkomster utskottet hänvisat till förslogo ej, offervilligheten visade sig väl storartad men förslog ej långt. Förslag väcktes om »contribution för eldstäderna», fick falla, ansågs för tyngande, även tanke på myntförsämring bröt fram. Särskilda avgifter beslötos skola utgå för bruk av peruker, fontanger, vagnar. I svaret på sekreta propositionen hänvisade man till att upptaga lån utomlands,³ säkerhet hade man i troféerna. Tanken på att pantsätta någon av provinserna framlyste också.

Även vid 1713 års riksdag behandlades de finansiella frågorna av utskottet. Den betecknar en utveckling av tendensen 1710.⁴ Endast sekreta utskottet kände genom sekreta propositionen, som nu ej meddelades plena, statsverkets tillstånd och behov. Utskottet förkastade den nya bevillningsmetoden efter förmögenhet,⁵ förslog dubbel kontribution och dessutom en krigsgärd. Ständerna biföllo i hufvudsak utskottets förslag.⁶

¹ Statskontorets relation av 30/3 1710 i koncept i statskontorets arkiv i R A, en avskrift i Skoklostersamling vol 104 i kvart. I skrifvelse av s. d. till rådet hemställer statskontoret om relationen skall meddelas S U, häntyder på att så tidigare varit förhållandet.

² Malmström a. a. sid. 55—58.

³ Svedberg yrkade i S U som villkor för ständernas garanti, att lånet skulle användas endast efter avtal med dem. S U biföll, men frågan fick falla. Malmström a. a. sid. 73.

⁴ Bowallius: Riksdagen 1713—14 sid. 213 ff.

⁵ Dess olägenhet visades utförligt i ständernas skrifvelse till konungen om kontribution, tryckt som bilaga. Adelsprot. 1713. R A P XVII sid. 338—358.

⁶ Adelsprot. 1714 d. 14/1, 18/1, 19/1.

Utom de finansiella frågorna handlade utskottet alla ärender av betydelse vid dessa ständermöten. Frågorna rörande försvaret blevo föremål för dess behandling; utskottet grep till initiativ, yrkade på åtskilliga åtgärders vidtagande. Det begärde av misstro till Lybeckers förmåga, att en annan befälhavare i Finland skulle utnännas.¹ Flottans läge i Karlskrona ansågs farligt, den borde flyttas till Stockholm. Det avslog proposition om rekrytering av ståndsdragonerna, trots att rådet hänvisade till anhållan härom, i konungens brev.

Utskottet ville t. o. m. 1710 ingripa och förordna om landets styrelse. Yrkanden hördes att Karl XI:s testamente skulle uppläsas, rådet lyckades dock avvärja att några åtgärder vidtogos. 1713 fortsatte man på den väg som beträffs 1710, nu framkommo verkliga yrkanden på att utskottet skulle ingripa och förordna om landets styrelse. Frågan väcktes först i sekreta utskottet i anonyma skrivelser, det var där som också Leyonmarks bekanta memorial² ingavs. Utskottet lät dock ej förmå sig till att härutinnan taga några mått och steg. Men det stigande intresset för och allt ivrigare yrkandet på ett ingripande visa att ständernas makt oavbrutet var i stigande och såsom deras organ växte utskottets inflytande.

Vid sammanfattning av föregående översikt framgår, att utskottet från en delegation, som med ständernas rätt beslöt om utrikespolitiken, utan frångående av denna ställning förändrades till ett utskott, som förberedde nästan alla viktigare frågor. Enväldet var i utskottets historia banbrytande, då först fick det insikt i landets finanser, fungerade som bevillningsutskott, vissa ansatser till statsrevision förspordes ock. Vid ständermötena 1710 och 1713 visade det en stark självständighet mot regeringen taga ledningen i sina händer.

Frihetstidens första riksdagar behövde ej ingripa nyskapande, de behövde blott draga konsekvenserna av den föregående utvecklingen.

¹ Malmström a. a. sid. 69.

² H S H Del 28 sid. 331, 350.

Sekretaria utskottets sammansättning och verksamhetsformer.

Under 1600-talet hade utskottets sammansättning varit högst växlande, först under frihetstiden skapades härför fasta former. Antalet bestämdes redan 1719 till 50 adelsmän och 25 av de båda andra stånden. I detta antal, som blev norm för hela frihetstiden, ingick dock ej lantmarskalken eller talmännen, som betraktades som självskrivna. Antalet för de ofrälse stånden överskreds stundom, i 1723 års utskott sutto utom talman 27 präster och lika många borgare, 1731 var borgarnas antal 26.¹ Medlemsantalet uppgick alltså ständigt till 103 och kunde stiga något därutöver.² R O fixerade antalet till 100 medlemmar.

Adelns övervikt i utskottet betydde endast överlägsenhet i debatten, liksom den medförde större lätthet att kunna utse medlemmar till de olika deputationerna. Omröstningen skedde nämligen ståndsvis. Förslag att låta denna ske per capita förekommo men endast sporadiskt, såsom t. ex. i samtliga projekten till R O. Särskilt adeln tyckes ha omfattat denna idé, 1723 reserverade sig dess medlemmar i expeditionsdeputationen härför. Tanken var dock för ny, ståndsmedvetandet för starkt, de ofrälse stånden hade för stort intresse av att hindra adelns övermakt, för att den skulle kunna vinna terräng.³

Talmännen voro verkliga medlemmar med sådana rättigheter, de invaldes dock i regel ej i utskottets deputationer. Enda undantag härifrån bildade bankodeputationen, men den intog också en särställning, dess medlemmar voro genom ännu en ed utom utskottets förbundna att ej uppenbara vad som rörde bankens förhållanden, bankodeputationen styrde ban-

¹ Vid 1720 års riksdag utsåg prästeståndet 30 representanter, dess avsikt var tydligen att de andra stånden i proportion härefter skulle öka sitt antal men det stötte på motstånd, 5 ledamöter fingo »licentieras». Prästestånd. prot. d. 28/1, 30/1. Westrin S R A sid. 70 not 1.

² Att fullt exakt bestämma det torde ha sina svårigheter, i S U och dess deputationer deltago stundom såsom medlemmar personer, som ej nämnas i medlemsförteckningarna.

³ Förslagen bland 1723 års riksdagsordningsdeputations handlingar. Malmström I sid. 421 not 2. Jfr uttalanden av ärkebiskopen 1720 30/1 Prästestånd. prot.

kens affärer med nästan fullkomlig självständighet. Lantmarskalkens ställning i utskottet var annorlunda, han var visserligen självskriven ordförande i utskottet, men ansågs dock ej vara ledamot i egentlig mening. Eden avlades av utskottet »såväl som ock af landtmarskalken».¹ Han hade ej något votum, vilket dock ej hindrade honom att särskilt i viktigare frågor uttala sin åsikt, men likväl ständigt under hänvisande till, att han ej hade någon formell rätt härtill.

Sättet för väljande av delegerade i utskottet var mycket olika inom de olika stånden, även sedan R O. såsom allmän grundsats fastslagit medelbara val genom elektor.² Enligt R O hade dessa fritt val, skulle endast taga hänsyn till sakkunskap och ej till ämbete eller ställning i övrigt; en enda inskränkning fanns, ingen som var av främmande religion finge inväljas.³

Adeln begagnade sig städse av medelbara val genom elektor. Dessa voro ej bundna genom några föreskrifter, hade sålunda rätt att t. ex. välja sig själva, varav de också flitigt begagnade sig. En enda inskränkning fanns som ett minne av klassindelningen en greve och en friherre skulle utses mot fyra adelsmän.⁴

Endast om en kategoris behörighet att delta i utskottet och deputationerna över huvud yppades olika meningar, nämligen om riksrådets fullmäktiges. Samuel Åkerhielm⁵ yrkade på, att de ej skulle få tillträde till utskottet. Rådet vore ansvarigt inför ständerna, i utskottet förekom frågor, som rörde rådets politik, huru skulle, om deras fullmäktige sutto i utskottet, ansvar kunna utkrävas; med fullmäktigskapets natur följde, att man måste meddela sig med sin principal, de voro alltså ej självständiga, vidare kunde ju principalen

¹ Uttalanden av lantmarskalken om hans ställning i S U t. ex. S U P 1720 ¹/₂, 1723 d. ⁵/₃, 1726—27 d. ¹⁹/₉, ²⁴/₁, ⁷/₂, 1734 d. ³/₁₂.

² Stavenow: Om formerna för utskottsval under frihetstiden.

³ Ursprunglig främmande nationalitet utgjorde ej något hinder. Ett försök att på den grund utestänga handl. Weduvar från Kristianstad ledde ej till påföljd. Borgarst. prot. 1723 d. ¹⁸/₁, ³⁰/₁. En motsatt åskådning gjorde sig senare gällande. Ad. prot. 1731 ²⁷/₁. R A P VI s. 25.

⁴ I S U sutto af den gamla första klassen 1719 18, under 1720- och 1730-talet 16 ledamöter; fördelningen av grevar och friherrar växlade något.

⁵ Åkerhielms mem. av d. ²⁹/₁ 1720 bland Utskottshandl. 1720; Tessins av d. ³⁰/₁ 1720 a. st., uppl. på riddarhuset d. ²⁹/₁ och ³⁰/₁. Tessins mem. äfven i koncept i Tessinska saml. Adelsprot. 1720 d. ²⁸/₁, ³⁰/₁; 1723 d. ²⁸/₁.

återtaga sin fullmakt, skulle då fullmäktigen uteslutas från utskottet. Då rådet ej hade säte i utskottet, borde dess fullmäktig ej hafva det, man tillade eljest fullmäktigen större rätt än principalen. Tessin sökte gendriva Åkerhielms invändningar, visade klart, att riksråden ej borde ha sämre ställning än andra adelns huvudmän. Åkerhielms meningsfränder hade dock överhanden. Det beslöts, att riksrådsfullmäktige skulle få vara medlemmar men ej meddela sig med sina principaler; därigenom fritogos de från annan ställning än andra fullmaktsinnehafvare. I frågor, som direkt rörde fullmakts-givarna, skulle de ej få deltaga.

Vid följande riksdag gjordes ännu en inskränkning. Det fastslogs som en allmän princip, att de ej skulle få deltaga i deputationer, som rannsakade rådets politik. Av detta allmänna beslut drogs dock ej den slutsatsen, att de ej skulle få vara med i SU, vilket 1723 började deltaga i den granskning av utrikespolitiken som det sedan ensamt utförde.

Prästerna utsågo sina ombud till och med 1723 medelst öppen omröstning, sedan valdes de medelst elektor.¹ En viktig inskränkning i den fria valrätten bildade dock biskoparnas självskrivnhet. Domkapitlens valda ombud i frånvarande biskops ställe voro självskrivna, en utveckling som 1731 var fullt avslutad. Även teologie doktorer, de s. k. »mensales», ansågos självskrivna. En viss fördelning av ledamöterna efter stiftet företogs, varje stift hade en representant och de större ytterligare en.

Borgarståndet valde sina delegerade genom öppen omröstning.² Först 1734 infördes det av riksdagsordningen stadgade valsättet, men endast med nöd lyckades man få det resultat godkänt, vartill elektorerna kommit. En strävan gjorde sig gällande att länsvis fördela representanterna, klagomål hördes från städer, som ansågo sig förbigångna.³ Själv-

¹ Stavenow a. a. sid. 25—29. »Det wahnligt är at alla Biskopar sitta med i S U», anfördes såsom motiv för att biskop Gezelius, som kom under riksdagens lopp infinna sig i S U. S U P 1723 d. ²⁷/₈.

² Stavenow a. a. sid. 33—34.

³ 1720 besvärade sig representanterna för Uddevalla och Strömstad över, att de ej fått komma med i utskottet, vilket förut enligt deras utsago var vanligt. 1734 yrkade Fredrikshamns representant på att komma in i S U, framhöll att staden ständigt varit representerad där. Hans anspråk tillbakavisades med, att valet redan skett. Borgarstånd. prot. 1720 d. ¹/₂, 1734 d. ²⁵/₅, 1731 d. ²⁷/₁.

skrivnen ledamot var, åtminstone på 1730-talet, ståndets sekreterare.

Bland de olika ståndens kontingenter dominerade byråkratien. Särskilt gällde detta adeln, både den civila och militära förvaltningens spetsar företrädde i riklig grad.¹ Kansliet var ständigt talrikt representerat.²

Inom prästeståndet var förhållandet likartat. Biskopar, teologie doktorer, professorer och övriga mensales utgjorde en mycket stor procent av ståndets delegerade i utskottet. Bland borgarståndets ombud innehade magistratspersonerna övervikten, blott några få handlande representerade de övriga elementen i ståndet.³

Närmast berördes adelns representanter av frågan, om ämbetsmän, som deltagit i behandlingen av ett ärende, skulle få vara med, då det upptogs i utskottet. Arvid Horn⁴ sökte bevisa deras rätt härtill genom att förklara, att de voro de egentligen sakkunniga. Frågan blev ej föremål för något verkligt avgörande. Ämbetsmännens uteslutande från utskottsarbetet kunde motiveras med att deras tjänsteåligganden tillbakasattes, om riksdagsgöromålen i större grad lade beslag på deras tid och arbetskraft. För en dylik invändning hade tiden dock ej öra. 1723 enade sig de ofrälse stånden om ett sådant ämbetsmännens uteslutande från deputationerna; adeln lyckades dock avvärja anslaget. Senare blev den uppfattningen förhärskande, att riksdagsarbetet hade företräde framför allt annat.⁵ — SU avgav protokollsutdrag, ämnade att ingivas till domstolarna, att dess ledamöter voro så upptagna av statens affärer, att de ej hade tid att sköta sina egna angelägenheter.⁶

¹ T. ex. 1731: 1 president, justitiekanslern, 6 landshövdingar, 3 hovrättsråd, 5 assessorer, 2 kammar-, 1 kommers-. 1 krigsråd, 8 generaler, 8 överstar, 1 amiral, 1 generaladjutant. Inalles 27 civila-mot 23 militära ämbetsmän.

² T. ex. 1723: 1 statssekreterare, Cederhielm, 1 kansliråd, v. Kochen, och 4 sekreterare. 1731 3 statssekreterare, Bunge, Carlson, Cedercreutz, hovkanslern v. Kochen, kanslirådet Nerès. Opposition häremot uttalades 1726 av Stobée i mem. av 13/9.

³ Troligen voro dock flera, rådmän egentligen handlande, ämbetsmannaelementets övervikt har väl i någon mån där igenom kunnat neutraliseras.

⁴ Adelsprot. 1720 d. 28/1. R A P I s. 21.

⁵ Malmström: Om ämbetsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden, Smärre Skrifter, sid. 160.

⁶ S U P 1727 d. 17/1, 23/1.

Ett framträdande drag i SU:s sammansättning var den starka kontinuitet, som rådde. Det gällde alla tre stånden. Särskilt stark måste den ju vara inom prästeståndet, där så stor procent av medlemmarna på grund av sin ställning voro självkrivna. Men denna kontinuitet fanns även starkt inom de andra stånden och betingades av strävan att taga vara på den sakkunskap, som medlemmarna förvärvat.

I 1720 års utskott sutto bland adeln 17, som varit med i SU 1719 och det just ledarna C. Ribbing, Lagerberg, G. Bonde, Fersen, Samuel Åkerhielm. Detta samband, som för utskottet ju innebar en styrka, väckte stark opposition; man fruktade, att ett litet kotteri skulle tillvälla sig allt inflytande. 1723 bröt oppositionen igenom, det beslöts, att ingen som setat i 1720 års utskott skulle omväljas. Beslutet föranledde ivriga protester. Charles Emil Lewenhaupt förklarade, att de som förut varit delegerade såsom »ärligit folk ej borde vara suspecte». Gyllenborg frågade varför just adeln skulle »kasta sådan blame på sine medbröder». E. Wrangel föreslog ironiskt, att adeln, då den så utmärkte sina ledamöter, borde utse några som kunde anklaga dem, som vid förra riksdagen sutto i utskottet.¹ Vid nästa riksdag återvände man till föregående praxis, ehuru ej så starkt som 1720.² — Inom prästeståndet fanns ännu starkare samband, men betingat av valets karaktär. Borgarna visade samma tendens vid valet av sina delegerade.³

¹ Adelsprot. 1723 d. ²⁸/₁ R A P II sid. 30 sid. ff. Cederhielm var ivrig motståndare till stark kontinuitet i S U:s sammansättning. Han föreslog, att ingen som deltagit i utskottet en riksdag skulle få inväljas vid följande riksdag, men väl under den därpå följande; dock skulle ständigt nya medlemmar inkomma för att förhindra att ett fåtal tillvällade sig makten. Odaterad P M »angående någre ärender som böra komma i öfvervägande vid Riksdags och Riddarhusordningarnas upsättiande». Den tillhör genom sin natur 1723 års riksdag. Huruvida den verkligen inlämnats har ej kunnat konstateras, måhända har den ingivits till dep. över riksdagsordningen. Cederhielmska Saml.

² Även 1723 års utskott visade dock spår av denna kontinuitet. Lantmarskalken hade förut varit medlem av utskottet liksom 5 ledamöter setat i 1719 års. Av dem, som deltog i 1731 års utskott voro 13 med 1726, 4 med 1723, 1 med 1720; i 1734 års voro 15 med 1731, 3 med 1726, 2 med 1723. Åtskilliga medlemmar deltog i utskottet riksdag efter riksdag, kammarrådet Watrang var med alla gånger utom 1720, Lindcreutz från 1723 till periodens slut, S. Åkerhielm vid de båda första och 1734 års riksdag. Denna kontinuitet föranledde opposition av Falkengren 1734. Ad. pr. R A P VII s. 28.

³ I 1720 års S U funnos 11 präster som varit med 1719, 1723 voro 6, 1726 7, 1731 5, 1734 9 kvar sedan föregående riksdag. För borgarståndet ge följande siffror tydligt besked: 1720 voro 3, 1726 9, 1731 4, 1734 11 kvar sedan

Avgick ledamot ur SU under riksdagen, valdes 1719 annan i hans ställe. Adeln utsåg medlemmar i stället för dem som blivit riksråd.¹ Senare fullföljdes ej denna praxis, ej ens i avlidnas ställe tillsattes ny ledamot.² Orsaken härtill torde, då det gällde de ofrälse stånden, vara att söka i den svårighet, som på grund av deras fåtal fanns att fylla en plats, medlemmarna voro ju mangrant upptagna av arbete i deputationerna.

Riksdagsmän som utsågos till riksråd fortforo utom 1719 att till riksdagens slut delta i utskottsarbetet; 1727 tillträdde de ej förrän vid riksdagens slut sin nya ställning.³

Utskottet hade utom 1627 bestått av delegerade från de tre högre stånden, bönderna fingo blott undantagsvis vara med, tillkallades i bevillningsfrågor och andra ärender, där de ej kunde förbigås. Det nya statskicketets fäder hyste ingen större tanke om böndernas politiska förmåga, de höllos undan från deltagande i sekreta utskottet liksom från en annan av riksdagens viktigaste delegationer, rådselektorerna. Per Ribbing förklarade t. o. m., att en sådan fråga som Ulrika Eleonoras förslag att på tronen upphöja sin make ej angingo bönderna. Han broder Conrad Ribbing uttalade den grundsatsen att de »uti arcanis reipublicæ et œconomicis intet böra hafva något votum».⁴

Bönderna kunde naturligen i längden ej nöja sig med att städse utestängas. Vid riksdagen 1720⁵ begärde de säte i SU, hotade med att ej välja några medlemmar i bevillningsdeputationen, innan de erhållit svar på sin anhållan. Lantmarskalken föreställde deras deputerade, att de ej hade någon rätt härtill,

föregående riksdag. Även inom dessa stånd deltago åtskilliga medlemmar vid flera riksdagar, Erik Benzelius satt i S U 1723 och 1731, J. Benzelius från 1720 till periodens slut utom 1723 o. s. v.

¹ Adelsprot. 1719 d. 29/4 R A P I sid. 76. I stället för de militärer, som kort före riksdagens slut på denna grund lämnade utskottet, valdes inga nya medlemmar. S U P 1719 d. 15/5, 16/5. Utskottet kunde t. o. m. själv besluta ett sådant inval, det tillkallade 1719, då en fråga om Göteborgs privilegier kom före och den ordinarie Göteborgsrepresentanten var bortrest, ett annat ombud från Göteborg.

² S U P 1720 d. 16/5, 1723 d. 14/3, 6/5.

³ Stavenow Riksrådsvalen sid. 151. Cederhielm till Horn d. 13/8 1723. Cederhielm deltog som riksråd vid konferens i stora sekret. deput. S U P 1723 10/10.

⁴ S U P 1719 d. 25/5. Bowallius sid. 273 ff.

⁵ Böndernas memorial av d. 7/2, tryckt som bil. M till Adelsprot. 1720 R A P I sid 313. S U P 1720 d. 8/2, 9/2.

vidare »kunde der intet godt uträtta ehuru god deras intension vara må, efter de intet kunna begripa de sakerne i SU», han förtydligade denna sin förklaring med hänvisning till att många akter, som behandlades av utskottet, voro avfattade på främmande språk. Helt ville han dock ej förmena dem att få tillträde till utskottet, de kunde kallas dit, när utskottet så fann nödigt, men dock »intet admitteras som ledamöter av SU öfver alla der förefallande ärender». Om bönderna ej läto sig nöja härmed och vidhöllo sitt beslut att ej deltaga i bevillningsdeputationen, skulle de andra stånden ej ge tappt utan forfara med sitt arbete där.

En deputation sändes för att underhandla med bönderna. Som sista eventualitet, om de ej ville ge med sig, måste frågan dragas inför plena. Bönderna sökte vid en senare konferens stärka sin ståndpunkt med att förklara, att de ej kunde avstå från sin rätt, varken för sig själva eller ännu mindre »för sine hemmavarande medbröder».¹ Detta skäl tillbakavisades av lantmarskalken med, att deras fullmakter ej gav dem anledning till en sådan anhållan. På samma gång sökte man lugna dem med att förklara, att de andra stånden ej avgjorde någon fråga, som rörde bönderna utan att tillfråga dem. Utskottet gjorde sig ingen brådska med att formligen besvara böndernas anhållan, uppsköt frågan, emedan »de angelägnaste sakerne ännu ej äre afgjorde».² Bönderna inkommo då med ett nytt memorial;³ deras anhållan hade nu utsträckts, gällde även deltagande i valet av riksråd. Även denna andra anhållan avslogs av utskottet. I sitt svar hänvisade det till 1600-talets praxis, att bönderna ej varit medlemmar af utskottet. I stånden däremot fingo bönderna åtminstone delvis förespråkare i borgarna. De ville, att bönderna skulle få deltaga i utskottet i ärender, som rörde »rikets egentliga hushåldning» men ej i sekreta frågor, vari de ej hade »något särdeles begrep eller kundskap». Vidare biföllo de deras anhållan att få deltaga i rådsvalet. Adeln och prästerna åter antogo utskottets skri-

¹ Det torde vara första gång under frihetstiden som en principalatslära uttalades i riksdagen. Jfr Bowallius, Frey 1846 s. 324.

² S U P 1720 d. 27/4.

³ Memorial av d. 14/6 tryckt bil. M till Adelsprot., S U:s svar av d. 3/7 tryckt a. a. sid. 313, 314; böndernas protest tryckt a. a. sid. 316. S U P d. 14/6

^{8/7, 9/7} Adelsprot. d. 5/7. R A P I s. 245. Prästerstånd. prot. d. 5/7. Borgarstånd. prot. d. 4/2, 5/2, 5/7.

velse. Utgången föranledde debatt i utskottet.¹ Lantmarskalcken sökte visa, att bönderna omöjligen kunde deltaga i utskottet, då de ej hade någon kunskap om statsverket; då ekonomiska frågor behandlades, remitterades ej sällan från rådet och kansliet hemliga ärender. I ett prot. extr. meddelades bönderna svar på deras anhållan, de inlade en protest mot beslutet för sin och sina hemmavarande kommittenters räkning.

Troligen uppmuntrade av att de vunnit åtminstone delvis bifall hos ett stånd till sina anspråk, förnyade bönderna vid följande riksdag sin anhållan.² Utskottet tillsatte en deputation för att med material från riksdagsakterna visa grundlösheten i böndernas påståenden. De hade särskilt hänvisat till utskottets tillkomst 1627. I sitt svar förklarade utskottet kategoriskt, att »Bondeståndets fullmäktige äro ännu aldrig någonsin blefne till någre riksdagars secreta utskotter kallade såsom röstägande ledamöter». Det viktiga prejudikatet från 1627 sökte man bortförklara med rätt mycket ehuru just ej lyckad sofistisk; det hänvisades till att i riksdagsbeslutet uppräknades 1627 de delegerade, det hade ej brukats senare och därför måste då ha varit andra förhållanden. Utskottets skrivelse bifölls av de tre högre stånden, blev deras svar till bönderna, ehuru den överlämnades av en deputation från utskottet.

Böndernas tillkallande till utskottet i en viss fråga, om tsartiteln och om titeln av kunglig höghet åt hertigen Karl Fredrik av Holstein, åstadkom skapandet av ett nytt utskott, den s. k. stora sekreta deputationen. Man ansåg sig varken kunna eller böra utestänga bönderna från behandlingen av ärendena; frågan om hertigens titel var ju ett steg i kampen för att bereda honom successionsrätt. Skillnaden mellan utskottet och stora sekreta deputationen var blott den, att den senare formen användes för mera utomordentliga ärender, i övrigt var den ett med 25 bönder förstärkt sekret utskott. Sambandet med utskottet synes tydligt bl. a. också därav att stora sekreta deputationens protokoll förekomma bland utskottets i dess löpande följd.

² Meningen med denna överläggning ej fullt klar, då frågan väl var avgjord genom plenas beslut.

³ Böndernas mem. av d. 13/2. Celsing försökte i utskottet mildra ordalagen i svarsskrifvelsen, ville ha bort orden om att frågorna i utskottet gingo över böndernas »ämne af begrep». C. G. Tessin bestred detta livligt, förklarade att orden borde stå, emedan »det så är i sanning, och är ibland de starkaste skiäl». S U P d. 11/2, 14/2, 18/2, 1/4. Adelsprot. 1723 d. 13/2, 16/2. R A P II sid. 93 ff.

Under de tvenne följande riksdagarna synes bondeståndet ha förlorat lusten att återkomma med sin anhållan om säte i utskottet; först 1734 förnyades den. Lika litet som förut lyckades de vinna gehör för sina anspråk. Utskottet brydde sig ej ens om att, förrän ännu en skrivelse från dem inkommit, svara på deras anhållan. Det blev som förut avstyrkande. Böndernas tilltag att protestera mot de beslut som utan deras åtgörande fattades rörande allianserna föranledde en skarp hänvändelse från utskottet, bifallen av de tre högre stånden, där det påminner bönderna om riksdagsordningens bestämmelser, hänvisade, som motsats till böndernas misstroende, till den »ömhets», varmed de tre stånden ofta med eftergift av sin egen fördel sörjt för bondeståndets bästa.¹

Beträffande utskottets arbetssätt fortsattes och utvecklades den praxis, som uppkommit under 1600-talet. Självskrivnen ordförande var alltså lantmarskalken. Som sekreterare fungerade riddarhussekreteraren under de båda första riksdagarna. Förslag framställdes att välja en sekreterare för vart stånd, men de vunno ej anklång. Från 1723² valdes sekreterare, under hela perioden omvaldes här till sekreteraren, senare kammarrådet v. Groth. Lantmarskalken motiverade 1726 valet med att riddarhussekreteraren var upptagen på riddarhuset och i expeditionsdeputationen. Sekreteraren var ej ledamot av SU, fick avlägga tysthetsed. Riddarhussekreteraren³ stod dock i nära förbindelse med utskottet, ägde på grund av sitt ämbete tillträde till SU, förde vid förfall protokollet, tillkallades ofta för att ge upplysningar, i all synnerhet var detta fallet med Wulfwenstierna. Både han och hans efterträdare fingo avlägga samma ed som sekreteraren.

Bestämda plenidagar funnos, plenum började redan kl. 8 f. m. För medlemmarna utfärdades polletter, böter fastställdes för dem som kommo en halv timme efter plenums början,⁴ t. o. m. för dem som störde förhandlingarnas gång.

¹ Bönderna kallades till SU för att få svar på av dem gjord förfrågan t. ex. 1727 om kontributionens användning. S U P d. 4/3, 7/3.

² S U P 1723 d. 11/2, 1726 d. 16/9, 1731 d. 29/1, 1734 d. 3/5.

³ S U P 1723 d. 9/4, 1726 d. 17/9, 1731 d. 29/1 o. s. v.

⁴ S U P 1720 d. 1/2, 1723 d. 14/2. Böter i förra fallet 2 d. smt, i senare 6 d. smt.

Överläggningarna höllos dels gemensamt, dels ståndsvis. Den senare formen, som väl närmast var en reminiscens från 1600-talet, begagnades dock i något större utsträckning endast 1719. Adeln höll då enskilda överläggningar i myntfrågan.^{1 2} Alla tre stånden höllo enskilda överläggningar om sättet för rådets hörande.³ Även två stånd överlade stundom för sig, så adel och präster rörande myntet.⁴ Vid de följande riksdagarna förekom detta förhandlingssätt mera sporadiskt vid någon viktigare fråga, som 1726 om accession av hannoveranska alliansen. Formerna vid dessa överläggningar skilja sig från plenas, där förekom stundom fullt öppen omröstning, var och en skulle förklara sin mening, alltså samma praxis bibehållen, som adeln använde redan 1627.

Bestämda regler för sättet för överläggning och för besluts fattande utbildades ganska långsamt. I R O gävos några grundläggande bestämmelser, varpå man sedan byggde. Där stadgades, att lantmarskalken skulle med ledning av diskussionen förklara vilken mening han funne vara majoritetens, bifölles denna hans uppfattning, vore beslutet fattat. Denna bestämmelse angiver ett tämligen primitivt sätt för framställande av proposition. Direkta stadganden om formerna för votering inom SU och deputationerna gävos ej av R O. Vid riksdagen 1723 dryftades frågan om omröstningen skulle ske per capita eller ståndsvis. I förslagen till R O stadgades det förra alternativet. Till följd av de ofrälse ståndens motvilja mot att härigenom giva adeln övervikt inom utskottet lämnades frågan oavgjord, bestämmelserna här om uteslötos ur R O. Omröstning efter stånd måste då, genom analogi med sättet för votering inom stånden och i överensstämmelse med praxis, vara påbjuden.⁵ Beslutets fattande kunde föregås av omröstning inom de olika stånden. Vid denna votering iaktogs ej alltid R O:s bestämmelse § 16 att voteringspropositionen skulle så avfattas, att man kunde

¹ S U P 1719 d. 5/3, 8/4, 25/5, 26/5. Cederschiöld sid. 36, 70, 298, 299.

² S U P 1719 d. 9/4 sid. 83.

³ S U P 1719 d. 2/5 Cederschiöld sid 173.

⁴ S U P 1719 d. 9/4, 13/4, 14/4. Cederschiöld sid. 89—90, 93—94, 96—97.

Förslagen till R O i riksdagsordn. dep. handl. Ståndens anmärkingar »allegater till pleni protokollen».

svara ja eller nej. Det förekommer exempel på votering med flera alternativ sidoordnade.¹

Sekreta utskottets deputationer.

Inom en så stor församling som sekretä utskottet kunde naturligen ej ärendena med fördel endast behandlas i plenum. Behovet av smärre utredande utskott, deputationer, som termen lydte, gjorde sig starkt kännbart. Även härutinnan uppträdde man ej nyskapande utan anknöt till föregående utveckling. Flera utvägar voro möjliga; antingen kunde man tillsätta delegationer endast för ett visst speciellt spörsmål eller också anförtro utredandet av samhöriga eller i något avseende likartade frågor åt samma utskott. Under de första riksdagarna syntes det ovisst, åt vilket håll utvecklingen skulle gå, man synes då ha varit mera tilltalad av det förra alternativet. Det är dock oberättigat att häri se något utslag av ömtålighet om sin maktställning från utskottets sida, man hade helt enkelt ännu ej fått klart för sig vilken ofantlig arbetsbörda, som skulle komma att vila på utskottets axlar. Ännu såg man ej behovet av någon mera ingående utredning eller granskning, allt ansågs kunna ske inom utskottet. Tillsättandet av statsdeputation avsågs 1719 med motivering, att statsverket skulle företagas inom utskottet.

Den växande arbetsbördan framtving nödvändigheten att bereda varje ärende, innan det företogs till avgörande. Vid konstituerandet av SU 1723 föreslog lantmarskalken,² att ingen fråga skulle behandlas av SU, förrän den blivit utredd av en deputation, deputationernas storlek åter skulle bero på vikten av de ärender, som anförtroddes åt dem. Utskottet biföll enhälligt förslaget. Principiellt fasthöll man sedan vid denna grundsats åtminstone så, att varje fråga skulle vara utredd, innan SU fattade sitt beslut. Från att ha varit en utväg

¹ 1734 omröstade adeln om en fråga skulle avgöras av S U, remitteras till plena eller till K. M:t. Efter voteringen uppstod debatt om vilket av de tre förslagen vunnit pluralitet. Denna votering föranledde en överläggning rörande formerna härför. Efter Tessins förslag beslöts med återopande av R O, att förttiden endast omrösta om tvenne alternativ. S U P 1734 d. 11/11, 15/11.

² S U P 1723 11/2.

till beredande av ett ärende bli deputationerna en ständigt integrerande del i utskottets arbete. Formell rätt till att tillsätta deputationer erhöi SU genom 1723 års R O,¹ men där ställdes detta sätt att bereda ärendena jämsides med en annan utväg, nämligen att infordra utlåtanden från förvaltningen.

Först småningom framväxte ur den stora massan av beredningar mera stående deputationer. Beredningarna fungerade i regel helt tillfälligt, några medlemmar fingo i uppdrag att överlägga och sedan i utskottet framlägga sin mening. Deras uppdrag var ofta av så litet omfattande natur, att de kunde medhinna sitt värv under samma plenum, som de tillsattes. De bestodo blott av ett par ledamöter av varje stånd, jämlikhet i antal mellan stånden förekom 1719, men sedan trängde även här principen om adelns övervikt igenom. Det var en stor mängd ärender av mycket växlande natur, som på detta sätt bereddtes. Ännu 1719 var antalet av dylika deputationer ej så stort, men det växte vid de följande riksdagarna, så att 1720 tillsattes ett tjugotal, 1723 fanns ett trettiootal, men sedan avtogo de; ännu 1726 tillsattes dock nära ett tjugotal, vid nästa riksdag fungerade blott ett tiotal, vilket antal åter vid den därpå följande ytterligare nedgick. Deputationerna tillsattes under de första riksdagarna till övervägande del för rent speciella frågor.

Alla de olika slag av ärender som kunde komma till behandling inom SU fordrade sina utredande utskott.² Efter grundläggningen av det nya statsskicket framstod det som ett önskemål att bringa de normer, som reglerade förvaltningen i överensstämmelse med dess stadganden. Vid 1719 års riksdag uppgjordes t. ex. i detta syfte genom deputation inom SU förslag till ny kansliordning liksom ämbetsederna.³ 1720 tillsattes en deputation över landshöfdingeinstruktionen. Andra ärender, som på ett eller annat sätt berörde administrationen, föranledde tillsättande av deputationer, t. ex. 1723 frågorna om fordran på inhemsk nationalitet för vissa ämbeten och spörsmålet om de tjänstlösa ämbetsmännens ställning. En så speciell fråga, som regleringen av mantalskommisariernas

¹ R O § 18.

² Exemplifieringen avser ingalunda någon fullständighet utan blott att visa, att deputationer tillsattes för de mest olika spörsmål.

³ S U P 1719 d. 27/4, 23/5.

distrikt, så att de sammanfölla med länsgränserna, utreddes 1723 av en deputation.¹

Instruktionerna för de extra ordinarie myndigheter, som SU föreslog, uppsattes av särskilda deputerade.² Utskottets granskande befogenhet utövades genom en hel rad av deputationer. Till dessa kunna främst räknas de båda utskott, som 1726 genomgingo rådsprotokollen och däröver uppgjorde sina anmärkningar, för att formulera dessa eller de remarker, som framställdes mot rådets verksamhet, tillsattes en särskild deputation.³ För den finansiella granskning, en börjande statsrevision, som kom i SU:s hand, fungerade flera deputationer, t. ex. 1720 över flyktingskommissionens räkenskaper, 1723 för en viss stor balans, vid följande riksdag tillsattes en särskild deputation för att ombesörja den revision av amiralitetsräkenskaper, som SU funnit nödig.⁴

Utskottets ställning såsom i viss mån väktare över författningens helgd och därav följande ingripanden i politiska mål föranledde tillsättande av flera deputationer t. ex. i Brenners sak 1720 och i Vellingks 1726.⁵

Spörsmål av militär innebörd bereddes i en hel mängd deputationer. Redan 1719 tillsatte SU deputerade för att granska det ingivna förslaget till arméns fördelning. Vid följande riksdag behandlades på detta sätt frågorna om inkvarteringsordningen och om båtsmanshållet i Halland.⁶

Ur den stora mängden av dessa beredande delegationer framväxte vissa ständigt återkommande deputationer. Huru dessa skulle fördelas, vilka som hade tendens att bli de segrande, var dock ingalunda genast klart. De kommo att motsvara vissa av de olika viktigare områden, som tillhörde utskottets maktsfär. Utrikespolitiken hade ju varit dess egentliga uppgift, den fortfor att vara en av dess viktigaste, här för behövdes ett särskilt organ, då det ej var lätt för hela det stora utskottet att i detalj syssla med de invecklade diplomatiska förhållandena, en del av ledamöterna saknade också den nödiga språkkunskapen för att kunna fördjupa sig i de di-

¹ S U P 1723 ^{20/5}, ^{7/6}, ^{18/3}.

² S U P 1726 d. ^{13/2}.

³ S U P 1726 ^{7/10}, ^{10/10}, ^{8/11}. 1727 ^{20/2}.

⁴ S U P 1720 ^{10/5}. S U P 1723 ^{8/4}. S U P 1727 ^{7/1}.

⁵ S U P 1720 ^{31/3}. S U P 1726 ^{18/10}, ^{20/10}, ^{18/11}.

⁶ S U P 1719 ^{28/4}. S U P 1720 ^{10/5}.

plomatiska korrespondenserna. En fredsdeputation tillsattes 1719 ej blott för att överlägga med regeringen om utrikespolitiken, utan till och med för att deltaga i dess handläggning.¹ Vid de följande riksdagarna bereddess ständigt de utrikespolitiska frågorna av en deputation, vars namn liksom även dess befogenhet växlade. Under 1726 års riksdag visade sig till och med ett behov av flera delegationer för utrikespolitiska spörsmål. Under det att den s. k. alliansdeputationen rådslog om förändringen i Sveriges allianssystem, utövades uppgiften att granska regeringens politik av två andra deputationer. Deputationen, för vilken den mindre sekreta blev den stående benämningen, var ej blott beredande deputation åt SU utan även åt den stora sekreta deputation som 1723 tillsattes. Deputationen var den förnämsta av SU:s underavdelningar, lantmarskalken tog ej sällan del i dess förhandlingar, i den insattes i regel de ledande personerna.³ Karakteristiskt för dess sammansättning var det ej ringa antal kansliämbetsmän, som där hade säte.⁴

I nära samband med utrikespolitiken stod särskilt under de första riksdagarna försvarsfrågorna. För deras behandling tillsattes 1719 delegerade.⁵ Vid följande riksdag utreddes frågorna av en gemensam stats- och defensionsdeputation — spörsmålen om försvaret och finanserna hade så starkt samband, att de ej kunde skiljas åt, en särskild amiralitetsdeputation förekom dock.⁶ De viktigaste försvarsfrågorna, speciellt de om försvarsplanen, frågan om huvudvikten skulle läggas på försvaret till lands eller sjös, blevo 1723 föremål för överläggningar inom en defensionsdeputation; den utsågs av SU men var en självständig deputation, bestående av ledamöter av alla stånden.⁷

¹ Den $\frac{6}{5}$ valdes 3 av vart stånd, d. $\frac{8}{5}$ ytterligare 3 adelsmän, därav 1 redan ledamot. Bland ledamöterna G. Bonde, v. Kochen, L. Molin, J. Nordberg, A. Hylten. S U P 1719 d. $\frac{6}{5}$, $\frac{8}{5}$.

² Bestod 1720 av ej mindre än 27 medl.

³ 1720 bl. a. G. Bonde, Karl Gyllenborg, Strömfelt, E. Wrangel, 1723 J. Cederhielm, Palmfelt; Tessin 1723, 1731, 1734: E. Benzelius 1723, 1731, 1734.

⁴ 1726 kanslirådet E. Wrangel, statssekreteraren Ehrenstrahl, 1731 Wrangel, v. Kochen, Nerés, 1734 v. Kochen, Celsing. Medlemsantalet som 1723 var 12, steg 1731 till 16 och 1734 till 24 delegerade.

⁵ Bestod 1719 av 5 adelsmän, däribland Cronstedt och 2 borgare.

⁶ Bestod av 24 medl. däribland C. Ribbing, Cronstedt, Lagerberg, S U P 1720.

⁷ Dess betänkande S R A sid. 693. Deputationen bestod av 60 ledamöter, varav 24 adelsmän, militärer fördelade efter vapenslag. I dep. sutto 26 medl. av SU.

Från 1726 års riksdag tillsattes ständigt en defensionsdeputation inom SU. Bland de adliga medlemmarna var det militära elementet övervägande.¹ Såsom deputationens sekreterare fungerade krigskollegiets sekreterare.

En av utskottets viktigaste funktioner var dess befattning med statsregleringen. 1719 hade intet förslag till stat uppgjorts, en deputation av utskottet tillsattes för att biträda vid uppgörandet av staten.² Själva granskningen av staten utövades av utskottet i plenum. 1720 överlämnades arbetet med statsverket till den förenade stats- och defensionsdeputationen. Vid följande riksdag åter utsågs ingen statsdeputation. Tvenne utskott tillsattes³ för att avge resolution över de massor av ansökningar, som inströmmade. Enskilda stater, som hovstaten och ammunitionsstaten, behandlades av särskilda deputationer,⁴ men i övrigt avgjordes de finansiella frågorna i SU:s plenum utan föregående utredning av deputation. — Från 1726 utsågs ständigt statsdeputation.⁵ Den utvecklade sig till att bli, jämte den mindrè sekreta, SU:s viktigaste delegation.

Bankofrågorna hade ända sedan riksbankens upprättande behandlats av ett särskilt utskott, bankodeputationen. Från 1719 tillsattes ej längre någon särskild bankodeputation, bankoärendena tillhörde SU:s maktområde. För deras behandling tillsatte ej heller detta något bankoutskott, de förklarades vara av den natur, att de tillhörde hela utskottet.⁶ En deputation utsågs för att utreda en viss fråga som berörde banken, nämligen om myntkontraktet. Först 1723 tillsatte SU någon verklig bankodeputation. En deputation genomgick den mellan riksdagarna sittande kommissionens arbete. För att behandla de egentliga bankoärendena utsågs, för att sedan ständigt återkomma, en deputation.⁷ I dess arbete deltog, utom de valda

¹ Bestod 1726 av 16, 1731 av 25, 1734 av 28 ledamöter; 1734 var adelns kontingent ej mindre än 16.

² S U P 1719 d. 3/3, 4/3. S U skrifvelse av d. 4/3 1719 se S R A sid. 8. Deputationen bestod af 7 ledamöter, däribland Lagerberg, Stierncrona, biskop Norlind, Hylten. Dess förslag se »Projecter till 1719 års stat».

³ S U P 1723 d. 1/4. Bestodo vardera av 12 medl.

⁴ S U P 1723 d. 1/4, 19/9. Bestodo af 10 och 9 medl.

⁵ Statsdeputationen bestod ständigt av 24 medlemmar.

⁶ En deputation utsågs för att efter riksdagen granska bankens ställning. Dess berättelse avgavs först 1723.

Bestod av 12 ledamöter under hela perioden. Vid 1726 års riksdag hade

ledamöterna, såsom självskrivna lantmarskalken och talmännen. Förslag väcktes 1731 att avfatta särskild instruktion för deputationen och vann också bifall, men uppsköts till efter valet av deputationerna för at sedan, ovisst av vad anledning, förfalla.

Utom bankoärendena behandlade den även sedan 1726 frågorna om ständernas kontor. Detta verk tillkom 1719 såsom resultat av den deputations arbete, som tillsattes för att utreda statsskuldens storlek. Det stod under kontroll av SU, som utövade denna genom en deputation.¹ En särskild fråga om statsskulden, om betalning av lönefordringarna, behandlades 1726 av en deputation.² Frågan om mynttecknens inlösande föranledde 1719 tillsättandet av en särskild deputation,³ den första större deputation som SU utsåg. Vid de följande riksdagarna tillsattes endast 1731 och 1734 en särskild deputation för myntärendena.⁴

Handelsfrågorna förekommo även till behandling i SU och föranledde tillsättande av särskilda deputationer, den s. k. sekreta handelsdeputationen. SU tillsatte den 1723, 1731; vid 1726 års riksdag fungerade en särskild deputation för frågan om handelstraktaten med Algier. Vid 1734 års riksdag tillsatte utskottet även en sekretet handelsdeputation, dess uppgift hade nu blivit vidare, den ägde även bereda frågorna om femprocentsavgiften etc.⁵

Utom de beredande deputationerna funnos andra av rent formell natur. Utskottet, som var en delegation som beslöt med riksdagens rätt, utrustades med samma organisationer som ständerna. Det hade egen urskillnings- och expeditiionsdeputation.

Endast i utskottet kunde avgöras, vilka frågor som hörde dit, endast det hade rätt och kunde avgöra det mångtydiga begreppet av sekreta mål, som var dess uppgift att behandla.

de 3 stånden lika antal delegerade, vid de följande riksdagarna trängde även här principen om adelsn överlägsenhet igenom.

¹ Bestod av 16 ledam. 1720, 1723 av 12, S U P 1720 d. 25/4, 10/5, 1723 d. 14/5, 20/5.

² Bestod av 8 ledam. S U P 1727 d. 16/1.

³ Dess protokoll i sammandrag hos Cederschiöld a. a. S U P 1719 d. 27/2.

⁴ S U P 1731 d. 9/2, bestod af 15 medl. Förenades 1734 med dep. över pommerska ärenden. S U P 1734 d. 11/6. Bestod av 16 medl.

⁵ S. Bergh Handels och manufakturdep.-uppkomst. S U P 1723 d. 13/6, 1726 d. 3/11, 1731 d. 9/2.

Behovet gjorde sig snart gällande att få en delegation, som kunde på förhand framlägga till utskottets gillande eller förkastande om en sak vore av den natur, att den hörde till dess maktsfär eller ej.

De sekreta propositionerna, som avgåvos till utskottet, innehöllo var inom sitt område — såväl den om utrikes som i synnerhet de om inrikes och krigsärender — en hel mängd frågor, som ingalunda kunde anses tillkomma endast utskottet; de utgjorde enligt praxis sedan Karl XI:s tid en berättelse av vad i rikets styrelse sig tilldragit jämte proposition i de olika frågorna. Det behövdes alltså att ur dessa vidlyftiga akter göra utdrag av de mål, som skulle meddelas plena. En annan möjlighet hade varit att liksom under Karl XI:s tid remittera hela den sekreta propositionen i inrikes frågor till ständerna, men en sådan utväg tänkte man sig ej nu, därtill var begreppet av de viktiga ärendernas sekreta natur alltför rotfast.

Ursprunget till SU:s urskillningsdeputation bildar det lilla utskott, som 1720 tillsattes för att ur sekreta propositionen om inrikes ärender uttaga de »angelägna materier, hvaröfver vissa deputationer skola förordnas».¹ Vid följande riksdagar tillsattes — 1723 under hänvisning till SU:s instruktion — en deputation för att ur sekreta propositionen om krigsärender skilja ut det, som hörde till SU, och det, som borde hänskjutas till plena. Dess arbete granskades av utskottet i plenum.² För utrikes frågor fungerade mindre sekreta deputationen som urskillningsdeputationen. SU beslöt själv i plenum var de olika frågorna i inrikes propositionen skulle beredas. Först 1731 anknöts till praxis från 1720 att ej direkt i plenum utan föregående förslag av deputation avgöra vart inrikes frågorna hörde.

En deputation tillsattes då för att ur sekreta propositionen utskilja de frågor, som hörde till ständernas deputationer. Den ingav ett yttrande om, var de olika målen i inrikespropositionen skulle beredas.³ Utom denna utskottets första urskillningsdeputation hade varje deputation rätt att i viss mån fungera såsom sådan, deputationerna kunde remittera mål, som de funno ej höra till sitt område, men remissen skulle

¹ Bestod av 4 medl. S U P 1720 d. 5/2, 6/2.

² Bestod 1723 av 6 ledamöter, därav 4 adelsmän, 1726 av 12 ledamöter, därav 6 adelsmän. S U P 1723 d. 11/2, 18/2; 1726 d. 27/9, 3/11, 16/11.

³ S U P 1731 d. 1/2, 4/2, 5/4.

undertecknas av utskottets sekreterare; som motiv härför anfördes, att endast i detta fall skulle de övriga utskotten godkänna remisserna. Bestämmelsens innebörd var naturligen att åstadkomma en fullkomligt enhetlig behandling av frågorna.

Utan invändningar utvecklades dock ej praxis. 1734 yrkade Åkerhielm på, att urskillningsarbetet skulle ske i plenum men vann ej majoritet härför. Urskillningsdeputation tillattes liksom 1731,¹ dess betydelse hade nu vuxit; förut hade dess egentliga uppgift blott varit att genomgå sekreta propositionerna, nu hänsköts till den att förklara, huruvida olika mål tillhörde SU:s maktsfär eller ej. Den tjänstgjorde t. o. m. som urskillningsdeputation för plena, sedan deras egen upphört att fungera; alla propositionerna avgåvos till densamma, och den fick remittera vidare, alla dessa åtgärder vidtogos utan att plenas bifall inhämtades. Utskottet ansåg, att då målen voro till stor del publika och hade sin grund i sekreta propositionerna, hade det härtill befogenhet.² — Utskottet remitterade i regel ett ärende till dess behöriga ort; endast då det ansågs vara ovisst, om ett ärende över huvud var riksdagsfråga, hänsköt det avgörandet till ständernas urskillningsdeputation.

SU censurerade på så sätt medelbart alla riksdagsärender, som hade sitt ursprung från K. M:t, härur kunde ha vuxit en för riksdagens självständighet gentemot utskottet farlig maktställning.

Liksom utskottet hade en egen myndighet, som avgjorde vilka frågor som hörde dit, hade det behov av någon delegation, som uppsatte expeditionerna.³ Det dröjde dock till 1723, innan en sådan förekom; förut torde de olika deputationerna, som berett ärendena, ha uppsatt svaren, så tillgick även i många fall efter 1723. Stundom hade särskilda deputerade valts för att uppsätta en viss expedition, t. ex. 1723 deputation för att besvara böndernas anhållan om säte i SU. Den stora mängden av skrivelser uppsattes från 1723 av expeditionsdeputa-

¹ Bestod av 8 ledamöter, däribland Tessin, Åkerhielm, Wulfwenstierna, J. Benzelius. S U P 1734 d. 11/6, 12/6, 19/6.

² Det såg en allmän princip i sin instruktion, § 4, som blott stadgade, att S U skulle remittera ej sekreta mål, som funnos i krigs- och amiralitetskollegiernas relationer, denna uppfattning dock ej enhällig, Fersen m. fl. ville höra plena.

³ S U P 1723 d. 2/9. Om uppkomsten av ständernas expeditionsdep. se S R A sid. 178.

tionen. Vid val av expeditiionsdeputation 1726 återopades 1723 års praxis, sedan är deputationen ett stadigvarande institut i SU:s funktion.¹ Utom sitt egentliga värv att uppsätta skrivelserna från utskottet kunde den också erhålla andra uppdrag. Riksdagsbeslutet uppsattes av deputationen 1723 och fråga att så skulle ske väcktes 1731 men fick falla, det hänvisades till att deputationen vore fullt upptagen av sin egentliga syssla.

Anspråk på speciell sakkunskap ställdes ej i regel på deputationernas medlemmar, ehuru yrkanden i denna riktning gjordes och stundom kunde segra. Särskilt gällde detta de deputationer, som beredde försvarsärendena. Vid 1726 års riksdag beslöts att vid val av defensionsdeputation endast taga hänsyn till sakkunskap.² Vissa medlemmar kunde trots detta dock avhållas från inval i deputationen. Så skedde 1731, då det fastslogs som princip, att ingen som genom försvarskommissionens anmärkningar »graverades» skulle få säte i defensionsdeputationen, ett förbehåll som orsakade att ingen av amiralitetet fick säte där.³ Från bankodeputationen uteslötos de, som lågo i process med banken, en helt naturlig princip, vilken dock trots gammal praxis behövde inskräpas.⁴

För att göra deputationerna fullt arbetsföra sökte man åtminstone från 1726 befria SU:s ledamöter, som sutto i andra deputationer, från att delta i utskottets.⁵ För adelns räkning var det lätt att genomföra denna princip. För de ofrälse stånden med deras ringa medlemsantal ställde det sig svårare, hos dem var det vanligt, att ej blott ledarna utan även andra medlemmar insattes i en hel rad av deputationer. Först så småningom trängde praxis igenom att om möjligt ej till SU och de viktigare deputationerna, såsom t. ex. sekreta och justitie-deputationen, utse samma personer.

Valet till deputationerna var fritt. Det skedde med öppen omröstning utom 1726, då adeln valde sina delegerade i allians- och defensionsdeputationerna med sedlar. Varje stånd utsåg sina delegerade. Vid fördelningen av platserna mellan stånden följdes samma princip som vid valet till utskottet, adelns

¹ Bestod af 4 ledamöter, bland dem stundom riksdagens främste. Tessin satt där 1731, 1734. S U P 1726 d. 22/11, 6/12, 1731 d. 26/2, 1734 d. 8/6.

² S U P 1726 d. 31/10.

³ S U P 1731 d. 9/2.

⁴ S U P 1726 10/10.

⁵ Beslut härom i talmanskonferensen S U P 1726 6/10.

övertikt befästes alltså härigenom. Inom de olika stånden togs hänsyn till de sociala grupperingarna. Inom adeln bevarades den gamla klasskillnaden därigenom, att den forna första klassens medlemmar städse fingo utgöra ungefär en tredjedel av ståndets andel i en deputation. Denna skillnad var så fast grundad, att om t. ex. en ledamot avgick, ansågs nya valet endast röra hans klass. Endast undantagsvis frångicks denna princip, såsom vid det förut berörda valet till defensionsdeputationen 1726.¹ Inom prästeståndet gjorde sig prelaternas övertikt starkt kännbar.²

Även utom utskottet stående personer deltog undantagsvis under de första riksdagarna i dess deputationer. Borgarna utsågo 1719 en ledamot i myntdeputationen, som ej tillhörde utskottet. Adeln inlade häremot en protest, men kunde ej genomdriva sin mening.³ Vid följande riksdag gjorde sig adeln skyldig till samma åtgärd som den 1719 klandrat; i deputationen över landshövdingeinstruktionen insattes flera landshövdingar, som ej tillhörde utskottet.⁴

För fullgörande av sitt uppdrag tillsatte de större ständiga deputationerna i sin ordning smärre delegationer. Termen för dessa är utskott. Defensionsdeputationen fördelade sig på tvenne avdelningar. Den ena behandlade lantförsvaret,⁵ under det att den andra ägnade sig åt sjöförsvaret. Statsdeputationen åter tillsatte en hel rad smärre utskott, deras uppdrag var i hög grad växlande, stadigvarande från 1726 var endast en deputation, som skulle föreslå utvägar till fyllande av statsbristen.⁶ Bankodeputationen fördelade sig åtminstone

¹ S U P 1731 d. 20/2, 1726 d. 31/10.

² Ensamma representerade de ståndet t. ex. i 1726 års mindre sekreta och 1731 och 1734 års bankodeputationer. I mindre sekreta och statsdeputationer intogo de ständigt hälften och ofta mer av ståndets platser.

³ Handlande Spalding deltog i myntdeputationens arbete, först senare blev han ledamot av S U. S U P 1719 d. 27/2, Myntdep. prot. d. 28/2.

⁴ Deputationen bestod af 14 adelsmän, nästan uteslutande landshövdingar, därav 5 ej ledamöter av S U. 1723 invaldes i deputation, som skulle granska arbetet med dockan i Karlskrona, borgm. Palmberg, ej i S U; frågan förklarades ej vara av sekret natur, övriga borgare voro upptagna i andra deputationer.

⁵ Denna fördelning iakttogs först 1734. Defdep. prot. 9/7.

⁶ St. D. P. 1727 18/4, 1731 22/3, 1734 29/8. Bestod 1734 av 4 medl., 1726 och 1731 av 8. 1731 och 1734 tillsattes utskott för att överse expektantstaten. Inkomna suppliker genomgingos 1726 av en deputation. 1734 uppdrogs åt ett utskott att utreda den viktiga frågan om statens inrättande efter 1696 års stat. St D P 1731 15/3, 1734 4/7, 1726 9/12, 1734 11/7.

vid den rena granskningen av bankens ställning i flera utskott.¹

Gemensamma överläggningar höllos ej sällan mellan de olika deputationerna, härför synes dock ett medgivande av utskottet ha varit nödigt.

Deputationerna erhöilo av utskottet direktiv för sin verksamhet i form av protokollsextrakt. Vid 1723 års riksdag tilldelades varje deputation en sådan fullmakt, som utstakade gränser för dess befogenhet. Detta tillvägagångssätt torde sedan ha kommit ur bruk, dock hördes i den 1734 tillsatta landshjälpsdeputationen yrkande på, att den skulle erhålla en instruktion, innan den började sin egentliga verksamhet.²

Deputationernas ställning till utskottet var principiellt det utredande organets. Deras betänkanden hade ingen giltighet, innan de bifallits av SU:s plenum. I 1734 års instruktion infördes en bestämmelse som fastslog denna deputationernas ställning. I detta stadgande torde man kunna se ömtålighet från ständernas sida om utskottets och i viss mån om sin egen rätt, som de hade delegerat till utskottet, de ville ej att det skulle möjliggöras för en liten avdelning inom utskottet att under sekretessens mantel tillvälla sig kanske avgörandet i viktiga frågor.

En deputation, nämligen bankodeputationen, intog en fristående ställning till utskottet. Dess medlemmar voro genom ännu en ed utom utskottets förbundna att ej yppa, vad som meddelades dem. Denna sekretess i bankofrågor uppfattades allmänt såsom ett nödtvång för att banken över huvud skulle kunna bevara sin ställning.³ Men faran av att av ett sekret utskott bilda ett ännu sekretare framstod tydligt och det var häremot, man i instruktionen velat inlägga ett förbud.

Förslag att inom utskottet inrätta vad som sedan benämndes »sekretissimum» framställdes 1734 av Erik Benzelius. Vid behandlingen av frågan om sekreta bihanget föreslog han, att uppdraga hela ärendet åt en deputation, som med utskottets rätt avgjorde frågan. Utskottets befogenhet härtill sökte han bevisa genom en analogi med dess ställning till ständerna, liksom dessa hade uppdragit åt SU att med deras rätt avgöra utrikespolitiska spörsmål, kunde utskottet i sin tur dele-

¹ B D prot. 1726 ²⁰/10.

² S U prot. extr. 1723. Landshjälpsdep. prot. 1734 d. ¹⁵/8.

³ Jfr debatten hos adeln 1734 ²⁸/5. R A P VII sid. 49.

gera sin makt åt en deputation. Benzelius lyckades ej vinna anhängare för sin idé. Utskottets övriga ledamöter förklarade, att det ej gärna kunde delegera sin makt, enligt instruktionen hade utskottet men ej några ledamöter av detsamma en viss befogenhet. Ett stöd för sin mening fann majoriteten även i instruktionens bestämmelse, att deputationernas utlåntanden skulle underställas utskottets prövning.¹ Benzelius' förslag är märkligt såsom den första tanken att inrätta en sekretissime beredning, vilket institut skulle spela en så ödesdiger roll.

Denna fördelning av utskottet på en rad deputationer för ärendenas beredande var ingalunda något egendomligt för SU. Principen tillämpades inom hela raden av de deputationer, som ständerna tillsatte. SU:s utveckling är dock på detta som på andra områden tidigare, dess utveckling är förebilden och visar vägen för den övriga utskottsorganisationen.

Sekreta utskottet och ständernas deputationer.

Sekreta utskottet var vid frihetstidens början den enda utskottsbildning, som kommit till någon utveckling. Det förutvarande bankoutskottet uppgick i detsamma. Först under ständerväldets glansdagar fick utskottsinstitutionen sin första

¹ SUP 1734 ^{13/11}. Ärendet ansågs dock fordra särskild sekretess, varför vid överläggningarna om sekreta bihanget hölls ett särskildt protokoll. Ett precedensfall till ett sekretissimum kan man se i den lilla deputation, som 1719 fick kunskap om en mycket hemlig sak, det gällde den bekanta Madagaskar-expeditionen. Denna deputation fick dock ej rätt att fatta något som helst beslut. Cederschiöld a. a. sid. 127.

² Sekreta deputationen arbetade 1723 på två avdelningar, den ena genomgick de utrikes, den andra de inrikes rådsprotokollen. Kammarekonomideputationen fördelade sig 1723 på 5 utskott av vilka det första handlade frågor rörande kronoräkenskapernas förkortande, andra ekonomien rörande frågan om magasininrättningen, tobaksplanteringen, det tredje jordfrågor om skatteköp kronoförpantning, det fjärde om städernas stater, det femte om accisen. Sedan kommersdeput. sammansmält med denna deputation fördelade den sig ständigt i 4 utskott, kammar-, kommers-, förordnings- och räkenskaps-. Protokollsdeputationen uppdelades i utskott efter de olika ämbetsverk, som den granskade.

mera betydande utveckling. Den ena bildningen tillkom efter den andra, ur ett utskott framträdde så småningom flera. Det blir en månghövdad arbetande organisation, som utförde frihetsriksdagens oändligt mångskiftande arbete. För varje gren av förvaltningen skapades ett utskott. Förhållandet mellan dessa olika deputationer var ganska växlande, ehuru så småningom vissa fasta normer skapades. Det var en organism med alla dess ofantliga möjligheter till växt åt alla håll.

Vid 1719 års riksdag blev sekreta utskottet riksdagsarbetets egentliga kärna, några andra utskott av större betydelse, gemensamma för de olika stånden, förekommo icke förutom det, som skapade den nya författningen, vårt första konstitutionsutskott och kontributionsdeputationen.¹ Inom de olika stånden förekommo väl ej få rätt tillfälliga beredningar, särskilt var detta fallet med adeln. På riddarhuset var ju ännu den politiska mognaden störst, den parlamentariska verksamheten hade här fortare än inom de ofrälse stånden vunnit vissa fasta regler och normer.

Vid riksdagen 1719 hade sekreta utskottet behandlat alla möjliga frågor, ej blott utrikespolitiken och försvaret utan statsregleringen, frågorna om myntet, handelspolitiken, med ett ord alla spörsmål av någon djupare betydelse. Naturligt var, att en reaktion häremot måste inträda; redan vid nästa riksdag höjdes röster dels för att ej tillsätta något sekret utskott dels för att begränsa dess inflytande. De funno ej något gehör. De gamla tendenserna vunno åter överhanden. I förslaget till RHO² fastställdes sekreta utskottets ställning såsom en institution över de andra utskotten, som nu börjat tillsättas av ständerna; dessa andra deputationer borde för övrigt helst bestå av utskottets ledamöter.

Denna sekreta utskottets överhöghetsställning var ej motiverad av något behov att skapa trenne instanser, så att en fråga först utreddes av en deputation och sedan dryftades av utskottet för att till sist avgöras av plena, utan torde ha av-

¹ Utom dessa förekommo endast rådsvalselektorerna och en deput. för att överse bankoförsäkringen och en för att avgiva instruktion för arfprinsen såsom generalissimus.

² Denna gällde egentligen för adeln, men dess bestämmelser blefvo normgivande för hela riksdagsarbetet. Protester mot att giva S U denna starka ställning hördes i prästeståndet men föranledde dock inget egentligt angrepp mot S U. Tryckt i R A P I s. 283.

sett ett fortare avgörande av frågorna, att befria plena från mindre viktiga frågor och då lämna avgörandet i sekreta utskottets hand. »Så framt målet af dem(SU) kan afgöras», lyder stadgandet; blott om ärendet var av »stor vickt» och behövde »vidare rådslag», skulle det efter noga »sakens utarbetande ock målets rätta föreställning med skiälen emot och med in plena till fulkomligt utslag föredragas».

Sekreta utskottet skulle alltså få två skilda funktioner, dels att med ständernas rätt avgöra alla hemliga ärender, dels med samma myndighet fatta beslut i frågor, som ej voro av den vikt att de borde dragas inför plena.

Detta stadgande var ej en tom fras utan ett försök från de maktägandes sida att tvinga in utvecklingen på en för dem gynnsam väg, så att en liten minoritet kunde behärska hela riksdagsarbetet. Sekreta utskottet fungerade verkligen 1720 såsom en sådan mellaninstans mellan deputationerna och plena. Betänkande av den av ständerna tillsatta deputationen över ständernas kommissions arbete upplästes i utskottet. Deputationernas utlåtanden ej blott föredrogos i utskottet, de granskades av detsamma, förändrades ofta i ej obetydlig mån. Som exempel må endast anföras de modifikationer, som vidtogos med de förslag till resolution, som ingåvos av deputationerna över krigsbefällets och de olika regementenas besvär.¹ Från kommersdeputationen infortrade utskottet ett utlåtande om stapelstäderna och deras ställning i förhållande till allmogens handel. SU kom alltså att på detta sätt behandla ärenden, som på intet vis lågo inom dess kompetens.²

Utskottet fungerade alltså såsom en överinstans över deputationerna, usurperande plenas makt. Måhända har just denna dess ställning varit en av orsakerna till den kraftiga opposition, som vid nästa riksdag uppväxte mot sekreta utskottet, och som bland annat vållade, att adeln företog ett fullständigt ombyte av ledamöter i utskottet. Men ej blott härmed nöjde man sig, starka yttranden höjdes för att verkligen begränsa dess makt. Med riksdagens alltmera tilltagande arbete, som ju i huvudsaklig mån kom att vila på deputationerna, blev det nödvändigt att utse allt flera sådana. Deras ställning till utskottet kunde ej heller bliva vad den ännu 1720 varit, utan

¹ S U P 1720 d. 2/6, 4/6. Nämnda ärender som bl. a. rörde officersbostäl-lena voro ej av den natur att de eljest skulle kommit att behandlas av S U.

² S U P 1720 24/5.

de bli utredande organ åt plena, självständiga i förhållande till SU. Ehuru detta senare genom sin ställning att själv ur de vidlyftiga sekreta propositionerna remittera till dem, vad det ansåg kunde bli allmänt bekant, i hög grad influerade på deras kompetens. Ett samband förefanns även, såsom förut framhållits, därutinnan, att ej få av dess ledamöter, särskilt bland de ofrälse stånden, även sutto inom deputationerna.

En viss överhöghetsställning i förhållande till andra deputationer kom SU alltså att behålla, därigenom att det i viss mån bestämde deras arbetsuppgift. Deras betänkanden, föränledda av dessa remisser, ställdes ej till utskottet utan till plena; helt okunnigt om deras förehavande kunde dock sekreta utskottet ej vara, åtminstone ej så länge den ursprungliga praxis kvarstod, att det uppgjorde riksdagsbeslutet. Det sammanfattande svar på den inrikes sekreta propositionen, som avgavs 1726, föränledde helt naturligt ett starkt samband mellan utskottet och deputationerna.

Kompetenskonflikter om ett ärende skulle behandlas av en av ständernas deputationer eller av SU förekommo men ej så ofta, som man skulle vara böjd att tro. Endast undantagsvis vidgades de till en mera principiell strid om SU:s befogenhet. Särskildt i fråga om, var de viktiga handels- och industrifrågorna skulle beredas, yppade sig olika meningar.¹ SU:s handlingssätt var ej heller härvid fullt konsekvent. Vid 1723 års riksdag hänsköt det först frågorna om handelstraktater m. m. till ständernas kommersdeputation men blott för att om en tid åter draga behandlingen av dessa ömtåliga frågor till sig. Först 1734 blev det en verklig konflikt, då de betydelsefulla ärendena om understöd åt industrien behandlades både av en av ständernas och en av utskottets deputationer.²

Försvarsfrågorna behandlades både av SU:s defensionsdeputation och af den af ständerna tillsatta landt- och sjömililitie-ekonomideputationen. Gränsen emellan dessa deputationers befogenhet var mycket svävande. Anspråk framställdes från defensionsdeputationens sida, att inga spörsmål

¹ Bergh: Handels- och Manufakturdeputationernas uppkomst och samman-sättning.

² Kammar-, ekonomi- och kommersdeputationen och utskottets landshjälpsdeputation behandlade hvar för sig ansökningar om understöd af landshjälpsfonden, deputationerna sammanjämkade vid gemensam överläggning sina beslut.

af större räckvidd rörande försvaret finge afgöras utan dess vetskap.¹

Med vissa deputationer trädde sekreta utskottet i särskilt nära beröring. Enligt sakens egen natur var det med dem, vilkas uppgift på ett eller annat sätt var till viss grad analog med dess egen, eller vilka handlade ärenden av en natur, som gränsade till dess. R. F. hade stadgat en kontroll hos ständerna över rådets rådslag. Principen härom bestämdes i det bekanta lagbudet, »åligger det ständerna att efterfråga huru riksens råd ställt sine rådslag till Kongl. Maj:ts goda nöje, rikets uppkomst, vältrefnad och förkofring». Grundsatsen om denna ständernas granskningsrätt fick alltså sitt uttryck redan i 1719 års R. F., men några bestämmelser huru denna granskning skulle äga rum gävos ej. För att den skulle bli av någon betydelse och ansvaret kunna utkrävas, fordrades ett eget organ härför. Först 1723 tillkom den sekreta deputationen, som till en början utövade all ständernas granskningsrätt gent emot regeringen, men som redan 1726 fick sitt maktområde begränsat, då rätten att genomgå utrikesprotokollen överlämnades till sekreta utskottet

Ett livligt samarbete uppstod mellan utskottet och deputationen, som båda buro namnet »sekret», den sistnämnda dock med mera fog 1723 än senare. Sekreta deputationen² konfererade med utskottet om sin granskning av utrikesprotokollen. De remarker, som den ledde till, behandlades enligt ständernas medgivande af de båda deputationerna gemensamt.³ Utskottet fick genom sekreta deputationens vidlyftiga promemorior en rätt ingående kunskap om till vad resultat dess protokollsläsning hade fört. Deputationens inlagor föranledde utskottet att upptaga åtskilliga spørsmål, såsom frågan om inlösen av Warnemündetullen. Dess granskande myndighet befordrades genom deputationens uppmaning att göra sig underkunnig om användningen av de anslag som givits till dockbyggnaden i Karlskrona.⁴

¹ Def. dep. prot. 1727 ³/₃. Lant- och sjömilitedeputationen hade ingivit ett betänkande till plena om ett regementes styrka.

² S U P 1723 ²⁷/₆.

³ S U kom på så sätt att verkligen utöva en viss granskning af regeringens utrikespolitik.

⁴ S D prot. extr. av ¹⁵/₅ 1723.

Genom direkt remiss från ständerna kommo utskotten att behandla viktiga frågor. Ständerna hänskötö till de båda utskotten att yttra sig såsom grundlagsförklarande utskott om formerna för besättande av presidenter i kollegierna.¹ Samarbetet mellan de båda utskotten fortfor även vid de följande riksdagarna. Särskilt i frågor om granskning av rådsprotokollen stodo de i nära förbindelse med varandra. De fingo av ständerna 1726 rätt att sammanträda i dylika frågor.² Samarbetet synes egentligen ha ägt rum mellan SU:s deputation över rådsprotokollen och sekreta deputationen, åtnin- stone var det fallet 1726.

Samarbetet mellan de båda utskotten fortsattes alltjämt. Utskottet inhämtade av deputationen underrättelser i frågor, som den genom sin protokollsläsning hade kunskap om, å andra sidan remitterade deputationen till utskottet spörsmål, som den genom sin granskning kommit att beröra men ej kunde i grund utreda, därtill kunde ju erfordras kunskap, som blott utskottet hade tillgång till.³

För samarbetet mellan de båda utskotten i viktigare spörsmål tillkom ett särskilt institut, den s. k. stora sekreta deputationen. Dess uppgift blev att behandla frågor, som SU ej ansåg sig kunna avgöra utan böndernas medverkan. Motivet till dess tillkomst var egentligen, att man ej ville släppa in bönderna i utskottet och därför, då de ej kunde hållas utanför, tillgrep en ny utväg.

Utskottets kompetens att behandla den 1723 brännande frågan om tsartiteln och kunglig höghets titel åt holsteinske hertigen diskuterades livligt i sekreta utskottet, huruvida ärendet skulle upptagas där eller ej, och om i förra fallet bönderna skulle tillkallas, då utskottet handlade ärendet. Majoriteten synes ha uttalat sig för den utvägen, att de svåra frågorna borde behandlas av sekreta utskottet, men efter inhämtande av plenas bifall, i så fall skulle deputerade av bönderna

¹ SUP 1723 7/6, 18/6.

² Ad. prot. 23/3. Prästestånd. prot. 1727 22/3. Borgarst. prot 22/3.

³ Exempel på det förra erbjuder t. ex. förfrågningar av utskottet om tillkomsten av amiralitetets nyorganisation vid 1731 års riksdag. SD mem. av d. 14/6 bland S U:s akter. Deputationen sysslade 1731 med den bekanta frågan om Rigas gamla fordringar hos kronan, men hänsköt saken till S U då den av protokollen »allenaast erhållit en ganska ringa underrättelse» om det sätt varpå frågan behandlats. SD prot. extr. av d. 24/5 1731.

tillkallas.¹ Vid förnyat dryftande framhölls som skäl för att bönderna skulle få vara med svaret på deras anhållan att sitta i sekreta utskottet, att de skulle höras i vissa mål, denna fråga vore ett ärende som borde behandlas av alla fyra stånden.² Från annat håll åter gjordes gällande att ett dylikt medgivande skulle bli ett prejudicat, menligt för de viktiga frågor, som dock måste hållas fördolda för plena. Utskottets beslut blev att hänskjuta avgörandet till plena. Här uppträdde Konrad Ribbing och föreslog att sammanträdet skulle hållas på annat rum och kallas stora sekreta deputationen. De övriga stånden biföllo.³

Utom ärenden av utrikespolitisk innebörd behandlade stora sekreta deputationen inrikes frågor av stor betydelse.⁴ Dit kan i främsta rummet räknas frågan om hertigens av Holstein arvsrätt.⁵ Rena konstitutionella spörsmål såsom sättet för ärendes föredragning och expedition inom rådet, blevo föremål för dess åtgärder.⁶ För bevarandet av sekretessen inom utrikespolitiken inrättades en särskild institution den s. k. sekreta kommissionen. Även spörsmål om ämbets-tillsättningar, närmast införande av bestämmelser för bevarande av visst ämbete endast åt infödda svenskar, dryftades av den mäktiga deputationen.

¹ »Hufvudfrågorna kunna och böra uti plena göras kunnige men därjämte äro af den egenskap at wisse omständigheter och skäl måste hållas tyste». S U P 1723 d. 29/4, 7/5, jfr Westrin i S. R. A. sid. 177.

² Frågan om kungl. höghets titeln hade stor innebörd, då detta medgivande kunde häntydas på, att ständerna ej underkänt hertigens arvsrätt.

³ Redan i S U hade Hylten föreslagit som utväg att sammanträda i annan lokal, men fått svar av Celsing »rummet gör intet till saken». Ribbing hade manat till enighet mellan ständerna S U P 7/5. Adelsprot. 8/5. R A P II sid. 208. Prästestånd. prot. 8/5. Termen stor sekretedeputation var ännu ej fastslagen. I S U benämnes den även ständernas stora kommission. Stora sekreta deputationens sammansättning växlade. 1723 bestod den av S U och S D jämte 25 bönder. Kunde även bestå av endast S U och S D. Någon skarp skillnad mellan stora sekreta deput. och sammanträde av S U och S D göres ej i tidens handlingar.

⁴ Deputationens skrivelse till K. M:t av d. 15/6 om kejsartiteln av 23/6 angående Diemars rappell och sekretessen av 19/9 ang. Diemar tryckta S R A sid. 200 ff., 232 ff., 343 ff.

⁵ Deput. till K. M:t af 12/10 S R A sid. 385 ff.

⁶ S U P 19/9. R St. av 20/9 till K. M:t. S R A sid. 346—347. R A P III sid. 128. Lantmarskalken talat om S U och S D ej om stora sekreta deputationen.

Stora sekreta deputationen blev ej en enstaka förekommande institution utan man tillgrip esomoftast denna utväg för behandling av ärenden av större innebörd, som fordrade en sådan extra utväg vid sidan av det vanliga tillvägagångssättet. 1726 hade stora sekreta deputationen att behandla frågan om hertigens av Holstein brev till ständerna. Dess uppgift blev i övrigt vid denna och följande riksdagar att behandla spörsmål, som ägde sammanhang med rådets ställning till ständerna, ehuru även andra frågor kunde bli föremål för dess prövning. Det 1726 brännande spörsmålet om åstadkommande av enighet inom rådkammaren, en nödvändig förutsättning för att regeringen skulle kunna utveckla någon arbetskraft, hänvisades hit.

Remarkerna över rådsprotokollen som SU och SD hade uppsatt remitterades till stora sekreta deputationen, denna afgjorde en del spörsmål, under det att den hemställde andra till ständernas prövning.¹ Ett ärende av fullkomligt liknande natur behandlades 1734 av stora sekreta deputationen, som fick i uppdrag att avgöra frågan om remark mot Gyllenberg.² De avskedsansökningar som rådsherrarne ingåvo till ständerna behandlades av deputationen.³

Den sekreta kommissionen hade 1723 inrättats på förslag av deputationen. Då fråga uppstod 1734 att indraga denna myndighet och åter tillämpa kansliordningens bestämmelser rörande ministerdepeschernas föredragning i rådet, yrkades att deputationen skulle behandla ärendet. SU beslöt att begära deputationens tillsättande härför, men frågan fick vila,

¹ S U P 1727 17/7, 20/7, 22/7, Ad. pr. 1727 5/7, 27/7. R A P s. 247, 415. Prästestånd. prot. Borgarstånd. prot. 6/7. Frågan om Horns afskedsansökning och om rådets förstärkande behandlades af S U och S D, som härvid torde ha intagit samma ställning som stora sekreta deput. Formerna för dessa utskotts skrivelser voro något olika, stora sekreta deputationens, undertecknas av lantmarskalken och talmännen, S U:s och S D:s gemensamma af 3 ledamöter av S U och 4 av S D. Att på denna formella olikhet bygga någon gräns mellan de olika ka institutionerna synes omöjligt.

² Uppslaget till deputationens tillsättande kom från S D, som ville överlägga med S U om tillvägagångssättet då i fråga om remarkers aflåtande 2 stånd stannat emot 2 stånd. Typiskt för sekretessen var att S D ej ansåg sig kunna meddela S U själfva voteringen utan blott de skäl som åberopats för de olika vota. S U P 1734 10/9, 11/9, 14/9, 17/9, 18/9. Ad. pr. 7/9, 13/9, 18/9. R A P VII sid. 397, 425, 439. Prästestånd. prot. 7/9, 9/9, 18/9. Borgarstånd. prot. s. d.

³ S U P 1731 31/5, 4/6. Stora sekreta dep. till plena om Horns avskedsansökan, om Gyllenberg av s. d.

och till slut ansågs det onödigt begagna sig av detta institut, då utskottet löste frågan utan att avge något memorial till K. M:t.¹

Stora sekreta deputationen behandlade utom dessa frågor som rörde rådet och ständerna även ärenden av helt annan natur. Dit remitterades 1731 frågan om konungens resa till Hessen och de åtgärder rörande rikets styrelse, som därmed stode i samband.² Även finansiella frågor kunde komma under stora sekreta deputationens behandling. Den fick 1734 i uppdrag att inkomma med förslag till ständerna om utvägar att fylla den stora statsbristen.³

Mellan SU och övriga riksdagsdeputationer förefanns ett starkt samband. Vissa spår av den överhöghetsställning, som det intog 1720 funnos nog kvar vid de följande riksdagarna. Det kunde infordra utlåtanden från de andra deputationerna; denna arbetsform blev visserligen med tiden mindre använd men förekommer dock.⁴ Amiralitetsdeputationen, som tillsattes 1723, tjänstgjorde i nästan lika hög grad såsom ett beredande organ åt SU som åt sina principaler, ständerna.⁵

SU:s makt över statsregleringen föranledde ständiga hänvändelser till detsamma från andra deputationer, de ingåvo förslag till anslag till detsamma.

En annan form av samband mellan utskottet och deputationerna voro de gemensamma överläggningar mellan dess och deputationernas underavdelningar, för vilkas hållande i allmänhet medgivande synes ha inhämtats av ståndens plena. Bland dessa sammanträden förtjänar det nämnas, att ett utskott av defensionsdeputationen- och lant och sjömilite-ekonomideputationen behandlade 1727 frågan om amiralitets-

¹ SUP 1734 10/6, 28/6, 3/7, 8/7, 23/7, 24/9, 27/9, 11/8, 13/12.

² SUP 1731. Deput. skrifvelse till ständerna av 6/4.

³ SUP 24/9, 21/10, 5/10 av Ad. pr. 1734 31/8. R A P. VII s. 377. Jfr Bergsten a. a. sid. 47. Vid detta tillfälle bestod deput. av SU och SD jämte bönder eljest torde den ha bestått endast av de två utskotten.

⁴ 1731 infordrades t. ex av justitiedeputationen ett betänkande i Stenflychts sak.

⁵ SU infordrade av deput. yttranden om t. ex. amiralitetets stat avgivet d. 27/5, om amiralitetskollegii organisation avgivet s. d. Amiralitetsdeputationen till SU.

kollegii flyttande från Karlskrona till Stockholm och därmed sammanhängande spörsmål om dess organisation.¹

Sekreta utskottet och förvaltningens och regeringens organ.

I. Sekretä utskottet och förvaltningens organ.

Med frihetstidens början inträdde ett annat och långt intimare förhållande mellan riksdagen och ämbetsverken än förut. Riksdagen hade väl ej under föregående perioder saknat de upplysningar den hade behöft för sin verksamhet, den hade fått uppgifter i växande mått just under den tid, den intagit en allt mer blygsam roll i statslivet. Men ser man bort från det material, som fanns i propositionerna och de börjande kollegierelationerna, hade riksdagen ej någon möjlighet att på egen hand skaffa sig upplysningar, det stod i regeringens skön, om den ville meddela sådana. Regeringen kunde väl finna med sin fördel förenligt att på ett mera intimt sätt lämna riksdagen upplysningar; så var fallet t. ex. 1682 då statskommisarien, naturligen med Karl XI:s goda minne, utförligt inför SU redogjorde för det finansiella läget. Riksdagens ställning var efter 1719 en annan, den började intaga en alltmer överordnad ställning i förhållande till administrationen, som förut uteslutande i kungamakten sett sitt huvud. Det var en följd av det förändrade läget mellan regering och ständer.

Mellan sekretä utskottet och kollegierna utvecklade sig ett intimt samarbete. Det rörde sig från början i flera olika banor. Utskottet kunde adjungera några av sina ledamöter med några representanter från ett kollegium för utredande av ett visst spörsmål; vidare kunde betänkanden infordras från ämbetsverken. Slutligen tillkom den allra bekvämaste utvägen att för en viss upplysnings erhållande tillkalla lämpliga sakkunniga. Detta sista tillvägagångssätt anlätades i stor

¹ Utskottet bestod av 4 delegerade från defensions- och 5 från landt- och sjömilitedeputationen. SU begärde genom prot. extr. av ²⁸/₂ plenas tillstånd till överläggningen. Ad. prot. ⁸/₃, ¹¹/₃. Prästestånd. prot. ⁸/₃. Borgarstånd. prot. ¹¹/₃. Deputationens protokoll och handl. bland landt- och sjömilitedeputationens protokoll.

utsträckning, ehuru det kunde synas vara mindre behöfligt, då den öfvervägande majoriteten av adelns representanter inom SU tillhörde byråkratien och även, såsom förut utretts, förvaltningens olika grenar voro väl representerade.

Det direkta samarbetet mellan delegerade från SU och delegerade från ett kollegium var en form, som blott anlätades vid frihetstidens första riksdagar t. o. m. 1723, om man ser bort från, att vid vissa av utskottets funktioner ett sådant samarbete städse ägde rum, såsom vid statsregleringen. En annan form af samband mellan SU och förvaltningen uppkom genom praxis, att kansliet inom utskottets underavdelningar kom att utgöras av de mest sakkunniga ämbetsmännen. Defensionsdeputationens sekreterare blev sålunda krigskollegiets, någon av statskontorets kanslitjänstemän förde protokoll i statsdeputationen, samma tillvägagångssätt följdes även av kontorsdeputationen.

Vid 1719 års riksdag fungerade gemensamma delegationer mellan sekreta utskottet och kollegierna. De viktigaste utrikespolitiska spörsmålen handlades av en delegation, bestående av ledamöter av regeringen, kanslikollegium och sekreta utskottet.¹ Staten uppgjordes av delegerade från sekreta utskottet och statskontoret, inom denna deputation torde sekreta utskottets ledamöter ha fällt det avgörande ordet.

Vid 1720 års riksdag fortsatte man på denna väg, men i betydligt mindre skala, överläggning hölls mellan en deputation av SU och ledamöter av kanslikollegium rörande en speciell fråga, om kaperierna. Denna konferens var ej av någon större betydelse; endast överläggningssättet som en fortsättning ehuru i obetydlig måttstock av 1719 års metod är intressant.²

Ett enskilt kollegium kunde kallas inför sekreta utskottet för överläggning i en viss fråga; en sådan konferens ägde 1723 rum med kanslikollegium.³ Dess ledamöter fingo av-

¹ Av likartad natur äro de överläggningar som t. ex. 1720 och 1734 höllas av deputationer av SU med konferenskommissarierna i fråga om freden med Danmark och alliansen med Frankrike.

² S U P 1720 d. 15/a.

³ Av kanslikollegiets medlemmar nedkommo hovkanslern Gyllenborg, statssekreterarna Bark, Höpken; i övrigt var ju kollegium rikt representerat i S U, där sutto statssekreteraren J. Cederhielm, kanslirådet v. Kochen, sekreterarna Carlson, Celsing, Bahr. Även dessa fingo aflägga samma ed som sina kamrater. S U P 1723 d. 14/3.

lägga en särskild tysthetsed, de fingo även direkt förhållningsorder om, vad de skulle förmåla att överläggningen gällt, om fråga härom uppstod. De skulle förklara, att man överlagt om kollegiets stat. Konferensen avsåg emellertid långt viktigare spörsmål, nämligen den brännande frågan om, huru sekretessen inom statsstyrelsen och särskilt inom de utrikespolitiska frågorna skulle kunna fullt bevaras. Konferensen rörde dock ej blott dessa viktiga spörsmål utan även frågor av mindre innebörd, såsom staten för utrikes sändebud. Häröver nöjde man sig dock ej med kollegiets muntliga yttrande utan infordrade även ett betänkande.

Även en av SU:s deputationer kunde hålla överläggning med ett kollegium. Mindre sekreta deputationen konfererade 1734 med SU:s medgivande med kanslikollegium rörande alliansen med Danmark.¹

För att inhämta upplysningar begagnade sig SU i synnerhet under de första riksdagarna i stor utsträckning av att tillkalla vederbörande tjänstemän. Det var för utskottet ett vida bekvämare sätt än att använda den skriftliga vägen. På detta sätt bli vissa ämbetsmän nära nog medlemmar av utskottet, de voro alltid tillstädes vid behandlingen av de frågor, som de handlade. Vid 1719 års riksdag var det fallet med statskommissarien Rudenhielm och räntmästaren Råfelt,² som hördes i så gott som alla finansiella spörsmål, speciellt i frågor om myntet. Även kontributionsränteriets chef Polus³ och kommissarie Hedengran liksom statskommissarien Wulf hördes i dylika fall. De militära cheferna närvaro vid överläggningarna om försvarsfrågorna. Amiralerna Taube⁴ och Wachtmeister tillkallades i fråga om eskadrarnas utrustningar. De fingo yttra sig om flottans angelägenheter i allmänhet, därvid begagnade de sig av tillfället att yrka på anslag till amiralitetet. Över amiralitetets stat hördes krigsrådet Otter,⁴ förmodligen särskilt sakkunnig i dessa ärender. Samma tillvägagångssätt följdes även vid behandling av in-

¹ Mindre sekreta deput. betänkande av Juli 1734 (ej daterat).

² S U P 1719 d. 4/3, 8/4, 17/4, 20/4, 23/4, 5/5, 8/5, 23/5, 27/5; 23/2, 4/3, 13/5.

³ S U P 1719 d. 23/2.

⁴ S U P 1719 d. 5/5, 6/5; 9/3, Huruvida överamiral Sparre, som ofta deltog i S U:s förhandlingar liksom general Hamilton, voro verkliga ledamöter, torde ej vara lätt att avgöra, de upptagas ej i ledamotsförteckningarna, men deras uppträdande ger vid handen att de voro ledamöter.

rikes frågor. Över ett visst handelsärende hördes assessorn i kommerskollegium Hökerstedt.¹ En stat, nämligen hovstaten, underställdes överstemarskalken Tessins prövning.² Tullärender behandlades i Ehrenpreutz³ närvaro. Bankokommissarien tillkallades för att förhöras om banken kunde bevilja staten ett synnerligen välbehövt lån.

Vid 1720 års riksdag fullföljdes om än i betydligt inskränkare måttstock 1719 års praxis. Landshövdingarna Cedercreutz och Cederhielm tillkallades för att lämna uppgifter om sättet för durchmarscherna.⁴ Dücker och Rehnsköld anmodades att infinna sig för en överläggning om försvarsåtgärderna.⁵ Hökerstedt fick deltaga i behandlingen av det omstridda spörsmålet om lättande på skråordningarnas tvångsbestämmelser och införandet av frimästare.⁶

Vid 1723 års riksdag fortgicks på den inslagna vägen. Nu tillkallades vissa ämbetsmän, nämligen några av statskontorets ledamöter, att ständigt biträda SU vid fullgörandet av dess arbete med statsregleringen. Sekreteraren och de båda statskommissarierna fingo härför avlägga särskild tysthetsed efter ett formulär, som var i överensstämmelse med SU:s. Denna viktiga åtgärd vidtog utskottet på egen hand, utan att tillfråga plena, ehuru åtminstone en ledamot⁷ uttalade sig härför.

Vid de följande riksdagarna, fullföljdes denna praxis, men med den skillnaden att, enär utredningsarbetet allt mer vilade på utskottets deputationer, det blev dessa, som stodo i förbindelse med förvaltningen.

Den gamla formen att för inhämtande av speciella upplysningar tillkalla vederbörande bibehölls och utvecklades t. o. m. i allt större skala. Särskilt blev det nödvändigt att anlita denna väg, då man skarpt vidhöll principen att i deputa-

¹ S U P 1719 d. 12/3, 7/4.

² S U P 1719 d. 15/5.

³ S U P 1719 d. 13/5, 29/5.

⁴ S U P 1720 d. 2/3, 7/5. Överkommissarien Drufva eftersändes, fick befallning att skriva till landshövding Cederhielm om durchmarschen genom hans län.

⁵ S U P 1720 d. 7/5.

⁶ S U P 1720 d. 31/5.

⁷ Staël. S U P 1723 d. 18/2.

tionerna ej invälja andra än sekreta utskottets ledamöter. Vid 1723 års riksdag hade defensionsdeputationen varit en delegation av till övervägande grad sakkunniga, direkt lydande under ständerna, 1726 blev den en avdelning av SU. Det beslöts, att endast ledamöter av SU finge dit inväljas däremot kunde utanför stående sakkunniga där få höras.¹ De tillkallades och spordes om alla möjliga frågor. Särskilt 1731 blev det nödvändigt att vid behandling av frågor rörande sjöförsvaret tillkalla sakkunniga. I defensionsdeputationen hade ej insatts någon sjöman. Åtgärden motiverades med, att ingen, som graverats genom amiralitetskommissionens yrkanden, borde få säte där.

Av SU:s deputationer synes defensionsdeputationen ha varit den, inom vilken särskilt behovet gjort sig gällande att tillkalla utanför stående. Rörande amiralitetets stat, som i så måtto uppgjordes av defensionsdeputationen, att den hade att framlägga kostnadsförslag för statsdeputationen, inhämtades uppgifter av generaladjutanten för flottan och flera amiraler. I övrigt tillkallades sjömilitärer särskilt vid rent tekniska försvarsfrågor, vare sig det gällde få uppgifter om skärgården vid Karlskrona eller om fartygstyper och deras kostnad.² I ännu högre grad än flottans personal fick arméns chefer deltaga i utskottsarbetet; detta gällde särskilt fortifikationens chef Löwen och artillerigeneralen Cronstedt. Löwen kunde 1731 nära nog betraktas såsom verklig ledamot av defensionsdeputationen. Generaladjutanten för armén tillkallades särskilt i fråga om gränspostering mot Ryssland.³

Detta behov att utreda försvarsfrågor genom att tillkalla sakkunniga kunde framträda så starkt att man härför inrättade en särskild myndighet, en kommission, bestående av både ledamöter av utskottet och sakkunniga, vilken under pågående riksdag ägde att dryfta frågor och inkomma med yttrande. En amiralitetskommission tillsattes 1726 av SU på eget bevåg med uppdrag att inkomma med förslag på lämplig fartygstyp; utskottet synes ej ha velat bevilja medel till nybyggnader för flottan utan säkerhet för att, typen var god. Kommissionen bestod både av delegerade från utskottet

¹ S U P 1726 d. 28/10.

² Def. dep. prot. 1731 19/5, 26/5, 23/4.

³ Def. dep. prot. 2/3, 26/3. Löwen fick även avlägga särskild tysthetsed.

och amiralitetskollegiets samtliga i Stockholm närvarande ledamöter, överamiralen och riksrådet Sparre jämte flera amiraler.¹

SU:s övriga deputationer fullföljde samma praxis att vid behov tillkalla vederbörande ämbetsmän; de synas dock ha begagnat sig mera sparsamt än defensionsdeputationen av denna utväg. Såsom exempel torde förtjäna anföras, att i 1726 års statsdeputation deltogo presidenten Strömfelt och krigsrådet Palmfelt, ehuru ej medlemmar, i stor utsträckning i förhandlingarna, de skulle lämna upplysningar om delibrationskommissionens verksamhet.

I det beslut, som fattades 1731 rörande defensionsdeputationens sammansättning, kan man måhända se ett utslag av den principen, att ämbetsmännen ej borde själfva få döma över sina egna åtgärder. Den granskande, reviderande sidan av riksdagens arbete utvidgades alltmer, och då måste ju de, som deltagit i behandlingen av ärendena, hållas utanför överläggningarna. Uttalanden i denna riktning voro ingalunda ovanliga. Principiella yrkanden hördes, att vid den förberedande behandlingen av utrikespolitiken inga av kanslikollegii tjänstemän skulle få delta, och att motsvarande grundsatser skulle tillämpas vid alla ärenders behandling i samtliga deputationer, men de lyckades aldrig vinna fullt gehör.² Det var omöjligt på en tid då ämbetsmännen behärskade riksdagen och särskilt vid denna tidpunkt, då kanslipresidenten, som ju egentligen skulle stå till svars inför riksdagen, faktiskt både i egen person och genom sina underlydande behärskade utgången av viktigare spörsmål. Av större betydelse än dessa utvägar att från förvaltningens organ erhålla utredningar blev infordrandet av utlåtanden. SU vände sig direkt till kollegierna med begäran om yttrande i en eller annan fråga. Vid de båda första riksdagarna väcktes ej alls spörsmålet, om SU hade rätt härtill, det tyckes ha ansetts som självklart. Vid 1723 års riksdag kom frågan under behandling, om man borde göra sådan hänvändelse direkt eller gå genom K. M:t, d. v. s. begära, att K. M:t ville anmoda vederbörande att in-

¹ Den synes ha ägnat sig grundligt åt arbetet. Frågan ledde dock ej till något resultat vid riksdagen utan hänvisades till den stora amiralitetskommission, som skulle fungera mellan riksdagarna. Amiralitetskommissionens prot. och handl., SUP 1726 ¹⁹/₁₂, prot. extr. d. ¹⁹/₁₂, kommissionens konstitutiorial. Defensionsdeput. prot. ¹⁵/₁₂, prot. extr. av s. d.

² Jfr förslagen till stadganden om deputationerna vid behandlingen av ridarhusordningen 1726.

komma med betänkande. C. G. Tessin gjorde sig till målsman för denna senare mening, förklarande, att SU vid de föra riksdagarna aldrig brukat att direkt själv infordra yttranden.¹ Tessin vann väl meningsfränder; men majoriteten var av motsatt åsikt, den sökte stöd för sin mening i sådant argument, som att högsta myndigheten låg hos ständerna, i övrigt skulle detta tillvägagångssätt blott onödigtvis draga ut på tiden. Ordalagen i utskottets beslut syntes åsyfta att vara ett allmänt principuttalande, men så fattade man det ej. En vecka senare lyckades Tessin driva igenom sin mening, att hänvändelse till K. M:t skulle ske för att av kanslikollegium erhålla en underrättelse om utrikespolitiken, huruvida några förslag till förbund från annan sida än Rysslands gjorts. Tessin motiverade sin och mindre sekreta deputationens mening med, att man tagit sig anledning härtill av sekreta propositionen.² Detta senare beslut föranledde ingen förändring i den allmänna praxis att direkt vända sig till kollegierna såsom förut.

Det byråkratiska tillvägagångssättet med dess vidlyftiga skriftväxlingar flyttade under frihetstiden in i riksdagen.

Under de första riksdagarna infordrade dock SU endast sparsamt betänkanden från kollegierna. De utredningar dessa ingivit till regeringen genomgick av utskottet, men själv begärde det sällan nya betänkanden.³ Vid 1719 års riksdag inhämtade sekreta utskottet endast underrättelser från kammarkollegium om det antal karoliner, som präglats och infordrade av samma verk en utredning rörande de skånska insocknegodsens ställning.⁴

¹ Det gällde fråga om stat för sändebuden. Tessin ville begära av K. M:t att ge kanslikollegium befallning och »icke härifrån directe anbefalla cancellie collegium derom, ty så förmente han att de förra riksdagar altid brukeligit varit». Det beslöts att »cancelliecollegium derom directe herifrån får befallning eftersom hos riksens ständer är högsta myndigheten, tiden desutom derigenom allenast skulle komma att utdragas om man skulle bruka sådana omvägar att infordra de underrättelser och besked som man har af nöden utur riksens collegier.» S U P 1723 d. 7/3. S U:s skrivelse av s. d.

² Dock ovisst om skrivelsen avgått till K. M:t. Kanslikoll. skrivelse till S U finnes i. c. S U P 1723 d. 14/3.

³ En fullständig utredning af frågan kan ej åstadkommas, då dessa protokollsutdrag ej finnas i utskottets registratur och ej heller i original synas i allmänhet ha bevarats. Serier synes blott finnas i kanslikollegii arkiv med början 1723 och i ständernas verk. S U:s protokoll behöver ju ej i denna punkt vara fullständigt.

⁴ S U P 1719 d. 23/2, 27/4.

Vid följande riksdag infortrade utskottet väl i något större antal betänkanden från kollegierna, men ännu användes denna form mycket sparsamt. Det är ej lätt att avgöra, om det berodde på någon åsikt om det mindre lämpliga i ett sådant förfaringssätt. Frågan härom var ännu ej föremål för någon diskussion inom utskottet.

Ett tecken på större självständighet från utskottets sida var, att det 1720 gav direkt order till statskontoret om utbetalningar. Det kände sig alltså ha makt över statens kassa, den finansiella makten hade förflyttats från konungen till ständerna. Dessa utbetalningar, varom sekreta utskottet nu föranstaltade, inneburo dock inga överskridanden av staten, inga nya utgiftsposter utan endast antecipationer.¹ Samtidigt vägrade det att själv ta befattning med frågor sådana som om utdelande av gratial, hänvisade sökande till statskontoret,² det iakttog alltså noga formerna, överskred inga bestämmelser av någon maktfullkomlighet, men tendensen att fritt kunna förfoga över statsmedlen fanns. Även i övrigt avgav SU befallningar till statskontoret, detta fick order att från länen infordra förklaringar över de avkortningar, som gjorts i staten.³

Detta nära samband mellan SU och ämbetsverken gällde ej blott statskontoret utan även övriga myndigheter. Kammarkollegium fick order att föransalta om avslutande av amiralitetets huvudböcker.⁴ Från amiralitetetskollegium infortrade uppgifter rörande båtsmansutrustningen. Kanslikollegium fick yttra sig om anslagen till beskickningen i Braunschweig.⁵ Även i viktiga politiska frågor infortrade utskottet betänkanden. Till kanslikollegium remitterades frågan om stillestånd med Ryssland, sitt betänkande härom skulle det dock icke avge direkt till utskottet utan till regeringen.⁶

Ett samarbete mellan sekreta utskottet och kollegierna kunde ju även äga rum på så sätt, att kollegierna togo initia-

¹ SUP 1720 d. ¹²/₃, ²²/₃.

² SUP 1720 d. ¹⁶/₃.

³ SUP 1720 d. ¹⁶/₇.

⁴ SUP 1720 d. ¹⁰/₃, inga huvudböcker hade avslutats sedan 1708.

⁵ SUP 1720 d. ¹⁷/₃.

⁶ Av helt annan natur voro de remisser, som särskilt vid riksdagens slut ske till kollegierna av de betydelsefulla frågor, som ständerna ej själva hunnit utreda, men vilka tarvade sådan förberedande behandling, innan de förekomma till avgörande, så var fallet 1720 med den viktiga frågan om tullväsendets organisation, om det skulle ställas under staten eller utarrenderas.

tivet, de inkommo med anhållan i diverse spörsmål om ämbetsverkens organisation; så skedde särskilt i personfrågor.¹

Dessa svaga ansatser till betydelsefullt närmande mellan utskotten — särskilt det sekreta utskottet — och kollegierna fullföljdes starkt vid 1723 års riksdag. Denna, som i allmänhet för utvecklingen av hela riksdagsarbetet var av så stor betydelse, ingrep även på detta område omgestaltande. Utskottet utvecklade då en ofantligt livlig verksamhet, rapporten mellan det och kollegierna var i hög grad intim.²

Samarbetet mellan utskottet och kollegierna erhöll 1723 sin rättsgrund i RO:s stadgande, att utskottet för utredningen av en fråga kunde antingen infordra utlåtande från ett collegium eller också själv tillsätta en deputation. RO stadgade alltså här som överallt eljest ej någon ny princip utan fastslog blott den ståndpunkt, vartill praxis nått.

Liksom deputationerna överlade med representanter från de olika verken, kommo de även att i ett flertal fall tjäna som mellanhand mellan utskottet och kollegierna. De infordrade vid beredningen av frågorna nödiga upplysningar.³

Utskottet fortsatte på den 1720 beträdda vägen att meddela befallningar till statskontoret. Då staten för 1723 ej var uppgjord, fick statskontoret för första och andra kvartalets löner följa 1722 års stat beträffande summan, men vid anordningen följdes 1723 års statförslag. Utskottet uppgjorde på så sätt en sorts provisorisk statsreglering och det utan att få bemyndigande av ständerna. Förmodligen ansågs sådant fullkomligt onödigt, då ju ej föregående års stat på minsta sätt överskreds. Detta tillvägagångssätt var även det enda möjliga, då staten för det pågående året ej var färdig.

SU begagnade sig flitigt av denna förmån att inhämta upplysningar från ämbetsverken; för att få sin anhållan besvarad föreskrev det t. o. m. någon tidpunkt, inom vilken svar

¹ T. ex. S U P 1720 d. $\frac{8}{7}$, kammarrevisionen begär få behålla sin vice president. Amiralitetskolleg. ingav 1731 ett mem. mot dess förflyttning.

² Det är också möjligt att till fullo studera den. Ett särskilt band S U:s prot. extr., därav ett flertal äro ställda till kollegierna, möjliggör det.

³ I vilken grad detta skedde är svårt att precisera, i ämbetsverken finnas ju i allmänhet ej skrivelserna i behåll. Deputationerna ha ej några registratur, ej ens koncepter, alltså får man sluta av protokollens vitsord och de säkerligen ej fullständiga serierna av handlingar. Ett betänkande, infordrat af en deputation, kunde lätt och har även ofta kommit att behandlas på andra håll, av K. Mt eller av någon myndighet.

skulle avgas.¹ Det vände sig icke blott till ett enstaka verk utan infordrade ofta betänkanden från flera ämbetsverk.² Kammarkollegium och statskontoret fingo t. ex. yttra sig om sätet för lilla tullens betalning i Stockholm, liksom om orsaken till att fjärdingsmän ej funnos i de forna danska provinserna, de avgåvo förslag till lön för tjänstemän. Samma kollegier beordrades att ombestyrta översändande av spannmål till Finland. Jämte i Stockholm varande ledamöter av amiralitetskollegium fingo de i uppdrag att föranstalta om utarrendering av fyrarna i Skåne och Halland, utskottet begärde även samtidigt upplysning om, till vad summa anslagen till dem gått.³ Från kammarkollegium och bergskollegium infordrades yttrande rörande lön för bergstaten i Falun. Den viktiga frågan om inlösen av Warnemündetullen remitterades till utlåttande av kammar- och kommerskollegierna jämte statskontoret.⁴ Frågan om myntet, närmast om omprägling av det stora förrådet av mynttecken, som låg i kronans kassor, föranledde infordande av betänkande från kammar-, bergs- och kommerskollegierna och statskontoret.⁵ Kammarkollegium fick lämna upplysning om redovisning skett för användningen av 1713 års lån till utlösen av fångarna ur Tönningen. Dit vände sig utskottet med förfrågan om huru många hemmansbyten som avslutats sedan 1698. Det fick redogöra för orsaken till, att ryttare, knektar och båtsmän 1689 befriats från erläggande av lagmans- och häradshövdingeräntan⁶ liksom för, hur man gått till väga vid bortauktionerande av de under kriget uppbragta fartygen. SU uppdrog åt kammarkollegium att uppgöra likvidationer med Gyllenborg och Vellingk rörande deras fordringar av staten för traktamente vid kongressen i Braunschweig.⁷ Från Göta hovrätt infordrades betänkande rörande höjning av borgmästarlönen i Hälsingborg.⁸

¹ Härför fixerades vid flera tillfällen 8 eller 14 dagar, se prot. extr. till KK av d. 21/3 om Leckö, till KK och Statsk. d. 18/3, 21/3 om fjärdingsmän i Skåne, om lön för landskamrer.

² Sammansatta ämbetsverks betänkanden börja först med frihetstiden bli mera allmänna.

³ S U prot. extr. d. 11/3, 18/3, 21/3, 2/4, 22/4.

⁴ S U prot. extr. d. 1/7.

⁵ S U prot. extr. d. 1/7.

⁶ S U prot. extr. d. 14/2, 11/3, 7/6, 14/5.

⁷ S U prot. extr. d. 14/10, 15/10.

⁸ S U prot. extr. d. 10/9.

Krigs- och amiralitetskollegierna fingo avge utlåtanden på snart sagt varje område av sin verksamhetsgren. Man begagnade sig alltmer av utvägen att förbigå de högtidliga, omständliga ämbetsverken, vände sig direkt till de underlydande myndigheterna eller deras chefer eller ock till enstaka sakkunniga. 1731 begärdes sålunda utlåtande om möjliga besparingar vid flottans stat, ej från amiralitetskollegiet, utan direkt från amiralerna; betänkanden avgåvos såväl gemensamt som av flera högre sjömilitärer var för sig. Några upplysningar om Finlands försvar erhöles av överbefälhavaren där, Stackelberg. Vid de ingående överläggningarna om befästningsanläggningar 1731 begärdes hela serier av utredningar från fortifikationskontoret liksom av dess chef Löwen, denne fick alltså både muntligen och skriftligen framlägga sina önskemål. Fortifikationsstaten uppgjordes av Löwen på uppdrag av defensionsdeputationen.

Genom att på detta sätt enligt deputationernas order behandla ärendena, blevo kollegierna under riksdagstiden beredningar lika mycket för utskottet och ständerna som för K. M:t. 1734 fastslogs av SU, att intet ärende skulle få avgöras, innan kollegierna hörts.¹ Det var det fulla principiella hävdandet av den grundsats, som man, mer eller mindre medvetet, följt, några viktigare beslut hade säkerligen ej fattats utan kollegiernas hörande.

Ständerna kommo på så sätt ej blott att bilda så att säga en instans inom förvaltningen utan blevo dess huvud. Regeringen sköts åt sidan därigenom, att den princip vann seger, som fordrade, att de kunde behandla ärendena, innan K. M:t sagt sitt ord. Den senare hänvändelsen till K. M:t blev då blott en form, ett sorts mera högtidligt sätt för promulgerandet, utfärdandet av författningen. Principerna stodo dock ännu 1734 kraftigt emot varandra. Bland andra var Tessin målsman för den för oss mera naturliga utvägen att ärendena skulle, oberoende av riksdagen, gå sin gilla gång och först sedan de behandlats av regeringen hänskjutas till plena.² I

¹ »Inga utrikes eller andra saker måtte blifva företagna innan vederbörande collegier deröfver först varit hörde och aflagdt deras betänckande» — »kommandes deputationerne som hafva sakerna under utarbetande det äfven at i acht taga». SUP 17/6 1734.

² »Alla saker under varande riksdag böra äfven lika som då ständerne ej äro tillhopa behålla sin ordinarie gång och å behöriga orter utredas; och enär

stället förrycktes nu förvaltningsmaskineriet, de löpande ärendena fingo säkerligen stå tillbaka för de ärender, som skulle in till ständerna; på dem torde väl ett intensivt arbete ha nedlagts, men en förvaltnings uppgift omfattar ju mycket annat, som på detta vis ej kom till sin rätt. Med denna ständernas och utskottets mer eller mindre självtagna makt över förvaltningen skulle väl synas, som om den frågan, som vid de första riksdagarna väckt sådan strid, om man skulle vända sig direkt till ämbetsverken eller taga omvägen genom K. M:t, hade varit avgjord för alltid, men så var ej förhållandet. Praxis var ej bestämdare än att ett återslag alltid var möjligt. Ännu 1734 uppträdde Fersen för att genom K. M:t begära ett betänkande av kanslikollegium, regeringen kunde eljest ej veta, vart ärendet tagit vägen. Den härskande åskådningen fick sin talman i Åkerhielm, som framhöll, att utskottet mycket väl kunde och borde direkt infordra betänkanden.¹

Grundsatsen hade segrat, att utskottet ägde vända sig direkt till ämbetsverken utan omvägen genom K. M:t. I praxis synes dock en återgång åtminstone ha varit på väg att inträda år 1734. Sekretä utskottet vände sig till regeringen för utarbetande av kontraprojekt till alliansförslaget med Frankrike. Regeringen infordrade betänkande av kanslikollegium, vilket den gillade och sedan meddelade med sekretä utskottet.² Likartat tillvägagångssätt användes i en annan viktig diplomatisk fråga, om beskickningen till Turkiet.³

Frihetstidens utskottsarbete fick sin prägel av det oerhörda material, som stöd deputationerna tills buds. De hade ej blott i sin hand att av vederbörande ämbetsverk begära snart sagt varje underrättelse. Ett väldigt material framlades i de digra propositioner och ej mindre omfattande relationer från kollegierna, som ingåvos till städerna. Den stora massan av detta material gick sekretä utskottet och dess deputationer förbi, den var av den natur, att den kom till behandling inom de andra deputationerna, som ståndens plena utsågo. De sekretä propositionerna ingåvos samtliga till sekretä utskottet, dess urskillningsdeputation särskilde, vad som skulle remitteras. Av

det är skedt, så komma de hit ifrån Hans Maj:t utur rådcammaren, då ständerna först dervid komma sig att utlåta». SUP 17/6 1734.

¹ SUP 1734 17/6.

² SU av d. 4/10 1734. Kanslikollegii betänkande av d. 7/10.

³ SU av d. 21/10 1734.

kollegierelationerna stannade inom utskottets arbetsfår statskontorets berättelser om statsregleringen och berättelserna om försvaret. De senare fördelades på en hel följd av berättelser. Krigs- och amiralitetskollegierna inlämnade ingående redogörelser och även deras underavdelningar ingåvo berättelser, de olika eskadrarna framlade sålunda särskilda relationer, därtill kommo berättelser av finansiell natur, såsom krigskollegiets redogörelser för under dess vård stående kassar.

Deputationerna togo till utgångspunkt vid arbetet relationerna från de olika kollegierna. De fingo av dem tillförlitliga, oftast synnerligen ingående underrättelser om administrationens olika grenar, om ståndpunkten i allehanda frågor. Detta läsande av berättelser var ej blott ett inhämtande av underrättelser för att få sakkunskap vid behandlandet av de speciella spörsmålen utan innebar även en direkt kontroll på ämbetsverken. Ur denna form av granskning växte fram den form av ingående prövning, nagelfaring av hela administrationen, ingående undersökningar av ett verks alla åtgärder, som var så typisk för frihetstidsparlamentarismen. Denna granskning kom dock ej att utövas av sekreta utskottet och dess underavdelningar utan blev egentligen anförtrodd åt sekreta deputationen och de ur den framgående justitie- och protokollsdeputationerna. En del därav kom dock städse att stanna inom sekreta utskottet och det var den ej minst viktiga, den finansiella kontrollen, som det så småningom började utöva, och varav framgick en verklig statsrevision.

Sekreta utskottet intog till ständernas verk en ställning olik den till den övriga förvaltningen. Dessa verk, som till större delen tillkommo under perioden, sorterade direkt under ständerna, förvaltades direkt av dess fullmäktige, som stodo till svars inför ständerna och närmast dess utskott, i all synnerhet sekreta utskottet. Dessa ständernas myndigheter, som fungerade även mellan riksdagarna, voro något synnerligen typiskt för hela frihetstiden, genom dem gjordes ständerna till en på visst sätt ständigt verkande makt inom statslivet. En gren av dessa voro de utomordentliga kommissionerna, tillsatta för en enda fråga. De kunna sägas bilda en fortsättning av enväldets många utomordentliga myndigheter. Viktigare roll än dessa spelade de ständigt fungerande ständernas verk.

Banken hade redan sedan sin skapelse stått under ständernas vård, styrd av dess fullmäktige. Vid riksdagarna granskades dessas förehavande av bankodeputationen, man kan nästan säga, att fullmäktige skötos åt sidan av deputationen, som handlade alla viktiga bankörender. Deputationen åter hade så gott som fullt självständig beslutande makt i bankofrågorna, utskottets befogenhet i dessa ärender var till större delen delegerad åt dess underavdelning, deputationen.

Till ständernas övriga verk, ständernas kontor, landshjälpsdeputationen, slottsbyggnadsdeputationen intog utskottet en fullkomlig överhöghetsställning. SU avgav med full självständighet till de olika verkens fullmäktige bestämda direktiv, som de måste efterkomma. Det bestämde inom vissa gränser, uppdragna av plena, användningen av de medel, som de olika myndigheterna förvaltade. Fullmäktiges verksamhet granskades ingående av utskottet och dess deputationer.¹

II. Sekreta utskottet och rådet.

Mellan sekreta utskottet och regeringen hade alltid rått ett intimt samarbete. Gemensamma överläggningar mellan utskottet och rådet eller åtminstone ett framläggande för utskottet i rådsplenum av utrikespolitiken voro tidigast de vanliga formerna för samarbete mellan de olika institutionerna. Så småningom blev utskottets ställning till det yttre mera självständig, det mottog propositioner, överlade om dem och avgav svar. Konferens med rådet, åtminstone mellan adelskontingenten och rådet, fortsattes. Ett uttryck för utskottets växande betydelse kan man se däri, att 1713 ej utskottet sände delegerade till rådet, utan detta sände deputerade till utskottet. Dessa konferenser mellan regeringen och utskottet fortforo under frihetstiden, men i den form att rådet nedkallades till utskottet. Deputationer från utskottet sändes till regeringen, men de synas ha haft en rent formell karaktär, de voro blott ett högtidligare sätt för överbringande av en skrivelse från utskottet. Verkliga överläggningar har rådet ej hållit

¹ För utvecklingen av S U:s ställning i förhållande till banken och ständernas kontor redogöres sid. 114, 123. Kontrollen över slottsbyggnadsdeputationen utövades av S U i samband med den övriga statsrevisionen.

med dessa deputationer, om än en eller annan förfrågan kunde ställas till dem.

Vid 1719 års riksdag väcktes frågan att nedkalla rådet till utskottet av lantmarskalken. Den fråga, varom man då ville tillspörja dem, gällde, om de hade utlåtit sig vid ämbetsutnämningarna.¹ Under år 1719 var rådets ställning till drottningen rätt oklar, hon sökte som bekant särskilt vid utnämningar behålla det fullkomliga avgörandet i sin hand. En konferens² kom till stånd, i den dryftades en hel mängd olika spörsmål av största betydelse voro de överläggningar, som rörde utrikespolitiska frågor. Utskottet anmälde sin önskan att få genom deputation erhålla underrättelser om de åtgärder, som vidtagits för att ernå fred, särskilt framhölls behovet av gränsfred mot Norge, det påmindes om den danske residenten Löwenörns avfärdande. SU begärde få veta, vilka som skulle sändas som ministrar till de främmande makterna. Vidare framställdes förfrågan, om lediga ämbeten i enlighet med ständernas memorial besatts, och rådet därvid yttrat sin mening, alltså det spörsmål, som ursprungligen föranlett konferensen. Dessa utnämningsfrågor synas livligt ha intresserat utskottet, de föranledde också ett uttalande av utskottet om RF:s mening. Påminnelser om resolutioners utfärdande på ständernas besvär, liksom om att den viktiga suveränitetsleden skulle avläggas, gjordes även.

Vid de följande riksdagarna bibehölls denna utväg av konferens mellan rådet och utskottet, men rörde nu förnämligast utrikespolitiken. Olika meningar gjordes gällande om, på vilket stadium av frågans handläggning rådets mening skulle inhämtas och den betydelse, som borde tillmätas det samma.

Vid 1723 års riksdag överlade stora sekreta deputationen med ständernas bifall med rådet i fråga om kejsartitel för tsaren och kunglig höghets titel för hertigen av Holstein.³ Utan inhämtande av ständens bifall höllos flera andra konferenser mellan deputationen och rådet. De avsågo främst

¹ S U P 1719 d. 29/4.

² S U P 1719 d. 29/4, 2/5, 4/5. Vid borgarståndets inom S U sammanträde uttalade sig Hylten starkt mot, att rådet skulle nedkallas till S U, ständerna ingrepe därigenom i den makt, som borde tillkomma regeringen. Borgarståndet inom S U prot. bilagt borgarstånd. prot. Malmström I s. 106.

³ S U P 1723 d. 15/6.

ärender av mer eller mindre utrikespolitisk innebörd. Den betydelsefullaste av dessa överläggningar gällde Rysslands alliansanbud och frågan om holsteinska hertigens successionsrätt,¹ som därmed förbundits. Övriga överläggningar gällde frågan om Diemars rapell. På samma sätt behandlades den viktiga frågan om, huru ärendena skulle kunna beredas och avgöras inom rådet och kanslikollegium, så att den nödiga sekretessen bevarades.² Konferensen kunde även gälla rent inrikespolitiska frågor, såsom det viktiga spörsmålet om skyndsamt expedition av regeringsärender och särskilt hur den skulle försiggå, om konungen vore förhindrad att under-teckna.³

1731 konfererade sekreta utskottet med trenne rådsherrar om staden Rigas fordran hos kronan.⁴ Viktigare än dessa voro de överläggningar om allianser och hel förändring i Sveriges utrikespolitik som 1726 och 1734 höllos med rådet. Regeringen hade före ständernas sammankomst 1726 fattat sitt beslut i alliansfrågan, detta hindrade dock ej att frågan togs upp ånyo, det skedde fastmer för att vinna bekräftelse åt regeringsmajoritetens politik. Frågan kom under den långvariga behandlingen i viss mån i nytt läge, därav fann sig utskottet också föranlåtet att, innan det fattade sitt beslut, ånyo höra rådets mening. Särskild vikt lades vid, att rådet skulle höras, innan utskottet avgjort saken, eljest skulle det ju censurera ett ständernas beslut.⁵ Vid 1734 års riksdag uppstod, då det beslöts att höra rådet i fråga om traktaten med Danmark, ett livligt meningsutbyte, huru det skulle ske, om frågan skulle avgöras i rådets närvaro eller detta blott höras före avgörandet.⁶ Lilliestierna sökte ådagalägga, att ett avgörande gemensamt med rådet bleve ett rådslag, som vore oförenligt med R F och R O. Häremot sökte biskop Humble m. fl. göra gällande, att, då rådet vore ständernas fullmäktige, kunde ärendet mycket väl avgöras i deras närvaro. Wulfwenstierna sökte i 1719 och 1720 års författningsändrin-

¹ S U P 1723 d. ¹²/₁₀. Till denna överläggning gävo ständerna tillstånd.

² S U P 1723 d. ²³/₇.

³ S U P 1723 d. ¹⁹/₉.

⁴ S U P 1731 d. ²⁸/₅. De delegerade av rådet utgjordes av de deputerade, som av konungen fått i uppdrag att utreda frågan.

⁵ S U P 1727 d. ⁷/₂, ⁹/₂.

⁶ S U P 1734 d. ³⁰/₇, ¹/₈.

gar se beslut av råd och ständer och gjorde det gällande såsom prejudikat, det gendrevs med att då gällde det ärender av helt annan innebörd.¹ Ständernas rätt att höra rådet framgick enligt den allmänna åsikten ur att rådet var deras fullmäktige, principalerna kunde ej betagas sin rätt att höra dem, uppfattningen var ej lika enhällig, om de hade rätt att i deras närvaro avgöra frågor eller ej. SU beslöt också, att blott höra rådet, detta tillfrågades, om något inträffat, som förorsakade ändring i dess mening, om det hade något att tillägga, samt om en specialpunkt, om det funne garantien för Danmark av Slesvig nyttig för Sverige. På varje fråga avgav var och en av rådsherrarna sitt svar.

I fråga om traktaten med Frankrike hölls även konferens med rådet.² Fersen och Törne sökte göra gällande, att rådet ej kunde höras i en fråga, som vore avgjord. Skulle det likväl ske, kunde man blott kommunicera med rådet SU:s beslut. Häremot invändes av Tessin, att ett ärende ej kunde betraktas som avgjort, innan expedition skett, han hänvisade till utskottets behov av stöd från rådet.³ Wulfvenstierna anförde som argument för, att rådet borde höras, att det underskrev riksdagens beslut och efter riksdagen verkställde dessa, det förra skälet var väl formellt, rådets underskrift på riksdagsbeslutet var blott en form utan någon större innebörd, det senare skälet var naturligen så mycket stärkare. Konceptet till utskottets skrivelse om alliansen upplästes för rådet, detta begärde betänketid för sitt yttrande. Med anledning av det uttalande, som rådet avgav, jämkades utskottets skrivelse. Då minoriteten ej kunnat hindra rådets hörande, sökte den genom Törne att få som princip fastslaget för framtiden, att detta tillvägagångssätt ej vidare skulle brukas.⁴ Häremot invändes av Törnflycht att den metod, som nu använts, ständigt tidigare brukats, det hade städse varit vanligt, att innan rådet hördes, ärendena varit utredda och hade diskuterats.

¹ Rådets deltagande i författningens avfattande var rent formellt och utan egentlig betydelse. Egendomligt nog hänvisades ej till, att S U ej handlagt dessa frågor.

² S U P 1734 d. ^{13/11}, ^{14/11}, ^{15/11}, ^{16/11}.

³ »Det är så mycket tryggare och säkrare för S U när Rikens Råd uti sådana angelägne saker göra ett med dem».

⁴ »Det skulle kunna draga en elak consequence med sig om det som Ständer öfverlagt och godtfunnit skall sedan underkastas Rikens Råds påminnelser.»

En skillnad vid de olika tillfällena, som rådet hördes 1734 var, att i fråga om den danska traktaten hade man väl aktat sig för att fatta något beslut, ehuru yrkanden gjorts, att man skulle såvida preliminärt avgöra saken, så att man visste, vilken som vore majoritetens mening. Rent principiellt var det naturligen en riktigare taktik att inhämta rådets yttrande, innan beslutet reellt var fattat.

Utom dessa allmänna konferenser med rådet trädde utskottet även i förbindelse med enskilda rådsherrar. I Arvid Horns person förenades både lantmarskalks- och kanslipresidentsvärdigheterna. Lantmarskalken var visserligen utskottets ordförande och i många fall dess ledare men synes ändå ej ha räknats egentligen som ledamot, åtminstone uttalade han sin mening blott rådgivande. Ett försök att minska olägenheten av föreningen av de bägge funktionerna gjordes, däri att lantmarskalken i någon mån avstod från sin ställning som kanslipresident, åtminstone synes han ej under riksdagsperioden ha direkt handlagt utrikes brevväxlingen.¹ Han deltog ej i sekreta utskottet, då frågor voro före, som han förut handlagt. Egendomligt verkar det dock att se, huru han avfärdat förfrågningar till kanslikollegium och sedan underskrivit dess svar under riksdagen.

Vid enstaka tillfällen tillkallades andra riksråd. Tessin² fick flera gånger lämna underrättelse i egenskap av överstemarskalk. Horn var närvarande 1723 vid överläggningarna om Bassevitz audiens, SU inhämtade hans uttalande om sitt betänkande i alliansfrågan, innan det avgavs.³ Över staten för Pommern inhämtades yttrande av Meijerfeldt.⁴

Av större betydelse var att riksråd deltog i deputationernas arbetet. Det främsta exemplet härpå är Lagerbergs⁵ deltagande i statsdeputationen 1731. Deputationen anhöll, att Lagerberg skulle få biträda den vid behandling av frågan att föreslå utvägar, huru tillräckliga statsinkomster utan kontribution skulle kunna erhållas. Som motiv anfördes Lagerbergs stora sakkunskap i finansiella ärender, han hade både 1719

¹ 1726 beslutes att ministrarnas depescher ej skulle ställas till honom.

² SUP 1723 d. 28/2, 29/10.

³ SUP 1723 d. 4/4, 21/9.

⁴ SUP 1734 d. 9/7.

⁵ SUP 1731 d. 26/2. Lagerberg deltog från 25/3 i alla depis sammanträden. StDP 1731.

och 1720 varit den ledande vid statsregleringsarbetet inom riksdagen. Lagerberg deltog såsom rådgivande ledamot i alla deputationens överläggningar, skillnaden mellan hans och de övriga ledamöternas ställning var blott den, att hans auktoritet var så mycket större. 1734 förnyade statsdeputationen sin anhållan att erhålla biträde av Lagerberg.¹ Deputationens förslag väckte stark opposition, Fersen frågade, under det han betygade sin aktning för Lagerbergs stora sakkunskap och duglighet, om det vore lämpligt att låta riksråden deltaga i deputationernas arbete, då de voro ansvariga inför ständerna. Med samma rätt som man nu yrkade på att Lagerberg skulle deltaga i statsdeputationen borde kanslipresidenten alltid biträda mindre sekreta deputationen. Häremot invändes, att med Lagerbergs hjälp skulle statsregleringsarbetet i hög grad påskyndas. Vidare ägde han ej votum och deltog i deputationens arbete endast, då den fann det nödigt. De yrkanden segrade, som gjordes, att man skulle uppskjuta med avgörandet om Lagerbergs tillkallande, tills deputationen kommit i gång med sitt arbete. Frågan fick på grund härav falla. 1731 föreslogs, att Lagerberg även skulle deltaga i bankodeputationens överläggningar² rörande kronens skuld till banken. Detta strandade på de invändningar, som gjordes, att det vore betänkligt, då Lagerberg ej vore ledamot av SU.³ Viktigare än detta skäl vore de argument som framfördes, att härigenom skulle det arbete, som en ständernas deputation gjort, granskas av ett riksråd.⁴ Dessa motiv erinra om dem, som anfördes mot överläggningar med hela rådet.

¹ S U P 1734 d. 12/6. I statsdep. yrkades ej senare att tillkalla Lagerberg.

² S U P 1731 d. 21/5. Lagerberg tillkallades till myntdep. 1731 för att höras såsom sakkunnig i egenskap av ledamot i myntkommissionen. S U P 1731 d. 19/3.

³ »Censurere det som en Ständernes deputation förut öfversedt». Det kunde ge anledning till att »villja i biträde af någre Riksens Råd censurera det de gjort, hvilket skulle strida emot Ständernes frihet».

⁴ Bankodep. hade redan förut ingivit ett förslag i frågan.

Sekreta utskottets maktbefogenhet.

Under frihetstiden trädde riksdagen för första gången i centrum av det svenska statslivet, rikens ständer blevo maktägande. En fullständig förändring inträdde härmed också i riksdagens verksamhetsformer. Utskottsväsendet nådde först nu sin egentliga utveckling, särskilt blev det fallet med SU. Redan vid författningens skapande tog man hänsyn till dess ställning, den hade genom praxis blivit så stark, att utskottet nu kom att omtalas i grundlagarna. I 1719 års RF § 37 stadgades »när någre utskott ibland ständerne skola ske till visse secrete förrättningar och rådslags öfverseende komma de själfve hvart stånd särskildt att utnämna sådana personer, vilka de med trygghet slike ärenden kunna anförtro». Ordalagen inge föreställningen, att flera utskott skulle kunna tillsättas för sekreta frågor, måhända ha de valts så allmänt, för att ständerna skulle ha fria händer. I motsvarande stadgande i Ulrika Eleonoras kungaförsäkran § 7, där drottningen samtyckte till att ständerna själva utsågo sina utskott, står blott »secrete utskott». I 1720 års RF § 47 och i kungaförsäkran § 9 bekräftades dessa stadganden.¹ Vid 1719 års riksdag gjordes intet försök att giva några gränser för utskottets maktbefogenhet eller att närmare reglera dess ställning.

Dess inflytelserika ställning väckte opposition, som gjorde sig hörd 1720. Yrkanden framställdes till och med på att ej vidare tillsätta något sekret utskott. O. Gyllenborg² förklarade, att de övriga deputationerna bleve utan all betydelse, om SU skulle bibehållas på samma fot som hittills, hos adeln komme inga frågor av större betydelse att dryftas, förrän de andra ständerna överenskommit, vad de skulle besluta. Det gällde att skyndsamt fatta beslut, smärre deputationer kunde mycket förtare komma till resultat. SU brukade väl utse inom sig deputationer, men sedan skulle frågorna före-

¹ I RF 1720 talas om »secrete utskott samt deputationer vid och emellan riksdagarne», i kungaförsäkran talas blott om dem vid riksdagen.

² Båda memorialen av d. 28/1, bland 1720 års akter, upplästa hos adeln. Adelsprot. 28. 1. R A P I sid. 19.

komma i plenum inom utskottet, därigenom förlorades en dyrbar tid, sekretessen vore omöjlig att uppehålla inom det talrika utskottet. Sekreteta utskottets ställning försvarades kraftigt av riddarhussekreteraren Wulfwenstierna. Han sökte visa, att försvarsfrågorna, de utrikespolitiska spörsmålen och statsregleringsärendena voro så förbundna med varandra, att det ena ej kunde avgöras, utan att man kände noga till det andra. Vidare vore det ej lämpligt att lämna viktiga ärenden till avgörande av endast några få personer. De utredande deputationernas arbete behövde granskas, detta kunde för sekretessens skull ej ske hos ständerna. Utskottet intog en förmedlande ställning mellan stånden, kunde förhindra, att stånden fattade motstridiga beslut. Särskilt kraftigt appellerade Wulfwenstierna till adelns ställning inom utskottet, den kunde där uppehålla jämvikten mellan de andra stånden, intog där en långt starkare ställning än ståndet i plenum, som blott ägde en röst bland fyra.¹ Huruvida Wulfwenstiernas skäl verkat övertygande är ej lätt att bedöma; i varje fall tystnade invändningarna mot tillsättande av utskottet för att först 1723 återkomma. Även nu uppträdde oppositionen på riddarhuset. Den torde dock ej ha varit synnerligen kraftig, då lantmarskalken lätt genomdrev sin vilja, att utskottet skulle tillsättas, han åberopade de andra ståndens mening härför.² Med dessa försök avstannade de direkta angreppen mot utskottets existens. Dess ställning var sedan under hela frihetstiden det mäktiga ofta allenarådande utskottet.

Redan 1720 framträdde ett starkt behov att söka fixera utskottets befogenhet, att ge normer för dess verksamhet. Egendomligt nog förbundos dessa försök med förslagen till riddarhusordningen, en stadga som dock endast gällde det förnämsta ståndet. Vid 1719 års riksdag hade så gott som alla ärenden av någon betydelse behandlats av SU, någon gräns för dess maktfullkomlighet fanns ej. Några försök att fastslå en sådan, att avgränsa befogenheten mellan utskottet

¹ Måhända har Wulfwenstierna, då han starkt betonade, att adeln hade lika många ledamöter i utskottet, som de båda andra stånden tillsammans velat tala för omröstning per capita. Förslag härom framställdes 1723, se sid.

² Adelsprot. 1723 lämnar inga egentliga upplysningar utom d. ²⁸/₁, då beslutet fattades; för situationen redogjorde lantmarskalken i samtal med prästeståndets talman d. ²⁵/₁; R A P II s. 25 ff. Prästeständ. prot. d. ²⁶/₁. Westrin S R A sid. 174.

och plena gjordes ej. Arbetet på att rädda landet upptog helt intresset; sedan författningens principer stadgats i regeringsformen, kungaförsäkran, valakten, hade man intet intresse övrigt för ett vidare reglerande, man överlämnade det åt framtiden; för riksdagsarbetets former fick praxis ostört utbilda sig.

I det motstånd, som 1720 reste sig mot tillsättande av sekreta utskottet, skönjer man en omvårdnad om plenas rätt, man fann att övriga deputationer ej fingo något att göra, om dess ställning skulle bevaras. Förslag framställdes därför att i stället för att delegera en så betydande del av riksdagens makt åt en myndighet tillsätta en hel rad av deputationer, som skulle ersätta SU. Märkligt var särskilt det förut framhållna memorialet av O. Gyllenborg.¹ Den motsatta åskådningen, som ville bevara SU vid dess föregående maktställning segrade, försöken att avskaffa SU eller att starkt inskränka dess maktbefogenhet misslyckades. Utan all betydelse blevo de dock ej, därav föranleddes sannolikt strävandena att närmare fixera utskottets ställning. Denna styrktes ytterligare av den fullmakt, som gavs på initiativ av SU efter upptagande av 1600-talets praxis; blott i ett stånd, prästerståndet, förklarades något innebörden härav, men även det i mycket vaga ordalag. Utrikespolitiken och försvarsfrågorna tillhörde SU:s maktområde, märkligt nog nämndes ej tydligt inrikespolitiska ärenden.² På riddarhuset utarbetades

¹ Gyllenborg föreslog särskilda deputationer för utrikespolitiken, försvars-, kontributions-, statsregleringsfrågor, allt frågor som förut mer eller mindre fallit inom S U:s sfär, liksom den gamla fristående bankodeputationen skulle fortfara. Utrikespolitiken skulle behandlas av tvenne deputationer, den ena rådslå med regeringen, den andra åter sammanträda med den förra för överläggning av de viktiga frågorna; man kan alltså anse den förra som en beredning till den senare. Vidare skulle handelsärender, frågorna om »landskulturens» upphjälpande, om magasins inrättande liksom besvär och suppliker behandlas av var sin deputation.

² Årkebiskopen begärde, att S U skulle erhålla fullmakt att »hvad der af handlas och secret vara bör må hållas utaf allom giltigt och fast utan at der öfver information eller vidare rådslående åstundas». Han förklarade, att härmed ej afsågs frågor, som anginge stånden »isynerhet, utan riksens allmänna vårdande ärender»; Molin hänvisade till 1600-talets praxis att giva S U fullmakt. Ståndets medlemmar utom S U höllo enskild överläggning, hvarefter de förklarade, att de icke åstundade få någon »part af det som hörer till utrikes, eller frids- och defensionsverket inrikes». Borgarståndet gav utskottet »fullkomelig makt och myndighet at afsluta och afhandla utan vidare kommunikation med ståndet alla de saker, som icke kunna eller böra» bli allmänt kända. Detta

1720 ett förslag till stadga för dess sammankomster, riddarhusordningen, som även antogs att gälla tillsvidare. Däri kom helt naturligt att inflyta bestämmelser om utskottets ställning. Den hade giltighet blott för det främsta ståndet, innebär mycket av intresse, för hur man sökte fixera SU:s ställning. Där fastställdes såsom utskottets egentliga uppgift att utreda och avgöra, således med ständernas rätt, de frågor, som framlades i propositionen från regeringen angående utrikespolitiken, försvaret, statsregleringen och banken jämte det som eljest borde hållas tyst.^{1 2} Ordalagen voro så avfattade, att de medgävo mycket vittgående tolkningar, och detta så mycket mer som samma riddarhusordning stadgade, att alla frågor borde utarbetas av deputationer, helst av utskottets medlemmar, och sedan där föredragas. Utskottet fick alltså en överordnad ställning i förhållande till andra deputationer. Det kunde på så sätt mycket lättare själv bestämma om ett ärende vore av den natur, att det skulle avgöra det eller om det skulle hänskjutas till plena. Vid 1723 års riksdag fortgick man på den inslagna vägen att fastställa utskottets ställning. Lantmarskalken Sven Lagerberg förklarade, att det tillkom utskottet att avgöra de ärenden i sekreta propositionerna, som rörde utrikespolitiken och statsregleringen, det skulle överse bankens ställning. SU ägde vidare att handlägga ärenden, rörande arméens, fästningarnas och flottans tillstånd, således 'alla viktigare försvarsfrågor.'³

beslut fattades utan egentlig överläggning. Prästestånd. prot. 1720 d. 4/2; borgarstånd. prot. 1720 d. 3/2, 4/2. Beslutet omnämnes ej i adelns eller S U:s protokoll. S R A sid. 71.

¹ »Fredsverket, krigsplaner, alliancer, stats och bancoverket med hvad eljest tyst hållas bör och intet almänt företagas kan». Riddarhusordningen intermistiskt antagen, tryckt som bilaga till Adelsprot. 1720, R A P I sid. 289—290.

² I ett intressant memorial, som framlades vid överläggningarna om R H O, föreslog presidenten C. Feif att utskottet skulle avgöra de frågor, som regeringen framlade rörande »fredsverket, alliancer och krigsoperationerne» men på så sätt, att det för var och en av dessa frågor tillsatte en deputation, som ej blott behandlade utan också avgjorde frågorna, de skulle framläggas för talmännen men ej för utskottet i plenum. Förekom i de sekreta propositionerna andra ärenden skulle de hänskjutas till plena, så framt de ej voro av sekret natur. De borde då beredas av andra deputationer. På så sätt skulle arbetet fortare medhinnas och man skulle också starkare kunna värna om »tystheten», än om utskottet handlade frågor, som tillhörde plenas befogenhet. Memorialet är oundertecknad, författaren angifves genom påteckning af Wulfwenstierna.

³ Ad. prot. 1723 28/1, R A P II sid. 25. 1720 års alster.

Med en sådan allmän förklaring, om ock avgiven från auktoritativt håll, nöjde man sig ej. Liksom ständerna vid denna riksdag voro ivrigt sysselsatta med att utarbete instruktioner för ämbetsverken, ansågo de sig även böra bestämma normer för sitt eget tillvägagångssätt. Instruktioner för utskotten, vilket förut ej funnits, uppgjordes, den första uppgjordes för SU. En deputation tillsattes för att utarbete en instruktion för SU,¹ dess förslag granskades ingående av de tre högre stånden och utfärdades genom underskrift av talmännen för samma stånd. Bönderna, som ju ej hade delegerade i SU, förbigingos.

Utrikespolitiken tillhörde sedan gammalt utskottet, det fick nu rätt att »upptaga, skärskåda, utarbete och avgöra» de sekreta propositionerna i vad de rörde allianser med främmande makter, hela utrikespolitiken lades i dess hand. För att utskottet skulle fullt kunna bedöma situationen fick det rätt att genomgå de utrikes rådsprotokollen. På riddarhuset försökte man göra en skillnad mellan de utrikes ärender för förfluten tid, som voro avgjorda och de som gällde vidtagande av åtgärder. Adeln beslöt att protokollen rörande de förstnämnda, alltså den verkliga granskningen av regeringens politik, skulle tillkomma sekreta deputationen. Någon bestämmelse härom kom dock ej, ovisst av vad grund, att inflyta i instruktionen. Tvärtom inskräptes kraftigt, att utskottet ej skulle förbigå de felaktigheter, som begåtts, av vem det vara må. Trots dessa starka ordalag, som fastslog utskottets maktställning i utrikespolitiska ting, hade dock plena ej fullkomligt av sagt sig allt inflytande härfpå, utskottet skuile till dem hänskjuta frågor, som ej behövde hållas hemliga. Det tillkom SU att avgöra vilka ärender, som voro av denna natur, och då samtidigt nödvändigheten av sekretess i utrikespolitiken skarpt fastslogs, var väl denna reservation närmast att anse som en fras eller tillkommen för att hävda ständernas överhöghet såsom principaler över deras fullmäktige sekreta utskottet.

Utskottets makt över statsregleringen stadgades i instruktionen § 3. Där bestämdes, att alla frågor rörande bud-

¹ Prot. från dess sammanträde d. 28/1 1723 i »Allegater till pleni protokoll». Själva instruktionen tryckt, förövrigt onöjaktigt. De la Gardieska arkivet Del 16 sid. 13, men där hänförd till 1719. Ett förslag finnes i Adelsprot. 1723 R A P II sid. 56 ff.

getens inkomst och utgiftssida skulle avgöras av utskottet. Det fick dock ej förändra personalstaten, frågor om dess ökning eller minskning skulle behandlas av plena, även de ömtåliga spörsmålen om fyllande av eventuell statsbrist skulle skärskådas av stånden. Ordalagen torde dock gifva vid handen, att förslagen till medels anskaffande men ej själva statsbristen skulle meddelas plena. Kunskap om statsverket skulle de erhålla, därigenom att statskontorets relation föredrogs hos dem, dock med den ändring att »generalsummorna» utslötos. I dessa bestämmelser förelåg ett försök att begränsa utskottets makt. Yrkanden hördes om att göra dessa gränser ännu snävare. På riddarhuset begärdes, att adeln skulle få kunskap om utgifterna och statsbristen; häremot gjordes den invändningen, att då skulle man kunna sluta sig till inkomsterna, och finansläget skulle alltså bli bekant, varför man också ryggade tillbaka för dylika förslag.

I nära samband med statsregleringen stodo försvarsfrågorna; spörsmålet om medel till de trängande utgifterna var här det viktigaste ärendet. Det tillades därför utskottet befogenhet att avgöra, vad som rörde amiralitetets ordinarie och extra stat, frågor om förbättring av spannmålmagasin, vidare tillkom omsorgen om de gamla fartygens förbättrande SU. Övriga frågor om flottan och om inrättande av flera magasin tillhörde ej utskottet, de skulle behandlas av den av stånden tillsatta defensionsdeputationen. Denna fick till sin egentliga uppgift att uppgöra en plan till försvaret, därför nämner ej instruktionen för SU något om försvaret i övrigt, om t. ex. arméén eller fästningsverken.¹

Utskottet fick i uppdrag att granska den tillsatta likvidationskommissionens arbete rörande kronans skuld till banken, själva summorna av dessa gamla skulder finge ej yppas, ej heller kunde frågor om andra fordringar i banken till fullo framläggas inför offentligheten, summorna borde fördöljas, men i övrigt skulle dessa mål hänskjutas till plena. Ständernas kontor ställdes under utskottets överinseende, dess

¹ Projektet gav i denna punkt utskottet vidsträcktare befogenhet. Det skulle avgöra ärenden, som rörde arméns, flottans och magasinens tillstånd, dessa frågor fordrade sekretess och voro för övrigt nära förbundna med statsregleringen. De mål, som utskottet kunde »till sin större säkerhet» referera till plena, skulle där dryftas, innan något beslut fattades. Ordalagen medgiva möjligen den tolkning, att även i detta fall utskottet skulle besluta.

angelägenheter skulle hänskjutas till plena, utom det, som fordrade sekretess, härmed avsågs förmodligen även här själva summan av statens skulder.

Utskottet fick ej rätt att upptaga andra frågor än dem instruktionen angivit; förbud häremot fastslogs med skärpa. En särskild bestämmelse infördes för att förhindra, att SU uppträdde såsom grundlagsförklarande utskott, det fick ej inlåta sig på någon ändring, förklaring eller uttydning av regeringsformen, lika litet ägde det att förklara andra av ständerna antagna lagar.

1723 års riksdagsordning avsåg ej att stadga nya principer utan fastmer att fastslå den praxis, som utbildad sig inom riksdagsarbetet. Formutvecklingen hade här, ostörd av bestämmelser, fått växa fram. Några stadganden, om huru beslut skulle fattas, huru en votering skulle tillgå, en fråga utredas, hade förut ej alls funnits. Bestämmelserna om huru riksdagen skulle vara sammansatt, själva betingelserna för ett riksdagsbesluts tillkomst voro förut helt vaga och obestämda. Riksdagsordningen fastställde på alla punkter det, vartill praxis lett, för nästan vart och ett dess stadgande, kan man se en för lång utvecklingskedja, just härutinnan har den sitt egentliga intresse.

För sekreta utskottets sammansättning, befogenhet och hela verksamhetssätt gav den de första normerna. Den nöjde sig dock med att här liksom på nästan alla andra punkter uppdraga själva de principiella stadganden, vilka sedan närmare utvecklades genom praxis och mera detaljerade bestämmelser i utskottets instruktioner och andra författningar.

I 1723 års RO blev utskottets maktområde första gången avgränsat genom verkliga författningsbestämmelser. En instruktion gällde blott vid den riksdag, den avfattats, de principer, som den innehöll kunde därför lätt förändras vid en kommande riksdag. Riksdagsordningens stadganden blevo den grundval, på vilken sekreta utskottets befogenhet vilade, det var till dess bestämmelser, man gick tillbaka såväl som till de tillfälliga instruktionerna, då fråga uppstod, om utskottet hade befogenhet eller ej att handlägga ett visst mål. Riksdagsordningens stadganden blevo då alltid utslagsgivande, ej ens RF:s bud kunde anföras mot desamma. När någon med stöd av RF:s bestämmelser ville främtaga eller bestrida utskottet en viss rätt hänvisades till, att om den rätt, som tillkom ständerna enligt

RF, hade de närmare lagstiftat genom RO och där delegerat den åt SU. Så småningom kom också RO att intaga en ställning jämbördig med RF, KF och valakten, som innehölle författningens principer, den s. k. fundamentallagen, och alltså voro oföränderliga. RO:s fullmakt för sekreta utskottet inrymmes i den bekanta § 18. Där förklarades som utskottets uppgift att utreda och avgöra, alltså att avgöra med ständernas rätt de ärender, som konungen framlade i de sekreta propositionerna. Dessa förklarades sedan närmare såsom utrikes eller i allmänhet sekreta frågor, som av hänsyn för rikets intresse borde vara hemliga. En restriktion gjordes, att alla ärender, som avsåge rikets allmänna styrelse, ekonomin i landet eller det, som kunde göras allmänt bekant, skulle behandlas av plena, en hänvisning gjordes till föregående allmänna stadgande om riksdagens uppgift i § 13. Utom dessa frågor tillkom det SU att uppgöra statsregleringen, denna ytterst viktiga befogenhet stadgades med de knapphändiga bekanta orden: »hörer i lika måtto till secreta utskottet statsverket».

Utskottets inflytande över försvarspolitiken stadgades därigenom, att det skulle avgöra frågor, som rörde fästningarnas, arméns och flottans tillstånd; material till sitt arbete härvidlag skulle det ha i krigs- och amiralitetskollegiernas berättelser i sagda mål. Ordalagen voro tydligen med flit allmänt hållna, de kunde inrymma så gott som alla ärender, som rörde försvaret. På denna punkt var och blev också gränsen mellan utskottets och plenas befogenhet mera svävande än på kanske något annat område.

Slutligen lades omvårdnaden om ständernas eget verk, banken, i utskottets hand, däremot nämnde RO intet om dess inflytande över ständernas kontor.

Den politiska domsrätt, som RO tillade ständerna, skulle, därest saken vore sekret, utövas av SU, vilket då hade rätt både att föranstalta undersökning i målet och avgiva utslag. Detta stadgande var den bestämmelse, som åberopades som grund vid de politiska rättegångar, som voro ett utmärkande drag hos tiden.

RO:s bestämmelser om utskottets befogenhet medförde inga nyheter, de blott bekräftade, fastslogo den ståndpunkt, vartill praxis lett. Bestämmelserna avfattades tydligen så allmänt för att ej lägga några hinder i vägen för utvecklingen, överallt voro stadgandena blott allmänna principer. Ge-

nom den möjlighet, de därigenom öppnade, då inga närmare gränser gåvos, var utskottets maktbefogenhet större än den som 1723 års instruktion givit. Där hade till exempel utskottets statsregleringsmakt bundits genom ganska snäva gränser. En nyhet kunde möjligen den vidsträckta befogenheten över försvaret vara, men både 1719 och 1720 hade utskottet handlagt alla försvarsärender. 1723 åter hade de till större delen överlämnats åt en särskild defensionsdeputation.

RO tillade ej sekreta utskottet någon granskande rätt. Överhuvud meddelade den inga bestämmelser om, huru den kontrollerande myndighet skulle utövas, som enligt den tillkom ständerna både över rådet och kollegierna.

Den befogenhet som sekreta utskottet hade enligt RO utvecklades vidare enom de instruktioner, som från och med 1726 ständigt utfärdades. Vid 1726 års riksdag var ännu ej den åsikten allmän, att en instruktion för sekreta utskott behövde utfärdas. Utskottet hade redan hunnit väljas, eden hade omdebatterats, innan fråga väcktes om instruktion skulle afges. Horn tyckes ha ansett en sådan mindre nödvändig, förklarade, att vid föregående riksdagar utom 1723 hade ingen sådan funnits, 1723 åter fanns ej riksdagsordningen, han läste upp dess 18 §, som stadgade SU:s göromål. Adeln fann dock dessa bestämmelser otillräckliga, 1723 års instruktion blev uppläst, det beslöts att avfatta en ny dylik. Meningsskiljaktighet yppade sig om, vem som skulle förrätta uppdraget. Palmfelt föreslog, att särskilda deputerade skulle utses här för, Horn åter ansåg, att SU vore mest kompetent härtill, det kände bäst genom sekreta propositionen de ärender, det borde handläggas, för avfattande av den nya instruktionen kunde den gamla, som i övrigt tills vidare skulle gälla, tjäna som mönster.¹

1726 års instruktion² var ingalunda av epokgörande natur, dess främsta betydelse låg däri, att den fick tjäna som grundval vid avfattande av alla senare instruktioner ända till 1760-talet. I 1726 års instruktion² finner man en del nya stadganden av större innebörd. Sekreta utskottet fick för första gången rätt att i utrikesfrågor av »alla vederbörande högre

¹ Adelsprot. 1726 ^{14/9}, ^{16/9}, R A P. IV sid. 23, 30.

² Tryckt R A P V sid. 551 ff.

och lägre», som hade kunskap därom, infordra utlåtanden. Hemul härför kan väl riksdagsordningen anses giva, men där talades blott om »vederbörande collegier», instruktionen åter syntes mena och så kom dess bestämmelse att tolkas att utskottet hade rätt att få uttalanden av rådet, utom dem, som protokoll och korrespondens lämnade. Här betonades alltså utskottets överhöghetsställning över rådet.

Utom befattning med den aktuella utrikespolitiken ägde utskottet att utöva granskning av den föregående. Det skulle undersöka huruvida främmande makter fullgjort sina förpliktelser enligt freds- och allianstraktaterna, särskilt gällde detta 1719 års traktater. Om Sverige ej hade fått sig den rätt tillmätt, som tillkom det enligt dessa, skulle utskottet inkomma med underrättelse härom till stånden. Av större betydelse var den kontrollerande befogenhet över rådets utrikespolitik, som instruktionen uppdrog åt SU. Det fick rätt att härför till sig fordra rådsprotokollen i utrikes ärenden, liksom kansli-kollegie protokoll och de diplomatiska korrespondenserna. Det rådets ansvar inför ständerna, som författningen stadgade, tillkom det alltså enligt instruktionen SU att utkräva, då det gällde utrikespolitiken.¹

Statsverket granskades av utskottet, om någon större ökning eller minskning i staten ägde rum borde ständernas samtycke därtill inhämtas, särskilt torde man ha avsett, att inga större förändringar inom personalstaten finge utan ståndets medgivande äga rum.² Det uppdrogs åt utskottet att vid statsregleringen iakttaga all möjlig sparsamhet.

Rörande utskottets befogenhet med avseende på försvaret och banken upptog instruktionen blott i omskrivande ordalag RO:s stadganden.

Instruktionen upptog 1723 års bestämmelse angående ständernas kontors ställande under SU:s granskning. Bestämdare gräns mellan utskottets och ständernas maktbefogenhet fastställdes genom bestämmelsen, att utskottet ej utan remiss från ständerna finge upptaga eller behandla andra ärenden än dem instruktionen medgav.³

¹ Bestämmelsen tillkom på förslag av borgarståndet.

² Jfr uttalanden av Hökerstedt. Ad. pr. 1726 ^{23/9}. R A P IV sid. 45.

³ Ett projekt till instruktion framlades 1726 i ett memorial av ^{15/9} av P. Palmcreutz. Det spelade ingen roll vid instruktionens avfattande, några av hans förslag äro dock av ej ringa intresse. Utskottets makt över statsregleringen inskränktes av

Vid följande riksdag vidtogos inga ändringar i instruktionen, det var ju ej att vänta, att vid denna frihetstidens lugnaste riksförsamling behov härav skulle göra sig gällande. Man nöjde sig med att rörande SU:s utrikespolitiska granskning i stället för 1719 års traktater insätta 1727 års.

Åtskilliga förslag till ändring i instruktionen framställdes 1734, varför en särskild deputation fick i uppdrag att författa den.¹ Vid överläggningen om deputationens förslag debatterades utskottets förhållande till plena. Flera talare angrepo den överhandtagande sekretessen. Yrkanden framställdes på att i instruktionen definiera, vad som vore sekreta ärender; häremot invändes av deputationen, att det ej låte sig göra, det bleve aldeles för omständligt, utskottet torde ej befatta sig med andra än sekreta ärender. Även gjordes hemställan att utskottets befogenhet ej skulle sträcka sig längre än RO fastslagit. Särskilt utskottets makt över statsregleringen utsattes för angrepp. Enligt 1726 års instruktion erfordrades ständernas samtycke endast till större förändringar i staten, i 1734 års instruktion stadgades, att varje utgift utom staten samt ökningar, minskningar eller indragningar i personal- och pensionsstaten skulle hänskjutas till plena. Utskottets skyldighet att iakttaga största möjliga sparsamhet vid statsregleringen inskräptes ånyo. Ett allmänt förbud mot utdelande av pensioner eller gratifikationer utfärdades. Nödvändigheten av att bevara sekretessen rörande vissa anslag såsom till försvaret hävdades klart på riddarhuset av Wulfwenstierna. Eljest visade flera yrkanden tydligt, att grundsatsen, att statsregleringsfrågorna nödvändigt måste skyddas av sekretessen, höll på att förlora sin allmänna tillslutning. I ett intressant memorial begärde C. A. Lilliecreutz, att ut-

P. därhän, att alla förändringar i personalstaten, av vad art de voro, skulle underställas ständernas beslut, vidare skulle utskottet lämna en redogörelse till stånden om den skillnad som rådde emellan 1696 och innevarande års personalstat. Statskontoret skulle redogöra för SU angående rikets utgifter, brist eller överskott i staten. Den närmare statsrevisionen ville P. anförtro åt en av ständerna utsedd deputation, han yrkade alltså på en fullt genomförd statsrevision av ständerna. I allmänhet synes P. ha velat minska sekretessen, han föreslog t. ex. att SU skulle till plena ingiva berättelser om kronans skuld till banken, men beslutanderätten i dessa frågor ville han dock förbehålla utskottet.

¹ I deputationen fingo så framstående män som Tessin, Wulfwenstierna, Ehrencröna, Strömfelt plats. Ad. pr. 1734 d. ^{25/5,} ^{27/5,} ^{28/5.} R A P VII sid. 36, 45 ff.

skottet skulle avgiva till plena en berättelse över huru utgifterna kunnat lämpas efter rikets ordinarie inkomster. Han ville även, att plena skulle erhålla underrättelser av SU om vilken tillökning, som skett i personalstaten sedan 1696. En ny funktion, nämligen statsrevisionen, varom instruktionen förut ej talat, ville han även anförtro åt SU. Den skulle dock ej avse annat än, huru de extraordinarie statsmedlen använts, sedan det nya statsskicket början. Lilliecreutz förslag blevo utan påföljd. Den föreslagna statsrevisionen förklarades av instruktionsdeputationen kräva mycket tid och arbete, vore för övrigt ej behöflig, då medlen influtit i kronans kassor, och revision skedde i kammarrevisionen. De övriga yrkandena strandade på den sekretess, som majoriteten inom stånden ännu ansåg nödig i dessa frågor.

En lindring av sekretessen betydde instruktionens bestämmelse, att utskottet fick större inflytande över bankoärendena, än det förut haft. Ackorder eller avskrivningar skulle fastställas av utskottet, däremot bibehölls sekretessen i de rena bankoärendena. Om bankens debet och kredit skulle endast bankodeputationen erhålla kunskap, så måste instruktionens bestämmelse tolkas, åtminstone om man ser den mot bakgrunden av de debatter, som höllos inom stånden.

I 1734 års instruktion återinfördes de förbud mot förklaring av regeringsformen och kungaförsäkran, som förefunnits i 1723 års instruktion, men sedan, utan att därför någon motivering anförts, uteslutits. Mot utskottets ingripande i tjänstetillsättningar genom rekommendationers avgivande innehöll instruktionen ett förbud.

Man visade sig 1734 vara mån om enskild mans ärliga namn och rykte, om något androgs, som kunde skada det, skulle den angripne härom erhålla underrättelse och få tillfälle att försvara sig.¹

I utskottets instruktion skönjer man en tydlig princip att klart fixera och begränsa dess maktområde i förhållande till stånden. Olika strömningar till utskottets fördel eller nackdel gjorde sig gällande vid de olika riksdagarna. Det var en ständig fluktuation, som hade svårt att nå till bestämda resultat och knappast under denna period gav fullt fasta normer, endast inom några områden, såsom rörande utrikespoli-

¹ Förslag i denna riktning framställdes redan 1723 av Cederhielm.

tiken, banken och ständernas kontor var utskottets allenarådande ställning fullt klar. Dess makt över statsregleringen led flera inskränkningar. Gränserna mellan dess och plenas makt i försvarsfrågorna voro mycket svävande. För att förstå vad utskottets ställning vid dess olika funktioner innebar, och huru den i praxis gestaltade sig, hur det utövade den makt, det enligt RO och instruktionerna ägde, är det nödvändigt att övergå till en skildring av var och en av de viktigare av dess verksamhetsformer.

Sekreta utskottet och utrikespolitiken.

SU:s första och egentliga uppgift, för vilken det skapats, var att vara ett rådgivande organ för regeringen i utrikespolitiska frågor. Denna sin uppgift fullgjorde det också under frihetstiden; ehuru dess funktion nu blivit så mycket vidsträcktare, var det dock fortfarande den, som var den egentliga grundvalen för hela dess ställning. I behandlingen av utrikespolitiken kan man se dess kärnpunkt, kring dessa frågor samlade sig också dess främste mäns arbete. Särskilt betydelsefulla voro de första decennierna av dess utveckling under denna period. 1719 gällde det att rädda landet. 1720 var förhållandet till Ryssland ännu den fråga, kring vilken allt rörde sig, och den fortfor även efter freden att vara det. Kampen mellan partierna fördes på detta område, det var här som det holsteinska partiet sökte göra sin insats, växte upp till inflytande och dominerade 1723 för att sedan 1726 falla på samma fråga. Vid följande riksdag, 1731, betydde utrikespolitiken föga, hela riksdagsarbetet bestämdes av inrikespolitiken, på det utrikespolitiska området betydde riksdagen nu mycket litet. Arvid Horns gestalt behärskade hela statslivet, 1731 års riksdag var den typiska för hans regerings förmåga att leda ständerna. SU:s svar på den sekreta propositionen var till och med avfattat av en av Horns underordnade, kanslirådet Nerés.

Till 1719 års riksdag framlades ingen sekret proposition i vanlig mening, den, som avgavs, var egentligen blott ett missiv¹ av de kollegieberättelser, som regeringen infordrat. Även dessa relationer voro av mindre intresse, kollegierna hade av Karl XII skjutits åt sidan för de nya organisationsformer, som han infört. Beträffande utrikespolitiken avgåvos av dem, som stått i spetsen för de två expeditioner, som handlagt dessa ärender sedan 1713 års kansliordning trätt i kraft, tvenne relationer. Den av Müllern² behandlade utrikespolitiken i allmänhet, men var knappt av större betydelse. Såsom avgiven till K. M:t förutsattes där, att rådet och kansliet egentligen hade kunskap om det, som meddelas. Den översikt, som den innehöll rörande Sveriges ställning till alla stater utom de tyska, lämnade dock utskottet en, om ock kortfattad, överblick av det utrikespolitiska läget. Det viktigaste av dess innehåll torde vara dess starka framhållande av, att Karl XII redan under vistelsen i Turkiet sökt inleda partiella fredsunderhandlingar, skälen, varför de strandat, framlades naturligen städse på så sätt, att felet låg på den andra partens sida. De pågående underhandlingarna med Ryssland och England framhöllos särskilt. För de tyska angelägenheterna redogjorde en berättelse av J. Lillienstedt,³ den var utom det, som rörde förhållandet till kejsaren och frågan om protestanternas ställning av ganska måttligt intresse. Med hänvisande till detta material begärde regeringen, utan att själv framlägga något förslag, ett betänkande av utskottet, huru fred skyndsamt måtte erhållas. Regeringen frånträdde alltså initiativet, lämnande åt ständerna att så gott sig göra lät taga sakerna i egen hand. Utskottet nöjde sig till en början med att göra påminnelser i allmänhet om utrikespolitiken, framhållande vikten av, att ministrar utnämndes till de olika underhandlingarna.⁴ Då dessa hänvändelser ej syntes leda till något resultat, skred det till verkliga åtgärder. Rådet nedkallades i utskottet⁵ för att lämna upplysningar, om vad som vidtagits. Lantmarskalken tillkännagav utskottets avsikt att

¹ Tryckt R A P I sid. 116—117.

² Müllerns relation av d. 15/1 bland 1719 års akter. Uppläst i S U d. 5/3 Cederschiöld a. a. sid. 31—36.

³ Daterad d. 19/1.

⁴ S U P 1719 d. 27/4. Cederschiöld sid. 154.

⁵ S U P 1719 d. 4/5. Cederschiöld sid. 183.

välja en deputation, som i kanslikollegium kunde inhämta närmare upplysningar. Deputationen, dess namn var deputerade över fredsverket, uppgjorde själv program för sin verksamhet. Den förklarade, att den ej endast skulle inhämta, vad regeringen företagit eller ämnade företaga utan även med den avgöra frågorna om fred. Härför begärde deputationen auktorisation av utskottet, vilken den utan motsägelse erhöll.¹ Lantmarskalken sändes med deputationen till regeringen för att inhämta dess bifall till utskottets åtgärd. Regeringen hade ej annat att göra än att bekväma sig till detta samarbete. Det torde för övrigt för den ej ha varit olägligt, då den i deputationen fann ett stöd för sin politik. Deputationen fick yttra sig om instruktionerna för ministrarna, som skulle upptaga underhandlingarna med fienderna. Särskilt uttalade deputationen sig om de villkor, varpå fred skulle ingås och om de landavträdelser, som skulle göras. Regeringen erhöi i deputationen ett kraftigt biträde, den hade genom detta samarbete vunnit en viss garanti mot kommande efterräkningar. Det kom en annan fart i arbetet; i plena hördes uttalande, att, först sedan deputationen tillsattes, något åtgjorts för vinnande av fred, förut intet.² SU upptog i detta sitt tillvägagångssätt den praxis, som utövats 1714, både genom sitt ingripande och genom tillsättande av en delegation, som rådgjorde med regeringen. Till denna riksdag gjordes i sammanhang härmed ett direkt hänvisande av Gyllencreutz. Sin befogenhet över utrikespolitiken hade utskottet på så sätt delegerat till en sin underavdelning och som synes med oinskränkt rätt, någon hänvändelse till utskottet från deputationen finnes ej spår av.

Alldeles tog dock ej utskottet sin hand från utrikespolitiken. Det intresserade sig även efter deputationens tillsättande för frågan om ministrarnas avsändande, liksom för de instruktioner som vid underhandlingarna skulle tjäna dem såsom direktiv.

Vid följande riksdag utvecklades tendenserna från 1719,

¹ SUP 1719 d. 6/5, 8/5. Cederschiöld 205, 216. Dep. bestod av 5 adelsmän däribland G. Bonde, v. Kochen, Hielmberg; 3 medl. av vardera av de övriga stånden, däribland L. Molin, J. Nordberg, A. Hylten. I dep:s överläggningar torde även lantmarskalken ha tagit del.

² SUP 1719 d. 9/5, 13/5. Rådsprot. 1719 d. 9/5, 13/5. Kanslikolleg. prot. d. 19/5. Adelsprot. 1719 d. 16/5. RAP I sid. 89.

³ SUP 1719 d. 23/5, 25/5.

utvecklingen tog dock något andra former. En särskild deputation, fredsdeputationen, tillsattes 1720 för att bereda de utrikespolitiska frågorna. Den är ursprunget till den sedan ständigt förekommande lilla eller mindre sekreta deputationen, som utvecklades till att bli sekreta utskottets mäktigaste delegation.

En intim samverkan mellan utskottet och rådet ägde i synnerhet 1720 rum under behandlingen av fredsunderhandlingarna med Danmark. Genom överläggningar med kommissarierna, som hade underhandlingarna om hand, fick deputationen ingående kännedom om alla faser i deras utveckling. Ett par av deputationens medlemmar närvaro till och med vid underhandlingarna med engelska ministern Carteret, utan att på något vis ingripa i själva förhandlingen, tvärtom förklarade de uttryckligen, att de ej hade fullmakt att uttala sig och togo saken äfven ad referendum till deputationen. Ett särskilt intresse visade sig i deputationen vid dessa underhandlingar för en speciell fråga, nämligen om Öresundstullen. Hela fredsunderhandlingen fördes väl av regeringen, men med ständigt meddelande med utskottet. På fullt likartat sätt fick det kännedom om alla utrikesfrågor, de inkomna depescherna upplästes. För att deputationen desto lättare skulle sätta sig in i situationen uppgjordes en översikt över utrikespolitiken sedan 1719. Deputationen hade tillgång till så väl utrikes rådsprotokollen som ministerdepescherna.¹ En fråga, som ej inkom i utrett skick, vägrade deputationen att utlåta sig om. Frågan om stillestånd med Ryssland borde först bli föremål för överläggning i kanslikollegium och rådet, innan deputationen kunde uttala sig.

1723 års mindre sekreta deputation hade vid sitt arbete tillgång till kanslikollegii utlåtanden sedan 1720 liksom till den ministeriella korrespondensen, men ej till kanslikollegieprotokoll.²

Grundvalen för dess arbete var dock den sekreta propositionen i utrikes ärenden med dess vidlyftiga bilagor, det övriga materialet synes endast mera summariskt ha genomgått. Efter utredande av ett ärende ingav deputationen sitt betänkande till sekreta utskottet, dess memorial blevo i all-

¹ Freds Dep. prot. d. 10/2, 18/2, 5/5. Preis. Höpkens, T. Bielkes och Trautvetters korrespondens åren 1719—1720 nedsändes till deputationen.

² S U P 1723 d. 18/2.

mänhet av detsamma antagna, skrivelserna till K. M:t kunde ord för ord byggas på deputationens memorial. Men sekre-
tessen kunde dragas så långt, att utskottets betänkande blott kom att gälla huvudpunkterna. Så var fallet 1723 i fråga om allianserna.¹ Förfrågan framställdes då, om ej utrikesexpeditionen skulle få ha tillgång till detta deputationens betänkande. Utskottet svarade härpå, att betänkandet skulle bevaras som bilaga till utskottets protokoll, och då däri behandlats flera frågor, som voro av sekret natur, skulle endast kanslipresidenten samt Lagerberg och Cederhielm, de nyutnämnda rådsherrarna, som fortfarande sutto i utskottet, ha tillgång till detsamma, dock skulle betänkandet ej få tagas från riddarhuset.

SU:s makt över utrikespolitiken befann sig i stigande från den rådgivande ställning, som det i stort sett intagit 1719, från SU:s ledande män² kunde då ännu höras tvekan om, huruvida utrikespolitiken ej borde ligga i regeringens hand och ej egentligen tillhörde utskottet, växte dess befogenhet med snart sagt varje riksdag. Vid 1720 års riksdag företog det sig att underkänna en åtgärd, som regeringen hade företagit. Frågan om utskottet hade rätt att föranleda ändring i de beslut och åtgärder som fattats och vidtagits av regeringen dryftades 1720 vid den bekanta kontroversen om avsändande av beskickning till Braunschweig. Frågan växte till ett spörsmål om författningens mening. Å ena sidan förklarades, att ständerna hade givit bort rätten att utse ministrar, förmodligen genom den av dem fastställda kansliordningen. Häremot invändes av Fersen, att ständerna hade avfattet kansliordningen, skulle de då ej ha rätt att själva utse ministrar. Bonde argumenterade med, att om kanslikollegium hade rätt härtill genom kansliordningen, huru mycket större rätt borde ej ständerna ha att göra det. I rådet diskuterades om det var förenligt med RF, att, då en fråga avgjorts av K. M:t efter författningen, ständerna skulle kunna åvägabringa ändring. Med vidhållande av sin mening lät rådet återremittera frågan till SU, det framhöll, att saken var avgjord av rådet. Lilienstedt sökte rädda formen genom att förklara,

¹ S U P 1723 d.

² C. Ribbing förklarade, att ständerna borde få »notice» om utrikespolitiken, »men intet lærer det vara nyttigt att de skola elljest blanda sig derutinnan». Ad. pr. 1719 d. 16⁵. R A P I sid. 89.

att utskottet ej velat ändra regeringens beslut, utan blott avgiva sina välmenta råd. Utskottet upptog, själfva sakfrågan ånyo, men det principiella spörsmålet föredrog det låta vara olöst.¹

Det var särskilt en väg, där dess allt större betydelse klart framträdde, det var i svaren på den sekreta propositionen. Redan 1720 uttalade det sig där om de fredsvillkor, som skulle ställas, men ännu inlät det sig ej på någon mera principiell översikt över utrikespolitiken och de vägar, som skulle väljas. Härutinnan bröt 1723 års SU in på en ny väg. Utskottets svar på propositionen var från 1723 en vägledande skrift, ett rättesnöre för regeringens politik. En översikt gjordes där över den utrikespolitiska situationen. Sveriges förhållande till varje land eller stat genomgicks, och de önskemål uttalades, som kunde vara att vinna av ifrågavarande makt. I en sammanfattning angavs därpå grunderna för det system, som SU förordade, de allianser, som borde sökas eller undvikas.² I stort sett var det en ökning i utskottets inflytande, det ingrep med åberopande av ständernas rätt på regeringens område. 1726 års riksdag betecknade det fulla genombrottet av SU:s allenarådande över de utrikespolitiska frågorna, detta fastslogs såväl gentemot ständerna som framförallt mot regeringen. Man kan nästan säga, att utskottet direkt tog utrikespolitiken i sin hand med undanskjutande av regeringen och dess organ. 1731 års riksdag betecknade en återgång därutinnan, att SU visade en anmärkningsvärd andfallenhet mot regeringen. Det var Arvid Horn, som då tryckte sin prägel på hela riksdagsarbetet, svaret på sekreta propositionen uppsattes av Nerès. Betänkandet, som var avfattat med anmärkningsvärt klar överblick över den utrikespolitiska situationen, gav inga förhållningsorder åt regeringen om den politik, som borde följas, om: det hannoveranska förbund, som sedan 1727 utgjort hörnstenen i den svenska utrikespolitiken,

¹ SUP 1720 d. 20/2, 22/2, 26/2, 1/3. SU:s skrivelser av d. 22/2, 2/3. SRA s. 80, 82. Rådsprot. 1720 d. 22/2, 23/2, 26/2. Malmström I sid. 236 ff.

² Förklaringen till att SU överhuvud kunde avge ett sådant betänkande var, att kansliets främste män utom rådet där hade sitt säte och ledde mindre sekreta dep. Svaret på sekreta propositionen författades ständigt av kanslitjänstemän, 1723 av J. Cederhielm, 1727 av Ehrenstrahl, 1731 av Nerès och 1734 av Tessin. Koncept till 1723 års betänkande av Cederhielms hand, utskriften av C. G. Tessin. Cederhielms saml. SUP 1734 d. 7/9 Malmström II sid. 59 not 1; 112.

skulle vackla, vilket nu förutsågs. Det hänsköt till regeringen att söka de utvägar, den funne nyttigast för riket, såsom allmän princip angavs att undvika alla allianser med offensivt syfte, det framkastades, huru nyttigt ett förbund med sjömakterna skulle vara.

Vid 1734 års riksdag återgick man till den föregående praxis att binda regeringens händer. Den vanskliga situationen och svängningarna inom partiförhållandena återspeglades starkt i de olika yttranden, som skulle vara direktiv för regeringen, ej mindre än trenne sådana avgåvos, utom svaret på den sekreta propositionen de bekanta skrivelserna av d. ¹⁸/₁₁ och ⁴/₁₂ 1734. För regeringen blev det naturligen svårt att ta hänsyn till så växlande direktiv; alla skrivelserna innehöllo visserligen samma grundtema, nödvändigheten av att söka återfå av Ryssland de förlorade provinserna, men de angåvo på mycket olika sätt den politik, som för detta syfte borde följas.

Utom dessa allmänna program för utrikespolitiken avgav SU från 1727 ännu en form av fullmakter till regeringen, de beryktade sekreta bihangen, som gåvo regeringen rätt att utan ständernas hörade t. o. m. förklara krig mot Ryssland.¹ Denna utomordentliga fullmakt åt regeringen bekräftades av SU 1731,² men förkastades 1734. Vid återkallande av sekreta bihangets³ fullmakt 1734⁴ blev frågan om SU:s rätt att be-

¹ »Förklarar Rikens Ständers Sekreta Utskott hermed det har Kongl. Mit ej af nöden Rikens Ständers vidare mening och samtycke till det som härutinnan med Råds råde företagas skall att först afbida». Sekr. bih. av. d. ⁴/₈ 1727. Ständernas skrivelser i utrikesärenden. S U P 1727 d. ¹⁷/₅, ²⁴/₇. Malmström II sid. 57. Sekreta bihanget uppsattes på förslag av Horn.

² S U P 1731 d. ¹¹/₆. S U P 1734 d. ¹³/₁₂.

³ Frågan utreddes av mindre sekr. dep. jämte def. dep. Förslaget om sekret bihang väcktes av Tessin, även en förfrågan från regeringen ingick, om föregående sekreta bihang skulle anses gälla. Ett särskildt protokoll hölls för bevarande av sekretessen vid behandling av ärendet d. ¹³/₁₂. Bihanget av d. ¹³/₁₂ justerades den ¹⁸/₁₂ och överlämnades samma dag till rådet. Dep. betänkande ödat. Minoritetens åsikt i mem. av d. ²/₁₂. trol. förf. av Tessin, dessutom undert. av Didron, Düring, Adlerfeldt, C. Stiernstedt, C. Bilmarck. S U P 1734 d. ¹⁴/₁₀, ¹⁸/₁₀, ¹³/₁₁, ¹⁸/₁₁, ³/₁₂, ⁴/₁₂, ¹³/₁₂, ¹⁷/₁₂, ¹⁸/₁₂. Ständernas skrivelser, utrikesärenden. Rådsprot. ¹⁸/₁₂ bland hemliga rådsprot. I serien 1730—38.

⁴ Ett sekret bihang ansågs nödigt för att bevara regeringens auktoritet utåt, i förhållandet till främmande makter. — Förslag att tillkalla deputerade av

myndiga regeringen att utan ständernas hörande börja krig föremål för livliga överläggningar. Majoriteten, som ville återtaga fullmakten, anförde som argument, att SU enligt författningen ej kunde anses ha rätt att avge en dylik fullmakt. Minoritetens talan fördes energiskt av Tessin, som anförde besluten av 1727 och 1731 års SU såsom vittnesbörd för, att det ej stred mot fundamentallagen att avge en dylik fullmakt. Han sökte även genom direkt lagtolkning ådagalägga, att SU ägde denna rätt, RO och instruktionerna som bestämde SU:s befogenhet, talade även om frågor om krigsplan såsom ärenden, vilka SU ägde att handlägga. Därav följde, att SU ägde rätt att föreskriva de mått och steg, som därvid borde tagas och ej för sekretessens skull kunde göras bekanta; det gällde ej att giva regeringen en obegränsad rätt att börja krig utan endast att använda en gynnsam konjunktur att börja krig mot Ryssland. Trots den energi Tessin nedlade på att framlägga sina skäl, lyckades han ej övertyga sina motståndare, som hade lätt att hänvisa till fundamentallagens stadganden. SU hade ej rätt att förklara lagen utan blott att efter bokstaven tolka den, förklarades av Lilliestierna. Det sekreta bihang, som avgavs 1734, medgav regeringen endast rätt att vidtaga förberedande krigsrustningar. Ständerna skulle tillkallas för att medgiva regeringen rätt att börja kriget och bevilja därtill nödiga medel.

Dessa sekreta behang avgåvos, utan att ständerna därom erhöilo någon underrättelse. I riksdagsbesluten lät SU införa en bekräftelse av dess åtgöranden, som möjligen kunde tydas som ett bifall även åt dessa utslag av dess maktfullkomlighet.¹

Utskottets allenarådande över utrikespolitiken fastslogs starkt 1727. Det representerade härvid ständerna, som sammankallats till riksdagen för att ge stöd åt den knappa råds-

---

bondeståndet vid behandlingen av ärendet framkommo. Frågan ansågs vara av den natur, att bönderna borde höras. Vid närmare betänkande ansågs dock onödigt att låta bönderna deltaga, då de ej hade haft något att göra med dessa frågors föregående behandling. Man ville även undvika att skapa ett för framtiden farligt prejudikat.

¹ Riksdagsbeslutet 1727 d. 5/8. Stiernman III sid. 2663: »tagit de bästa medel och utvägar som — vårt fäderneslands — uppkomst befrämja». 1734 d. 14/12. Ständerna biföllo de »författningar», som S U vidtagit till »rikets säkerhet och hägn».

majoriteten i den viktiga hannöveranska alliansfrågan. Ärendet var avgjort före ständernas sammanträde, men för att ge verklig grund åt sin maktställning lät Horn frågan tagas upp av SU. Efter en långvarig och ingående behandling ingav SU till ständerna en berättelse¹ om det beslut, som det hade fattat, förklarande att det hade bifallit alliansens ingående. Vid föredragandet av denna berättelse på riddarhuset,² blev frågan om SU:s och ständernas maktområde i dessa frågor föremål för principiellt debatterande. Fersen m. fl. yrkade, att berättelsen skulle bordläggas, förklarade under hänvisning till RF § 7; att ständerna skulle giva sitt bifall till traktatens avslutande. Cederström hänvisade till, att utskottet enligt RO § 18 hade rätt att avsluta traktaten. Banér förklarade, att ständerna väl i RO uppdragit åt SU att avgöra dylika frågor, men de hade förbehållit sig enligt RF att bejaka, vad som avslöts. Hökerstedt bestred denna grundlagstolkning, sökte bevisa, att ständerna i RO lagstiftat om, hur de skulle meddela sitt samtycke. Oppositionen lyckades ej genomdriva sin mening. Majoriteten av adeln ställde sig på utskottets sida, samma uppfattning delades av de övriga ständerna. Detta beslut blev av principiell innebörd, senare hördes intet bestridande av SU:s befogenhet att avgöra med ständernas rätt de utrikespolitiska frågorna. Enligt sin instruktion 1726 skulle det till plena ingiva en berättelse, huruvida Sverige fått den rätt sig tillmätt, som tillkom det enligt traktaterna. SU fullgjorde detta sitt åliggande, förklarade för ständerna, att det funnit frågorna vara av den natur, att de ej kunde framläggas för dem, det förslog därför, att dess betänkande i frågan skulle få avges till K. M:t.³ Ständerna biföllo denna hemställan. Vid de följande riksdagarna fullgjorde SU samma uppdrag, dock utan att någon berättelse därom avgavs till plena. Endast viktiga utrikespolitiska tilldragelser, såsom avslutande av nya traktater, föranledde un-

¹ »Berättelse til Sweriges Rikes wid Riksdagen församlade Ständer om det slut uti hwilket theras secreta Utskätt stannat» etc. Stiernman III s. 2575.

² Ad. prot. 1727 d. 15/3. RAP IV s. 439. Prästest. prot. d. 15/3, 18/3. Borgarstånd. prot. s. d. Bondestånd. prot. s. d.

³ S U skrivelse av d. 2/8 1727. Ad. pr. 1727 d. 4/8. RAP V sid. 492. S U infortrade berättelse av kanslikoll. angående traktaternas fullgörande. Kanslikoll. bet. av d. 1/6 1731. S U till K. M:t d. 13/12 1734. I den senare skrivelsen begärde S U att ministrarna skulle erhålla order att göra erinran om de övergrepp, som ej rättats.

derrättelse till stånden. SU avgav t. ex. 1734 en berättelse om den ingångna traktaten med Danmark.¹

SU ägnade genom mindre sekreta deputationen en oav-låtlig omsorg åt de utrikespolitiska spörsmålen. Det stod vid sin handläggning härav i livlig förbindelse med regeringen och dess organ. Överläggningar med rådet förekommo såsom ovan framhållits. Det förhandlade med de riksråd, som utsetts att såsom konferenskommissarier direkt sköta underhandlingar med de främmande makternas ministrar. SU kunde även i känslan av sin egen makt skjuta regeringens organ åt sidan och själv träda i underhandling med de främmande sändebuden, det skedde 1727, det begagnade sig då av hovkanslern Düben såsom mellanhand.² Denna åtgärd blev under perioden enastående, de följande riksdagarna beteckna en återgång, då SU nöjde sig med att stå i förbindelse med regeringen, mottaga dess propositioner, avgiva sina betänkanden, varvid det ofta ingick i detaljerade bestämmelser. Det följde ingående de olika faserna av en underhandling, instruktionerna för kommissarierna underställdes dess prövning, då de ej som 1727 uppgjordes av SU.³ Det uttalade sig på förberedande stadium om de villkor,⁴ som man borde betinga sig vid en underhandling. Sedan projektet till en traktat uppgjorts, granskades det ingående av SU, som t. o. m. i detaljbestämmelser kunde driva sin vilja igenom.

I sammanhang med utrikespolitiken kom SU att behandla en rad viktiga handelsfrågor. Vid 1723 års riksdag avgav det en vidlyftig framställning om de handelstraktater, som Sverige borde ingå och de villkor, på vilka de borde slutas.

¹ SU skrivelse av d. 19/11 1734,

² SUP 1727 10/2. Jansson, Sveriges accession till hannoveranska alliansen s. 112. RO förbjöd S U:s medlemmar, att ens samtala med de främmande sändebuden, såvida icke SU gav tillstånd därtill. En mildring av detta förbud föreslogs 1734. SUP d. 8/7.

³ SU skrivelse av d. 13/8, 20/8 1734 om instr. för kommissarierna för underhandling med Danmark och Frankrike. SUP 1734 d. 16/8, 13/8. SUP 1727 d. 13/2, 21/2. Rådsprot. utrikes d. 14/2. En särskild dep. uppsatte denna instruktion.

⁴ SU skrivelse av d. 16/7 1734 angående betingande i traktaten med Danmark av fördelar som kunde motsvara garantien med Slesvig. SU lät genom skrivelse av d. 6/8 denna fordran falla, då det visade sig, att man ej kunde ernå mer än ömsesidig garanti av de båda staternas områden. Utskottet åberopade uttalanden i mindre sekr. dep. av Horn och Bonde.

Ej blott verkliga utrikesfrågor blevo föremål för utskottets handläggning, det ägnade ett ej ringa arbete åt att fastställa normer för utrikesärendenas beredning, föredragning, expedition. Syftemålet för utskottets eller stora sekreta deputationens arbete härvidlag var bevarande af sekretessen.

Sekreta utskottet och försvaret.

Redan under 1600-talet hade frågor rörande försvaret, speciellt om dess organisation, varit föremål för behandling av utskottet. Vid 1719 års riksdag var försvarsfrågan onekligen det viktigaste spörsmålet, det gällde att vidtaga åtgärder för att avvärja fiendens väntade infall i Sverige. Utskottet hade ej arbetat en vecka, förrän det till regeringen på lantmarskalkens förslag avgav en ganska skarp skrivelse om försvaret, klagade över, att så litet blivit gjort, det yrkade på, att en fullständig försvarsplan skulle utarbetas av krigskollegium och generalitetet, liksom även förslag till tågordning, inkvarteringsordning borde uppgöras; överflödiga tjänster skulle indragas.¹ Först sedan denna skrivelse avgått, ingavs proposition från regeringen, som likväl ingalunda innebar något förslag utan blott en hemställan, att utskottet måtte överlägga om, hur riket skulle kunna försvaras.²

Utskottet gjorde åtskilliga påminnelser om försvaret, bl. a. om Göteborgs försvar. Cronstedt yrkade ivrigt på, att åtgärder skulle vidtagas till Stockholms skyddande.³ Arvprinsen ingav förslag till försvarsplan, till fördelning av arméerna, påminde om, att tillräcklig fältkassa borde anslås.⁴ För att granska försvarsplanen tillsattes en deputation, den första defensionsdeputationen, bestående av 5 adelsmän, däribland Cronstedt, och 2 borgare. Utskottet ansåg sig befogat att

¹ S U. skrivelse av d. 4/3 avgick i ständernas namn. S U P d. 3/3, 4/3. Cederschiöld sid. 19, 25. S R A sid. 9.

² S U P 1719 d. 5/3. Cederschiöld sid. 31.

³ S U P 1719 d. 27/4, 11/5. Cederschiöld sid. 152, 225.

⁴ S U P 1719 d. 28/4, 9/5. Cederschiöld 165, 218.

vidtagna ändringar i försvarsplanen, t. o. m. i tilldelande av kommando.¹ Det vände sig till arvprinsen med förfrågan om, vem som skulle föra befälet i Skåne och Bohuslän. Han begagnade då tillfället till att hänskjuta till utskottet att utse dem, som de ansågo vara skickligast att föra kommando och till vilka det hyste största förtroendet. Utskottet å sin sida fann frågan svår att avgöra och hänsköt den till regeringen.²

Direkt ingrep utskottet rörande durchmarscherna, landshövdingarna tillerkändes rätt att genom gärd anskaffa vad, som behövdes; det framhölls dock, att alla förnödenheter skulle betalas.³ Till regeringen avgav SU hemställan, att överflödiga officerare skulle avskedas. Konferens i frågan ägde rum mellan krigskollegium och några ledamöter av SU. Regeringen följde utskottets förslag.⁴ Flottans utrustning våldade vidlyftiga överläggningar. Den svåra frågan var här som eljest att anskaffa medel; det lyckades genom förskott av banken. SU gjorde det förbehåll, att ständerna framdeles skulle få redovisning för detta anslag.⁵

1720 utsågs en gemensam stats- och defensionsdeputation för att bereda frågorna. Den fördelade trupperna mellan Stockholm, Gäfle, Skåne. För anskaffande av båtsmän underhandlades med skärgårdsbönderna.⁶ Deputationen beslöt, att vissa åtgärder skulle vidtagas, order skulle avgå till vederbörande landshövding att reparera Sandhamns fyr.⁷ — I andra fall av större innebörd ville deputationen ej avgöra. Generalfältygmästare Hamiltons begäran om instruktion för krigföringen hänsköts till regeringen.⁸

¹ S U P d. 5/5, 11/5. Cederschiöld sid. 197, 199, 228. Armfelt tilldelats fältstaten i Stockholm, fick av S U befäl i Jämtland, dit flyttade S U också genlöjtn. Yxkull.

² S U P d. 2/5. S U uppdrog 5/5 befälet i Skåne åt Gyllenstierna, 9/5 föreslog överste Knorring i stället Rehnsköld, ville att frågan skulle remitteras till plena. Gyllencreutz ansåg det tillkomma drottningen att välja, ärkebiskopen åter arvprinsen och krigskoll. 21/5 beslöts remittera frågan till drotn. och rådet. Hylten uttalade sig för att arvprinsen borde utse. Cederschiöld sid. 75, 218, 262, 266. S U till K. M:t d. 22/5. S R A sid. 35.

³ S U P d. 7/4, 13/5. Cederschiöld sid. 67, 239.

⁴ S U P d. 12/5, 21/5, 22/5. Cederschiöld sid. 229, 262, 278.

⁵ S U P 1719 d. 13/5 sid. 231, 239. Anslaget torde sent ha utbetalts, 23/5 sid. 291.

⁶ Dep. P. d. 3/2, 11/2. S U P 1/3.

⁷ Dep. P. d. 9/3.

⁸ Dep. P. d. 19/3.

Vid 1723 års riksdag hade utskottet mycket liten befattning med försvarsfrågorna. De stora ärendena, den nu brännande frågan om försvarets organiserande som lant- eller sjöförsvar behandlades i ständernas defensionsdeputation. Denna valdes av utskottet, åtminstone vad de högre ståndens medlemmar angick — en mängd medlemmar av utskottet fingo säte i deputationen. Deputationen ingav till K. M:t en försvarsplan. Frågorna voro av den natur, att de ej kunde föredragas i plena. Utskottet handlade blott ärenden som tillkom det på grund af dess befattning med statsregleringen. Det grep vidare till initiativ, för att kommandanter på fästningar och vissa andra militära ämbetsmän skulle vara av svensk nationalitet.¹

Enligt RO tillhörde de viktigaste försvarsåtgärderna SU:s maktbefogenhet, instruktionernas bestämmelser härom inneburo blott en omskrivning av RO:s stadganden. Den verkliga behandlingen av försvarsfrågorna sköttes av utskottets defensionsdeputation, som till utgångspunkt för sitt arbete hade att genomgå sekreta propositionen i krigsärenden, de vidlyftiga relationerna från krigs- och amiralitetskollegierna jämte berättelser från underlydande myndigheter, såsom relationerna om de olika eskadrarna. Till defensionsdeputationens handläggning hörde äfven de berättelser, som de olika försvarskommissionerna avgåvo.²

En verklig gräns mellan SU:s och plenas maktbefogenhet i försvarsfrågorna fanns ej. RO:s och instruktionernas ordalag kunde bli föremål för mer eller mindre vidsträckt tolkning. Utvecklingen ledde ej till några verkliga fasta normer, olika meningar gjordes gällande, om en fråga skulle behandlas av SU eller borde hänskjutas till lant- och sjömilitie-deputationen. 1734 remitterade urskilningsdeputationen till den senare frågan om enrolleringsmanskapet,³ defensionsdeputationen begärde att få behandla ärendet, vilket bifölls. Däremot avslogs dess anhållan att till lant- och sjömilitie-deputationen få hänskjuta några frågor i amiralitetskommissionens berättelse, bl. a. om orsaken, varför i Stockholm anställda nybyggnader av skepp ej fullföljts. Didron återopade här-

¹ SUP 1723 ²⁰/5.

² Till 1734 års riksdag avgavs berättelse dels av 1733 års försvarskommission, dels av de båda amiralitetskommissionerna.

³ SUP 1734 d. ²⁶/6.

emot instruktionens bestämmelse, varav han ville draga den slutsatsen, att frågorna om nybyggnader av örlogsskepp tillhörde SU:s befogenhet; Aulævill framhöll, att dessa frågor förut behandlats av utskottet, Åkerhielm förklarade med skärpa, att de tillhörde SU:s maktområde.¹

De olika grenarna av försvaret blevo föremål för behandling av SU, där avgjordes frågor rörande såväl lant- som sjöförsvaret, även spörsmål av rent speciell natur. Lantförsvarets organisation, indelningsverket, och vad därtill hörde, tillkom ej utskottet utan ständerna att behandla, men själva de militära frågorna om manskapets övning, tiden och sättet härför, om regements- eller kompanimöten skulle hållas, hörde till utskottet.² Ett särskilt intresse visades för vissa landsändars försvar, frågorna om Finlands försvar dryftades ingående, berättelser härom från krigskollegium och från generalbefälhavaren i Finland³ ingåvos till deputationen. Befästningsfrågorna behandlades av utskottet. Planen för rikets försende med befästningar och dessas betydelse för rikets försvar, behandlades av utskottet; det beslöt om raserande av vissa av de gamla fästningarna, t. ex. Halmstads. Spörsmålen om nya fästningsverks anläggning, särskilt om Stockholms försvar genom befästningar i skärgården, föranledde långvariga och ingående överläggningar. Planläggningen av befästningsverken förklarades och demonstrerades för deputationen. Vid behandlingen av dessa frågor inhämtades, såsom förut visats, yttranden av sakkunniga. Löwen och Cronstedt fingo var för sig uppgöra förslag till bestyckningen av de nya fästningsanläggningarna vid Vaxholm. Även själva befästningsanläggningarna inspekterades av delegerade från SU.⁴ Sjöförsvaret ägnades en livlig omsorg, t. o. m. frågorna om de fartygstyper, som skulle användas, blevo föremål för överläggningar inom deputationen 1726, som dock ej kunde på egen hand lösa dem.⁵

De olika försvarskommissionernas relationer genomgöros av defensionsdeputationen. Den föranledde tillsättan-

¹ S U P 1734 d. 26/7.

² T. ex. Def. dep. mem. 1734 d. 21/8. S U P d. 3/9.

³ S U P 1727 d. 12/2, 16/2, 13/3.

⁴ Sekr. prop. försvarsärender 1726. Def. dep. prot. 1726—27 d. 10/11, 19/11, 16/3, 7/4, 28/6, 13/7. Def. dep. prot. 1731 d. 17/2, 26/2.

⁵ Jfr sid. 53 om amiralitetskommissionens tillsättande 1726.

de av nya kommissioner över sjöförsvaret. Instruktionerna för dessa uppgjordes inom deputationen, liksom den föreslog ledamöter till dem.

1727 utsågs en kommission, som skulle uppgöra den flottplan, som defensionsdeputationen och den av SU under riksdagen tillsatta amiralitetskommissionen ej kunnat medhinna. Av annan natur voro de kommissioner, som 1731 tillsattes, de hade uteslutande granskande myndighet, skulle kontrollera amiralitetskollegium och amiralitetets i Stockholm förvaltning.¹

I samband med försvarsfrågorna behandlades även ärenden, som angingo de militära myndigheternas organisation och befogenhet. Rörande amiralitetskollegii organisation² överlades vid flera riksdagar, presidentens ställning i förhållande till kollegiet blev föremål för överläggningar. I allmänhet synes ett strävande ha gjort sig gällande att stärka den kollegiala förvaltningsformen. Kollegiets förhållande till de finansiella myndigheterna, såsom generalkommissariatet, dryftades inom defensionsdeputationen.³ Viktigare än dessa debatter om kollegiets inre organisation voro de förslag, som 1727 framställdes att förflytta hela kollegiet till Stockholm⁴ och därmed sammanhängande förändringar i de sjömilitära myndigheternas organisation. Förslaget lyckades ej vinna bifall.

Sekreta Utskottet och statsregleringen.

Sedan 1620-talet har i Sverige förefunnits en riksstat, som bestämde fördelningen av statens utgifter och inkomster. Uppgörandet av statsregleringen innefattade tvenne olika

¹ Def. dep. prot. 1727 d. ¹³/₆, ¹⁵/₆, ¹/₈; 1731 d. ³⁰/₄, ³/₆, ¹⁷/₆. S U P 1731 d. ¹⁰/₆.

² S U P 1731 d. ³¹/₅, ⁴/₆. Def. dep. prot. extr. d. ¹³/₅, ²⁵/₅, ²⁹/₅. Def. dep. P. ¹⁹/₅.

³ Def. dep. prot. 1731 d. ¹²/₄.

⁴ Frågan behandlades, se sid. 48, vid sammanträde mellan def. dep. och lant- och sjömilitiedep. S U P 1727 d. ²⁸/₂.

funktioner, dels uppgörandet av en personalstat omfattande alla anslag ordnade i vissa grupper efter administrationens olika grenar och anslagens mer eller mindre samhörighet, dels i en anordningsstat, bestående av en fördelning av rikets inkomstkällor på de olika anslagen. Detta arbete tillkom under hela 1600-talet regeringen, utgjorde ett utslag av dess administrativa myndighet. Enväldet bildade på detta område därutinnan epok, att det för längre tid lyckades åstadkomma en riksstat, där inkomsterna överstego utgifterna. Karl XI avsåg, att fastställa en normalstat, som skulle utan egentliga rubbningar gälla för den följande tiden. Den sista av honom fastställda staten, som måhända kan betecknas som höjdpunkten av det storartade arbete, som härutinnan vidtogs, blev under frihetstiden det stora mönstret och fastställdes i författningen såsom normalstat. I frihetstidens grundlagar inflöto vid stadgandet av konungens och riksdagens maktbefogenhet inga stadganden rörande statsregleringen. KF § 13 talade om »ständernes författade stat», utan att det dock på något sätt angavs, på grund av vilken befogenhet ständerna uppgjorde statsregleringen. Det var ej klart, om den grundade sig på bevillningsrätten eller på deras makt över förvaltningen. I RO § 13 angavs som en av riksdagens uppgifter att efterse, huru staten skulle inrättas. Huru denna deras makt skulle utövas, stadgades i det bekanta lakoniska lagbudet, som uppdrog statsregleringen åt SU. Utom dessa allmänna principer bestämde författningen ej, huru statsregleringen skulle tillgå utom i den mån, den tillhörde statskontorets åliggande. Närmare stadganden om, huru statsregleringen skulle uppgöras, inrymdes i den instruktion för statskontoret, som 1720 uppgjordes av ständerna, närmast av SU, förslaget granskades sedan av plena. De ingivna statsförslagen skulle prövas av en statskommission, bestående av trenne riksråd och representanter för de olika kollegierna. Under de år riksdag var samlad, skulle den av statskommissionen uppgjorda staten ingivas till ständerna för att av dem fastställas. För varje års statsreglering skulle statskontoret avge en relation till ständerna. Den befogenhet, som enligt dessa bestämmelser tillkom ständerna, över-togs av SU.

En av utskottets viktigaste uppgifter var dess befattning med statsregleringen. Då 1719 års riksdag sammanträdde, var någon stat för året ännu ej uppgjord. För att sätta fart i

arbetet utsåg SU på statskommissarien Rudenhielms¹ förslag en deputation. Dess uppdrag skulle enligt Rudenhielms förslag var att överse statsverket. Utskottet utvidgade dess befogenhet, hemställde i skrifvelse till regeringen, att deputerade av ständerna skulle få närvara och biträda vid riksstatens uppgörande, och att staten sedan skulle meddelas SU.

Regeringen biföll SU:s begäran efter ett uttalande av Horn, att då ständerna skulle skaffa medlen, och då statsbrist rådde, kunde de gärna få vara med, om det hade varit överskott, synes Horn ej ha varit lika villig att tillstyrka detta medgivande.²

På deputationens vägnar vände sig SU till drottningen för att få underrättelse om arméns stat, huru stort antal generaler, kommissariats- och justitietjänstemän skulle uppföras på varje armé.³ Deputationen arbetade med kraft, redan den 6 april inkom den med sitt betänkande.⁴ Det innehöll, utom en jämförelse mellan 1696 och 1718 års stater och rådets projekt till stat, ett förslag till stat grundat på de ingivna förslagen. Statsförslaget blev föremål för noggrann granskning i SU. Lantmarskalken, Leyonstedt,⁵ och Lagerberg föreslogo, att en statsdeputation skulle tillsättas för att förrätta detta arbete och denna endast i viktigare frågor hänvända sig till SU. Dessa förslag vunno ej bifall, det beslöts, att staten skulle företagas och avgöras i hela SU. Utskottet behandlade varje stat för sig och insände dem efter slutad granskning till K. M:ts underskrift. Det ingick i rena detaljfrågor, det beviljade t. ex. flottan 60 underlöjtnanter, deputationen hade ansett 50 vara räckligt. Amiralitetsstatens uppställning förändrades, fördelades i olika stater för eskadrarna i Stockholm och Göteborg och

¹ S U:s skrivelse »ved bemälte generalstatsvärks uppsättande och öfverseende någre få ständernas deputerade måtte få vara tillstådes och värket biträda samt att sedermera bemälte generalstat med alla däruti uppförde vanlige och extraordinarie utgifter kunde Ständernes S U till efterrättelse meddelas. S R A sid. 8 S U P 1719 d. $\frac{3}{3}$, $\frac{4}{3}$.

² Cronhielm förklarade »det har alltid hållits dolt med statsverket», Stromberg instämde. I beslutet uttalades »lerer S U utvälja sådant folk, som de finna att de kunna hafva meste förtroende till och hvilke i sådane saker hafva kunskap. Rådsprot. 1719 d. $\frac{4}{3}$.

³ S U P 1719 d. $\frac{4}{4}$. Cederschiöld sid. 56. S R A sid. 16.

⁴ S U P 1719 d. $\frac{6}{4}$. Cederschiöld sid. 60—61.

⁵ S U P 1719 d. $\frac{2}{5}$, $\frac{11}{5}$. Cederschiöld sid. 172. 221.

amiralitet i Karlskrona.¹ Hovstaten behandlades vid flera tillfällen,² den beslöts skola utgå i likhet med 1696, drottningen fick rätt att fördela summan efter behag. Ett särskilt memorial avgick härom, likväl gjordes sedan på initiativ av överstemarskalken åtskilliga förhöjningar. Utskottet bestämde även av vad medel hovstaten skulle utgå; lilla tullen och kopparrättan anslogos härtill. Utom den ordinarie hovstaten fanns även änkedrottningens stat,³ statsdeputationen förfrågade sig hos SU, om den skulle upphävas. Utskottet beslöt, att det skulle ske, vilket dock ej hindrade, att den bibehölls, ehuru mycket förminskad. I kollegiernas stater gjordes inga större indragningar, utom beträffade bergskollegium,⁴ de ökades tvärtom i allmänhet, statskontoret fick en välbehörlig förstärkning i en statskommisarie på extra stat, en sekreterare, registrator och kammarförvant på ordinarie. Landsstaten⁵ var särskilt föremål för en detaljerad behandling, varje läns stat genomgicks för sig.

De militära staterna avgjordes, vad armén beträffar, ej av utskottet, de remitterades på Lagerbergs förslag till krigskollegium, som hade att, jämte Lagerberg, Cederhielm och krigsrådet Reuterholm, vilka valdes av utskottet, att överse staterna, reglera lönerna för de kommandanter, som ej funnos på 1696 års stat; de skulle ej inge förslag till SU utan avgöra frågorna.

Enligt RF hade 1696 års stat blivit påbjuden såsom normalstat. 1719, liksom ofta sedermera, diskuterades frågan, om man var tvungen att i detalj följa densamma. I fråga om dagavlönning till militärer förklarade Reuterholm,⁶ att 1696 års stat borde följas, men blott tills nya normer hunnit fastslås, han uttalade sig alltså för, att den ej behövde följas i detalj. Samma uppfattning delade Lagerberg, som direkt framhöll omöjligheten för manskapet att kunna reda sig med 1696 års anslag. Normalstaten återopades vid åtskilliga till-

¹ S U P 1719 d. 6/4, 6/5. Cederschiöld sid. 60, 202, S U:s skrivelse av d. 20/4. S R A sid. 23. Denna stat blev föremål för granskning ej blott av S U utan även av amiralitetskollegium.

² S U 1719 d. 8/5, 11/5, 12/5, 15/5, 21/5, 22/5. Cederschiöld sid. 212, 223, 229, 244—248, 257—261, 279. S U:s skrivelse av d. 11/5? S R A sid. 28.

³ S U P 1719 d. 15/4, 16/4, 8/5, Cederschiöld sid. 99, 102, 215, 217.

⁴ S U P 1719 d. 11/5, 21/5, 22/5. Cederschiöld sid. 227, 260, 265.

⁵ S U P 1719 d. 16/4, 21/4, 2/5, 27/5, 28/5. Cederschiöld 107, 134, 177, 304, 312.

⁶ S U P 1719 d. 25/4. Cederschiöld sid. 151.

fällen, lönerna vid sjötullen¹ skulle t. ex. utgå efter den. Hovkanslaren skulle erhålla samma summa som 1696. För ökningarna utöver den anfördes särskild motivering, såsom vid beslutet om, att justitiekanslaren skulle behållas.¹ Som skäl för ökningen vid artilleristaten framhölls vapnets omorganisation.¹

Sekreta utskottets befattning med statsregleringen inskränktes ej till statens utgiftssida. Det fick full kännedom om statens ställning under de föregående åren, av statskontoret till 1716 och sedan av kontributionsrånteriet.² Av statskommissarien Rudenhielm³ lämnades uppgifter om det belopp, var till de ordinarie inkomsterna gingo.⁴ Någon beräkning av statens inkomster gjordes ej av utskottet, det infordrade tvärtom från statskontoret ett överslag över både inkomster och utgifter,⁵ således en fullständig finansplan. Statsdeputationen hade blott framställt, vad som fordrades, dess beräkning av statsbristen visade sig vara alldeles för låg.⁶ Utskottet erhöi full kännedom om den gapande statsbristen.⁶ Om sättet att fylla denna överlades i utskottet. — Ett särskilt bevillningsutskott — den svenska riksdagens första gemensamma — utarbetade förslag till bevillningen, det granskades av SU. Kontributionsplakatet blev föremål för ingående behandling i utskottet, där överlades om varje stånds bevillning. Utskottet underhandlade såsom förut med bönderna om deras kontribution, de begärde minskning härutinnan, vilket utskottet vägrade medgiva.⁷ Frågan om, vilka som borde inbegripas i ett stånds kontingent, avgjordes i SU; av borgarståndet uteslötos kommissarier, advokater, notarii publici m. fl., de ansågos ej tillhöra standet.⁸ Även om taxeringsmyndigheterna fattades beslut, prästerna yrkade, att konsistorierna skulle utöva taxeringen, vilket dock avslogs av de två andra stånden.⁹ I utskottet förhandlades om, hur bevillningen skulle

¹ S U P 1719 d. ¹¹/₅, ⁶/₅. Cederschöld sid. 225, 228, 210.

² S U P 1719 d. ⁹/₃, ²²/₅. Cederschöld sid. 20, 268—276.

³ S U P 1719 d. ⁸/₄ sid. 69.

⁴ De beräknades till 21 t. g., staten fordrade enl. hans uppfattn. 100 t. g.

⁵ S U P 1719 d. ¹⁵/₅. Cederschöld sid. 251.

⁶ S U P 1719 d. ¹⁶/₄.

⁷ S U P 1719 d. ²⁸/₄, ¹⁵/₅, ²⁹/₅. Cederschöld sid. 161—164, 249, 316.

⁸ S U P 1719 d. ²¹/₅. Cederschöld sid. 295.

⁹ S U P 1719 d. ²⁷/₄. Cederschöld sid. 157.

utgå för olika former av jordnatur.¹ Utskottet beslöt, i vad mynt bevillningen skulle erläggas. På riddarhuset förklarade lantmarskalken med full rätt, att utskottet uppsatt förslaget till kontributionsplakatet.² Den bevillning, som på så sätt åtog, ansågs knappast vara tillräcklig; regeringen framlade förslag till att i nödfall få rätt utskriva bevillning, propositionen härom avlogs både av utskottet och i stånden. Där- emot biföll utskottet regeringens förslag att upptaga ett lån i Holland och därför ge inkomsterna för Gottland i pant.³ Skrivelse härom, undertecknad av alla fyra ståndens talmän,⁴ av- gick i ständernas namn, ehuru frågan naturligt nog ej före- kom i plenum.

Vid 1720 års riksdag behandlades statsregleringsfrå- gorna ej direkt av utskottet. En gemensam stats- och defen- sionsdeputation tillsattes, dessa ärender ansågos ej kunna skiljas,⁵ krigstillståndet ingrep ju överallt. Vid överläggning om militärstaten var det nödvändigt att först avgöra om trupp- transport till Finland skulle ske.⁶

Vid sitt arbete utgick deputationen från det förslag till stat, som uppgjorts av statskommissionen.⁷ Detta jämfördes med 1719 års stat. Varje titel blev föremål för ingående överläggning. Deputationen vidtog åtskilliga indragningar; på kollegiernas stat avskaffades vicepresidenterna, som ej hade hemul i R. F., lönen för presidenten i statskontoret indrogs, reduktions- och likvidationsstaterna förminskades.⁸ När depu- tationen reglerat en stat, hänsköts den till utskottet; som refe- rent fungerade städse Lagerberg. SU biföll utan undantag deputationens förslag. En stat uppgjordes dock av en annan deputation; förslag till staten för ständernas kontor framlades av den deputation, som tillsatts för dessa frågor.⁹ På grund av statsbristen avlogos flera viktiga förslag. Det förklara- des omöjligt att bevilja anslag till uppbyggande av, vad fien-

¹ S U P 1719 d. 2/5, 29/4, 6/6, 27/4. Cederschiöld sid. 176, 170, 208, 153.

² Adelsprot. 1719 d. 29/4.

³ S U P 1719 d. 26/5, 27/5, 29/5. Cederschiöld sid. 299, 310, 314.

⁴ Ständ. skrivelse av d. 29/5. S R A sid. 49. Malmström I sid. 122.

⁵ S U P 1720 d. 1/12.

⁶ St. och Def. D. P. 1720 d. 11/2.

⁷ St. och Def. D. P. 1720 d. 3/2 och följ.

⁸ St. och Def. D. P. 1720 d. 24/2. S U P d. 4/7, 29/3.

⁹ Ständ. kont. D. P. 1720 d. 20/6.

den förhärjat.¹ Deputationens arbete rörde sig ej blott om bestämmande av utgifterna. Den uppgjorde även anordningsstat, bestämde, till vad ändamål de olika inkomsterna skulle gå. De stora försvarsutgifterna skulle bestridas av subsidie-medlen.² Dessa användes även till betalande av lönerna, officerslönerna skulle utgå av de engelska subsidierna. Anslaget till de svenska fångarna i Ryssland bestreds av de preussiska medlen.² Inkomsternas belopp beräknades av deputationen. Utskottets befatning med budgetens inkomstsida var ej inskränkt härtill. Där fastställdes det belopp, vartill bevillningen skulle utgå. Bevillningens fördelning blev föremål för överläggning inom utskottet, därigenom att i likhet med 1719 kontributionsdeputationens förslag granskades där.³ Även förslaget till fredshjälpen behandlades av utskottet.⁴ Det ansåg sig ha rätt att ge regeringen fullmakt, att vid behov höja eller sänka sjötullen, dock först efter kollegiernas hörande.⁵ Vid beslutets fattande var det ej tal om att hänskjuta frågan till ständerna, vid ett senare plenum begärde borgarna att få meddela ärendet i ståndet, denna anhållan beviljades. Det viktiga spörsmålet tyckes ej ha föranlett någon överläggning i plena. Utskottets förslag bifölls mot invändning av borgarståndet trots att det betecknade en viktig delegation av ständernas rätt. Även i övrigt voro skattefrågorna föremål för behandling i utskottet, där bestämdes, huru de olika skatterna skulle utgå. I skrivelse till drottningen begärde SU, att accisen skulle införas i Mariefred.⁶ Det fattade beslut med anledning av ett från kommersdeputationen ingivet förslag, huru kvarntullen och accisen skulle erläggas i Göteborg och Karlskrona.⁶

Statsregleringen sammanfattades i ett generalextrakt av den i utskottet författade staten. Det överlämnades till K.

¹ Dep. P. d. 2/3. Flera kanslikollegie önskemål avslogos, bl. a. begäran om anslag på 650 d. smt till tryckande av Peringskiölds Monumenta Uplandica. Dep. P. d. 20/2.

² Dep. P. d. 8/3, 5/3. S U P d. 22/2, 29/3. S U av 4/3. S R A.

³ S U P d. 12/4, 23/4. Utskottet underrättade regeringen om kontributionen.

⁴ S U P 1720 d. 10/7.

⁵ S U P 1720 d. 28/6, 4/7. Adelsprot. d. 5/7. präste borgarst. prot. s. d.

⁶ S U P d. 26/2, 14/6. S R A sid. 82. Om kvarntullens bibehållande i dessa städer och Stockholm. Rydin, Svenska skatteväsendets utveckling sid. 211.

Medt i ett memorial,¹ vari utskottet även uttalade sig om medlen att förhindra satsbrist. Det bestämde, att ett kvartal av tjänstemännens löner skulle innehållas. Utskottet överlämnade även en förteckning på poster, som skulle betalas av den s. k. extra utgiftssumman, det nöjde sig alltså ej endast med att uppgöra själva staten utan uttalade sig t. o. m. åtminstone delvis om disponerande av den summa, som regeringen enligt författningen ägde att använda.

Vid 1723 års riksdag behandlades statsregleringen direkt av SU. Någon statsdeputation tillsattes ej, en ersättning därför bjöd i någon mån de två deputationer, som utsågos att utfärda resolutioner på de ansökningar och memorial, som inströmmade. Det visade sig nämligen omöjligt att i utskottet behandla var och en av dessa.² Dessa deputationer blevo överhopade av arbete, de av dem uppgjorda resolutionernas antal översteg 1500.³ Orsaken till, att någon statsdeputation ej tillsattes, torde vara, att statskommissionen fortsatte med sitt arbete, även sedan riksdagen börjat. Ännu i slutet av februari hade den ej behandlat ammunitions-, fortifikations- och de finska staterna. eller uppgjort något förslag till anordningsstat. Lantmarskalken föreslog, att man skulle begära, att statskommissionen utarbetade ett sådant, eljest måste en deputation av SU:s medlemmar utföra detta arbete. Utskottet behövde ej skrida till denna åtgärd. Statskommissionen ingav förslag till stat; det jämfördes med 1696 års, som genomgicks av Palmfelt, och med 1722 års, som genomgicks av Lindcreutz. Förslaget var mycket överskådligt uppställt; för att underlätta jämförelsen med normalstaten hade i en kolumn uppförts dess anslag, i en annan de, som nu begärdes. Varje stat behandlades ingående av utskottet.⁴ Statskontorets tjänstemän, en statskommisarie och sekreteraren, biträdde vid arbetet, de fingo avlägga tysthetsed, För att få kunskap om statskommissionens motiv till begärda anslag genomgicks dess protokoll. I regel följdes dess förslag; avvikelser förekommo, även ökningar gjordes. Utskottet bibehöll t. ex. på statskontorets stat, mot 1696 års, en bokhål-

¹ S U:s skrivelse av d. 8/7 1720. SRA sid. 152. Malmström I sid. 273.

² S U P 1723 d. 1/4. Bestodo vardera av 12 medlemmar.

³ »Resolutioner utfärdade anno 1723 i Rikens Ständers Secrete Utskott uppå de inkomne memorialer öfver statsverket.»

⁴ S U P d. 25/2, 28/2, 7/3, 11/3 o. s. v.

lare, som skulle kontrollera räntmästarna, uttalade sig för att dylika kontrollörer även skulle finnas i landsorten.¹ Kanslistaten fastställdes i samma skick som 1720, förklarades å sin grund i RF och kansliordningen, ständerna hade i svaret till bönderna förklarat, att de ej ville avvika från RF:s stadganden. Ministerstaten lämnades åt kanslikollegium för att fördela summan mellan de olika beskickningarna, kollegiets förslag härtill fastställdes av utskottet.² Vid bergskollegii stat³ gjordes det förbehåll, att kollegium skulle noga övervaka, att var och en gjorde sin skyldighet; det skulle uppvisa för ständerna, vad var och en gjort, om de förtjänt de anslag de uppburit. Under hänvisning till statsbristen beslöts enhälligt, att inga löner finge ökas över 1696 års stat.⁴ Cederhielm betonade kraftigt, att normalstaten ej finge överskridas. Det begärda anslaget till generalauditör vid flottan avslogs, då det stred mot denna stat. Med full konsekvens hävdades dock ej denna princip, ett stort avsteg betecknade ju kanslistaten. Mot 1696 års stadgande skildes generalauditörssysslan från auditörsbefattningen vid gardet.

Förslaget till stat, modifierat efter utskottets beslut, remitterades till de båda deputationerna över supplikerna, de fingo särskilt i uppdrag att genomgå projektet till statsbristens fyllande. Deputationerna ingåvo några förslag till indragningar av rätt obetydlig natur, såsom av Dückers taffelpengar, de vunno ej heller anklang.⁵ De fingo även i uppdrag att överse en specialstat, akademistaten.⁶

Deputationen över pommerska privilegierna granskade staten för Pommern och Wismar. Pommerska staten uppgjordes av kammarkollegium och statskontoret samt överlämnades härpå till SU, som beslöt att den, liksom övriga stater, skulle överses i utskottet.⁷

Utskottets verksamhet inskränkte sig ej till 1723 års stat, ett par anslag gjordes på 1724, bl. a. anvisades 1000 d. smt som ersättning till »ståndernas ombudsman» på förslag av

¹ SUP d. 7/3.

² SUP d. 7/3, 9/5, 13/5.

³ SUP d. 7/3. Gällde laboratorium mechanicum stat.

⁴ SUP d. 28/5.

⁵ SUP d. 27/5.

⁶ SUP d. 7/6, 17/6.

⁷ SUP 1723 d. 13/6, 1/7, 10/9. SU skrivelse av 18.10 SRA sid. 682.

ståndernas kommission.¹ Dessa anslag voro rena undantagsfall. Till 1724 års statskommission hänskötos frågor, som SU ej kunde skärskåda. Även på dess sammansättning sökte det inverka, lantmarskalken anmodades att ej undandraga sig att deltaga däri. Lagerberg svarade med att förfäktat regeringens rätt att utse de riksråd, som däri skulle deltaga.²

I likhet med föregående riksdag behandlades även inkomstbudgeten av utskottet. En betydlig statsbrist beräknades uppstå, för fyllande av densamma beslöt utskottet föreslå plena att åtaga sig en kontribution på samma villkor som 1720, dock med uteslutande av durchtågsgården.³ Ständerna biföllo denna framställan, prästerna och borgarna ville t. o. m. uppdraga åt utskottet att uppgöra förslag till bevillningen. Det strandade på adelns och böndernas motstånd.⁴ Även frågan om lön- och betalningsavgiften var föremål för utskottets behandling, det ansåg, att förslag härtill borde uppgöras, oberoende av böndernas motvilja mot ännu en kontribution.⁵

Utskottet uppgjorde även anordningsstat, bestämde av vad medel de olika posterna skulle utgå. En hel rad speciella beslut härom fattades. Det avgav befallning till statskontoret, att ett kvartal av lönerna skulle utbetalas av de ryska medlen.⁶ Amiralitetsdeputationen⁷ hemställde, att räntorna från vissa län skulle utgå som ständigt anslag till amiralitetet, förr hade räntan från Öland och Gottland anslagits dit, denna anordning hade upphävts, utan att amiralitetet hade fått yttra sig därom. Utskottet uppdrog åt en av sina ledamöter att från kammarkollegium och statskontoret anskaffa de akter, varigenom detta skett, frågan tyckes sedan ej ha varit före. På grund av memorial av generalmajor Törnflycht beslöts, att till gardet skulle utgå inkomsterna från »de närmaste länen». De medel, som inflöto i Stockholm, förklarades ej kunna und-

¹ SUP 1723 d. 5/10. Anslag till marmorkistor för konungarna 3000 d. smt. SUP d. 3/10. Möjl. anvisades också anslagen till SU:s sekreterare och övrig kanslipersonal på 1724 års stat. SUP d. 18/10.

² SUP 1723 d. 9/9. Ett visst ombyte tyckes ha ägt rum av medl. i statskomm., så var åtminst. fallet på 1720-talet.

³ SUP 1723 d. 27/5, 28/5, 7/6.

⁴ Bergsten a. a. sid. 28.

⁵ SUP d. 9/9.

⁶ SUP d. 22/3.

⁷ SUP d. 16/5.

varas för hovstaten och banken.¹ Skollärarnas löner beslötos skola utgå av bibeltrycktunnan.²

Utskottets allenarådande över statsregleringen var ännu ej fullständigt. Enligt dess instruktion fick det ej företaga förändringar i staten genom inrättande av nya ämbeten, eller indraga dylika, höja eller minska lönerna utan ständernas bifall. I enlighet med denna bestämmelse i instruktionen uppdrog utskottet åt statskommisarie Westerling att uppgöra en förteckning på alla förändringar i staten.³ Det befanns, att ökning ej gjorts till högre belopp än 3,000 d. smt. Lantmarskalken hemställde därför, om frågan skulle föredras i plena. Prästerna och borgarna ansågo, det vara onödigt, då differensen var så ringa, vid föregående riksdagar hade aldrig frågor om statsregleringen förekommit i stånden. Lantmarskalken förklarade, att dagen därpå skulle propone-ras härom på ridarhuset.⁴ Han omtalade hos adeln, att utskottet nu vore färdigt med staten, frågade, om adeln ville ha underrättelse om de mål, instruktionen påbjöd. Adeln förklarade, att det vore onödigt att i plenum behandla dessa tillökningar i staten.

1726 års statsdeputation började sitt arbete med ett principuttalande, huru den skulle gå till väga. Sedan den fått underrättelse om, i vad mån 1727 års stat översteg 1726, skulle förslaget till generaldisposition genomgås, varje stat för sig. Det beslöt för denna gång att ej vidtaga någon förändring i personal- eller ordinarie stat, däremot skulle indragningar göras i extra ordinarie staten. Statsbristen skulle därigenom genast ansenligt förminska. Därpå borde noga övervägas, huru bristen skulle fyllas, antingen genom redu-cering av utgifterna eller genom ökning av inkomsterna.⁵ I enlighet med detta program skred deputationen till verket. Den hade dock hunnit gå igenom endast ett par stater, då opposition uppstod. Detta tillvägagångssätt visade sig ta för lång tid, det var oriktigt att besluta om detaljer, innan man

¹ Resolution av d. 31/7 bland »Resolutioner öfver Statsverket».

² S U P d. 25/6.

³ S U P d. 21/9.

⁴ S U P d. 27/9. »Aldrig något om statswäcket varit före in pleno.» Ad. pr. d. 28/9 R A P III s. 175.

⁵ St. D. P. 1726 d. 4/11.

kände till läget i allmänhet.¹ Det vore bättre att undersöka, huru inkomsterna skulle kunna ökas, då man sedan med kunskap härom skulle kunna med större lätthet lämpa utgifterna efter inkomsterna, bestämma den summa, som kunde anslås varje stat. Tvenne motsatta statsregleringsprinciper bröto sig alltså mot varandra, dels den nuvarande — som har sin utgångspunkt från att budgeten är från början endast utgiftsbudget — att först bestämma de utgifter, som böra göras, och därefter lämpa inkomsterna, dels en mera privatekonomisk princip att efter inkomsterna rätta utgifterna. — Deputationen vidblev sitt eget principuttalande, varje stat genomgicks i detalj; början gjordes med personalstaten, om de ordinarie statsmedlen förslogo till den, vore det sedan lättare att se, vad som kunde bestå den extra ordinarie staten.

Ej blott själva utgiftsbudgeten var föremål för ingående granskning. Den stora statsbristen vållade, att även inkomstsidan mer än förut behandlades. Statsdeputationen företog 1726 för första gången en verklig beräkning av statens inkomster, de föregående torde närmast ha bestått i ett gillande av de siffror, som statskommissionen uppfört i sitt förslag. Statskontoret hade uppgjort ett överslag över de utgifter, som voro av den natur, att de borde betalas av ordinarie statsmedel, dessa uppgingo till betydligt större summa än de ordinarie inkomsterna. Statsdeputationen tog i övervägande, om ej bristen skulle kunna minskas, om inkomsterna beräknades till det högsta belopp, de kunde utgå till. Som grundval för sin beräkning tog det summorna i statsförslagen 1724 och 1725, de år då inkomsterna gått till de högsta beloppen, de jämfördes med uppgifterna i de summariska räkningarna, huru de influtit. Detta arbete, som blev av rätt omfattande natur, då uppgifterna om varje inkomst inhämtades, förde till det resultatet, att de ordinarie inkomsterna skulle kunna upptagas till betydligt högre belopp än statskontoret gjort. Deputationen framlade i prot. extr. för SU sin beräkning av inkomsterna, liksom en översikt av de utgifter, som borde betalas av ordinarie inkomster.² Deputationen antog såsom princip för sitt utlåtande, att personalstaten ej skulle erhålla anslag av kontributionen, vilken i så fall förvandlades till en ständigt utgående ränta. En klar redogö-

¹ St. D. P. 1726 d. 4/II, 10/II.

² St. D. P. d. 13/4 prot. extr av s. d. S U P 14/4.

relse för ställningen gjordes av Hökerstedt. Då inga medel utom stat funnos, voro endast två utvägar möjliga, antingen att åstadkomma ökning av inkomsterna, så att bristen betäcktes, eller också att jämka utgifterna efter inkomsterna. Den första utvägen skulle bliva tryckande för landet, som hade svårt att bära ökade skatter, den andra skulle förorsaka, att tjänstemännen ej ordentligt utfinge sina löner, kunde vidare lätt innebära ett ingrepp i RF. Utskottet uppdrog åt deputationen att överlägga om det förslag till ändring av staten, som uppgjorts av deliberationskommissionen.¹ Deputationen tillsatte² ett särskilt utskott för att överse kommissionens arbete. Av detta arbete framgick inga förslag till statsbristens minskande, men däremot till flera åtgärder till reformer i statens uppgörande, som avsågo att vinna större reda och klarhet och därigenom underlätta statsregleringsarbetet.

I en skrivelse från SU till konungen³ sammanfattades detta resultat. Till alla anordningar borde finnas en fast grund i ständernas eller statskommissionens beslut, därför skulle staten och dispositioner noggrant följas och ingen rubbning därutinnan tillåtas, anticipationer skulle ej få äga rum. Vid varje stats avslutande skulle alla behållningar upptagas i staten, anordningar, som ej betalats, återfordras. Inga lanträntor eller andra inkomster skulle beräknas högre, än de ansågos på grund av senaste årens räkenskaper kunna inbringa. Så fort staten uppgjorts, skulle medlen utassigneras på de olika titlarna, ingen skulle kunna påstå, att medel ej anordnats. Lantränterierna skulle till statskontoret uppges alla behållningar, de skulle upptagas i förslagen till följande års stat. Kungliga order, som kommo efter statens avslutande, finge ej rubba den, utan medel utanordnas av till nästa år lämnade behållningar.

¹ Deliberationskom. tillsattes på hemställan av statskommissionen 1724 för att uppgöra förslag till statsreglering då de extra ordin. ink. subsidierna upphörde. Om de förslag, vartill dess verksamhet lett, ha inga uppgifter påträffats. Dess förslag omnämnas ofta i St. D. P., men inga uppgifter därom lämnas. Av kommissionens akter finnas endast inkomna redogörelser från länen. Statskom. prot. 1725—26 meddela intet.

² St. D. P. d. 18/4. Utskottets uppgift var att »efterse om därutaf några görliga utvägar torde finnas till statsbristens stoppande uti den ordinarie staten».

³ S U:s skrivelse av d. 29/7 1727. Ständ. skrivelser inrikesärender. Rådsprot. 1727 d. 25/9.

Tidpunkten då statsförslagen skulle vara inlämnade i statskontoret¹ fastställdes till 1 sept. för landshövdingarna i Sverige, de finska fingo dröja till mitten av sept., krigskollegium och amiralitetet till 1 okt. eller senast 15 okt. Statskommissionen åter skulle börja sitt arbete den 16 okt. Fler-talet medlemmar från kollegierna skulle vara personer, som hade kunskap om statsregleringsärenderna. Ansökningar och rekvisitioner, som skedde efter 1 jan., fingo ej hindra statskommissionens arbete, kunde antingen remitteras till konung och råd att betalas utom staten eller av extra utgiftsmedel anordnas² eller också uppskjutas till nästa år. Även åtgärder till förebyggande av, att lantränterierna ej i rätt tid insände månadsförslag och summariska räkningar vidtogos. För utarbetande av närmare bestämmelser härom skulle kammarkollegium och kammarrevision höras. Dessa ämbetsverk skulle även vaka över, att landshövdingarna ej utbetalte medlen till andra ändamål än staterna bestämde. Den riksstat, som ständerna fastställt, finge, vad ordinarie personalstat angick, ej rubbas mellan riksdagarna.³ Varje specialstat borde få sina anordningsmedel, som ständigt utginge dit.

Dessa välbetänkta bestämmelser visade det intresse, varmed SU nu omfattade statsregleringsfrågorna, voro ett uttryck för, att det fått makten över statens finanser. SU:s förslag, som voro befallningar, fast i denna form, blevo dock ej i allo genomförda. Vid senare statsdeputationer förnams ständigt klagomål över, att statskommissionen tillsattes för sent. SU:s uttalande för, att varje stat skulle få sina bestämda medel, var och blev ett program. En tendens till att låta en viss inkomst gå endast till en eller par närbesläktade håll kunde nog förmärkas, man frångick allt mer 1696 års anordningsstat, där nästan varje inkomstpost fördelades på en hel mängd titlar.

1731 års statsreglering behärskades helt och hållet av synpunkten att söka jämvikt i staten. Syftmålet för statsdeputationens verksamhet var att finna utvägar till fyllande

¹ 1720 instr. för statskont. § 3 före oktobers slui., statskommissionen tillsättas dessförinnan.

² Alltså konung och råd. rätt anordna utgift utom stat utan att vara bundna inom extra utgiftsstat, hvilket dock stred mot R F § 31 o. K F § 13.

³ »Den af riksens ständer nu faststälte ordinarie staten för civil ecclesiastique och militair betjänterne blifver aldeles oförändrad emellan riksdagarne.»

av statsbristen, förklarade dess främste medlem Lagerberg.¹ Detta mål sökte man nå förnämligast genom indragningar i staten, sådana gjordes på varje titel, som rättesnöre togs 1696 års stat,² undantag gjordes för de ämbeten, som RF fastställde. Deputationens uppdrag, att söka vidtaga all gör- lig besparing, togs så samvetsgrant, att beslut fattades, att hela kanslistaten skulle, då tjänstemännen avgingo, sättas på samma fot som 1696. De invändningar, som gjordes här- emot, att arbetet nu vore mycket vidlyftigare, förklingade ohörda. I personalstaten skulle återopas de brev och resolu- tioner, som förorsakat ökning över normalstaten. Alla in- dragningar ansåg deputationen sig ej kompetent att på egen hand vidtaga. Den begärde, att defensionsdeputationen ville överväga, om ej personalstaten vid flottan borde inrättas i proportion till fartygens antal; ehuru flottan 1696 var dub- belt så stor, var propörtionen i antalet tjänster 1731 motsatt. På detta sätt lyckades statsdeputationen bringa ner staten för 1732 och de följande åren betydligt under 1731 års.³ I ut- skottet⁴ genomgicks varje indragning, som deputationen gjort, även här ställde man sig principiellt på samma ståndpunkt som deputationen, hänvisade till statsbristen och rikets nöd- ställda belägenhet. Utskottet gick dock ej så långt som stats- deputationen, avlog de indragningar, som denna gjort, då dess sparsamhetsbegär drivit den att överge sin egen grund- sats, att de ämbeten, som RF omnämnde, ej skulle antastas. Deputationen hade t. ex. indragit justitiekanslern, denna åt- gård, liksom beslutet att sätta kansliet på 1696 års fot, väckte stark opposition i utskottet; justitiekanslerns behövlighet häv- dades kraftigt, vidare framhölls omöjligheten av att i så hög grad minska kanslistaten. Yrkanden gjordes av Ehrenpreis m. fl. att inga ämbetsmän, som en gång uppförts på stat, skulle utan dom mista sin tjänst; principen omfattades all- mänt, men man ville ej binda sig av dess konsekvenser. I stort sett biföll utskottet deputationens indragningar.⁵ En

¹ St. D. P. 1731 d. 19/3.

² St. D. P. 1731 d. 26/3, 30/3, 1/4, 3/4 o. s. v.

³ St. D. P. 1731 d. 20/5 prot. extr. av s. d. I statskommissionens förslag till 1731 års stat gjordes inga egentliga ändringar av S U, utan lät det i stort sett bliva vid förslaget. St. D. P. 12/2, 15/2.

⁴ S U P d. 4/6, 10/6, 13/6.

⁵ Om minskning av räntan till banken se kapitlet härom.

statsbrist uppstod dock, det vållade deputationen stor möda att fylla densamma. Medel anskaffades genom att uppföra överskott från föregående år, restantier m. fl. inkomster, genom att som tillgång upptaga inkomst av försålda troféer. Vidare måste utskottet medgiva, att anslagen till konung Stanislaus och hertigen av Holstein indrogos.¹ Alla dessa indragningar vidtogos av utskottet på eget bevåg, frågorna hänskötos ej till plena, och dock måste de väl anses vara sådana ansevärliga minskningar i staten, som endast med deras bifall fingo ske. I skrivelsen till regeringen, där utskottet sammanfattade hela statsregleringen, framhölls såsom motiv till de stora indragningarna, att extra ordinarie medel ej längre funnos att tillgripa, subsidierna, som spelade en betydlig roll vid 1720-talets statsreglering, funnos ej längre att tillgå, även ordinarie inkomster utgingo ej till så högt belopp, tullen kunde ej beräknas till samma summa som förut, hammarskatten och kopparräntan visade tendens att sjunka.

Ej blott utgiftsbudgeten var föremål för SU:s livliga intresse. Det överlade även om inkomsterna och deras beräkning. Mantalspengarna ansågos inbringa för liten summa i förhållande till rikets folkmängd, för att råda bot härför föreslogs att öka böterna för den, som ej fullgjorde sin skyldighet.²

Då 1732 års statsreglering vilade på ganska osäker grund, brännvinsaccisen var ju en ny pålaga, omöjligt att säkert beräkna vad den skulle ge, föreslogs att hemställa till plena om fullmakt för regeringen att vid behov utskriva en fjärdedels kontribution efter 1727 års bestämmelser.³ Palmfelt var ivrig målsman härför, majoriteten av utskottet fann det betänkligt att ge regeringen en sådan rätt. SU kunde ej på eget bevåg ge en sådan fullmakt; då ständerna beviljat brännvinsaccisen som ersättning för kontributionen, ansågs ej lämpligt att inkomma till dem med en dylik hemställan. Förslaget, som betecknade ett starkt ingrepp i ständernas beskattningsrätt, fick därför falla.

¹ SUP 1731 d. 16/6. SU:s skrivelse av s. d. »projekter och anmärkningar som böra observeras år 1732 och de nästföljande årens staters inrättande». Ständernas skrivelser i inrikes ärenden. Malmström II sid. 113.

² St. D. P. 1731 d. 30/4, 26/5. SUP d. 18/6. Vidlyftiga överläggningar höllos, om hur mantalsskrivningen borde inrättas, utan att man dock kom till något resultat.

³ SUP 1731 d. 11/6, 16/6.

1734 yrkades på riddarhuset av Lilliecreutz,¹ att SU skulle underrätta plena, om personalstaten ökats över 1696 års stat. Omöjligheten av att följa normalstaten ådagalades tydligt av Tessin, som hänvisade till själva statskicket förändring som ett skäl till att riksstaten ej kunde vara densamma som 1696; vidare borde staten med anledning av penningdevaluationen höjas med en tredjedel. Inom statsdeputationen dryftades frågan om statens inrättande efter normalstaten. Detta föranledde tillsättandet av ett utskott,² närmast för att avgiva utlåtande rörande ett memorial, som ingivits av den bekante rättslärde P. Abrahamson. Han framhöll, att då nu rikets försvar ordnats genom de medel, som influtit genom frederna, borde staten så inrättas, att utgifterna ej överstego inkomsterna; 1696 års stat borde följas och det så att för varje stat ej beviljades högre summa än den innehöll, förslaget innebar alltså, inom ett verk, där nya tjänster tillkommit, en direkt löneförminskning. Rikets ekonomi fordrade, att utgifterna rättades efter inkomsterna; han sökte stöd härför t. o. m. i författningen i K. F. § 13.

Deputationen gjorde en ingående undersökning om de anslag, som ökats över 1696 års stat, och då den i många speciella fall fann, att de berodde på ständernas beslut, ansåg den sig ej kunna föreslå några förändringar härutinnan; de anslag, som gjorts, betraktades såsom nödvändiga. Deputationen begärde för att kunna fullgöra sitt uppdrag en instruktion. Statsdeputationen hänsköt hela frågan till SU:s avgörande.³

Den avstyrkte Abrahamsons förslag och sökte i sitt betänkande visa, att någon större skillnad mellan 1696 och 1734 års stat ej förefanns, om man toge hänsyn till de summor, som 1696 utanordnats till extra ordinarie utgifter utom staten,⁴

¹ Adelsprot. 1734 d. 27/5, 28/5. R A P VII sid. 42, 47. Tessin åsyftade 1715 års myntdevaluation.

² St. D. P. 1734 d. 5/7, 10/7, 15/7, 22/7, 6/8. Utskottet bestod av 8 medlemmar, däribland kammarrådet Piper, L. Åkerhielm. Statsdep. memorial av d. 6/8. S U P 3/7, 23/8. Abrahamsons mem. av a. 28/5.

³ St. D. P. 1734 d. 5/8. Deputationen fungerade även sedermera, om dess verksamhet i övrigt är intet bekant, utom att den föreslog, att alla personella lönetillökningar skulle indragas vid vederbörandes avgång. Vidare yrkade den på indragning av några smärre anslag. St. D. P. d. 17/9, 15/10.

⁴ Deputationens betänkande åtföljdes av en i tabellform uppsatt jämförelse mellan hvarje anslag i 1696 och 1734 års stater. Handlingar till 1734 års statsverk.

de ökningar, som förefunnos inom de speciella staterna, hade sin grund dels i regeringsformens stadganden, dels i ständernas beslut. Deputationen sökte t. o. m. i SU:s instruktions stadganden, som blott bestämde i allmänna ordalag, att nödiga besparingar skulle göras, ett stöd för sin åskådning, att en så omfattande omläggning av riksstaten ej borde äga rum.¹ Vid överläggningen i SU om deputationens betänkande hördes yrkanden, att deputationen skulle inge förslag till indragningar i staten. Majoriteten av SU biträdde dock deputationens åskådning. Utskottet ansåg sig ej av sin instruktion ha fullmakt att indraga ämbeten. En sådan indragning fordrade för övrigt en noggrann kunskap om varje befattnings natur. Utskottet uttalade sig även om, i vad mån regeringsformen kunde anses ha påbudidit 1696 års stat till efterrättelse. Den skulle visserligen användas såsom grund vid statsregleringsarbetet, men kunde icke åberopas, då regeringsformen genom sina stadganden ledde till dess överskridande.²

1734 års statsreglering bildade i så måtto epok, att statsdeputationen ej blott sysslade med indragningar i staten, utan även tog initiativ till nya inkomster. Ehrencrona³ förklarade, att deputationens första och främsta göromål vore att efterse tillgång, på medel, som man kunde göra räkning på till statens fyllnad, rekvisitionerna borde lämpas därefter, deputationen instämde. Ett likartat uttalande gjordes av ryttmästare Åkerhielm,⁴ deputationen borde framför allt annat vara betänkt på utvägar till statsmedlens förökande. Ehrencrona framkom samma dag med direkta förslag, ville införa en konsumtionsaccis. Det diskuterades ingående om beskattningsformerna på andra håll, ansågs, att dessa i Brandenburg, Hannover och Danmark kunde tjäna till mönster. För beredande av ärendet tillsattes en deputation. Utskottet tyckes dock ha tagit svenska förhållanden⁴ till grund, ville ha kunskap om det belopp, lön- och betalningsavgiften gick till. Deputationen framlade⁵ ett ganska storartat förslag till nya skatter. Brännvinsaccisen skulle behållas, ehuru något förminskas. Vidare

¹ St. D. P. 1734 d. 5/8.

² S U P d. 23/8.

³ St. D. P. d. 4/7.

⁴ St. D. P. 1734 d. 26/8, 29/8, 2/9, 9/9. Deputationen bestod av fyra medlemmar, däribland Ehrencrona.

⁵ St. D P 1734 d. 14/9.

föreslogs en huvudskatt under namn av defensionshjälp; den skulle utgå som halv avgift av 1723 års lön- och betalningsavgift, dock lindrigare villkor för allmogen införas. En konsumtionsavgift skulle läggas på spannmål och viktualier; tullen skulle höjas med en femtedel, avgift på förbrukning av kaffe och te i hemmen och för tupéer skulle erläggas. Vidare föreslogs, att sänka räntan på kronans skuld i banken till fem procent, det skulle betyda en avsevärd besparing. Statsdeputationen biföll¹ dessa förslag; de hänskötos till SU, frågan kom dock ej att där behandlas.

Utskottet hade i skrivelse till plena² framhållit, att brännvinsaccisen och charta sigillata ej kunde umbäras, om ej en stor statsbrist skulle inträda. Då borgare och bönder ej ville vidare åtaga sig den förra av dessa skatter, blev det nödvändigt att finna nya utvägar. En stor sekret deputation tillsattes för att uppgöra förslag härtill, det egentliga arbetet uppdrogs åt ett utskott³ inom deputationen.

1734 års statsreglering bildade även därutinnan epok, att utskottet mer än förut hänsköt frågor om staten till plena. I instruktionen hade dess befogenhet också inskränkts, det fick ej bevilja pensioner eller gratifikationer eller företaga öknin- gar i staten. Det ingick därför till plena med hemställan om beviljande av lönetillökning, egentligen vid militärstater,⁴ och hänsköt till plena att bestämma om ett av Cronstedt begärt ökat anslag till försvaret i Finland.⁵ Frågor om pensioner remitterades av utskottet till plena.⁶ Ständerna fingo t. o. m. bestämma, hur löner skulle utgå.⁷ — I utskottet debatterades ivrigt, om det hade rätt att bevilja ett tillfälligt anslag. Majoriteten förklarade, att utskottet ej kunde låta så binda händerna på sig, att det ej kunde utanordna ett anslag,⁸ då det

¹ St. D. P. 1734 d. 16/9.

² S U prot. extr. av d. 13/8. Adelsprot. d. 14/8. R A P. VII sid. 287. Prästestånd. prot. 7/9. Borgarstånd. prot. 14/8. Bondest. prot. 10/8, 17/8.

³ Bergsten a. a. sid. 47 och följ. Inom detta bevillningsutskott fingo alla statsdep:s bevillningsdeputerade säte.

⁴ S U prot. extr. d. 2/12, 7/12. Adelsprot. d. 4/12, 12/12. R A P VIII sid. 309, 439.

⁵ S U prot. extr. d. 3/9. Adelsprot. d. 7/9. R A P VII sid. 395.

⁶ S U prot. extr. d. 27/11. Adelsprot. d. 5/12. R A P VIII sid. 345.

⁷ S U prot. extr. av d. 25/11. Adelsprot. d. 11/12. R A P VIII sid. 419.

⁸ Det gällde respengar till en kamrer i Karlskrona, vars närvaro i Stockholm vid reglerande av amiralitetsstaten ansågs nödig. S U P d. 3/7.

ej skedde utom staten, instruktionen kunde ej åberopas i dylikt fall, då dess bestämmelser gällde gratifikationer och pensioner, ej ett anslag av ifrågavarande natur.

Av denna kronologiska skildring torde framgå, huru SU:s makt över statsregleringen utvecklades och vilka former den antog. SU ställdes mot periodens slut i större beroende av plena vid anslags höjande och utdelning av pensioner och gratifikationer. Samtidigt med denna inskränkning på en sida av dess statsregleringsmakt utvidgades den på andra håll, SU:s inflytande över budgetens inkomstsida blev allt större, vid 1731 och 1734 års riksdagar tjänstgjorde det som bevillningsutskott. Dess makt över statsregleringen i dess helhet utvidgades, vilket klarast framlyste av de skrivelser, det avgav till regeringen.

Såsom resultat av SU:s statsregleringsarbete framgick den skrivelse, varuti det uppgjorde riksstat intill nästkommmande riksdag. Denna stat var ej ovillkorligen fastställd utan snarast att betrakta såsom ett program, statskommissionen hade rätt att vidtaga de modifikationer, som kunde vara behöfliga, de skulle dock endast gälla den extra ordinarie staten, i den ordinarie, personalstaten, finge inga ändringar mellan riksdagarna äga rum. SU uppgjorde såväl en personalstat, en s. k. »calculation» över staten och en anordningsstat, vilka båda fingo jämkas på förut nämnt sätt av statskommissionen.

En reaktion emot utskottets allenarådande skulle man möjligen vilja se i den skrivelse, som det avgav 1734 rörande statsregleringen intill nästa riksdag.¹ Utskottet gav där statskommissionen en vidsträckt myndighet att jämka anslagen mellan de olika statsbehoven allt efter, som omständigheterna och tillgångarna det kunde kräva. Denna jämkning finge sträcka sig ej blott till de gjorda ökningarna i den extra ordinarie staten även till de försvarsanslag, som skulle utgå av den av denna riksdag antagna särskilda bevillningen. Denna fullmakt var betingad av särskilda omständigheter, såsom den rådande statsbristen, och att den bevillning, som slutligen åtog, gavs så sent, att SU ej kunde hinna uppgöra detaljerat projekt rörande dess användning.

¹ S U:s skrivelse av d. ²³/₁₂ 1734 bland S U:s skrivelser, inrikes ärender.
8—110997. *Naumann, Bidrag till Sekreta Utsottets historia.*

Dessa SU:s skrivelser avgåvos till regeringen och föredrogs i rådet men synas ej ha blivit föremål för någon regeringens handläggning utom expedition till statskommissionen och andra myndigheter.¹

SU:s makt över statsregleringen blev knappast i praktiken av den ofantliga betydelse, som man skulle vilja föreställa sig. Själva statsregleringens uppgörande var ännu en akt av ganska formell natur, i realiteten var man bunden av 1696 års stat, även om den överskreds på många punkter. Ett kanske starkare band på sin fria rätt över statens medel hade SU i de dåliga finansiella förhållandena, den ständiga statsbristen kringskar helt naturligt i betydlig mån den makt, som SU eljest skulle ägt.

Sekreta utskottet och banken.

1719 var det ingalunda självklart, att bankofrågorna skulle behandlas av SU. Prästeståndet valde som vanligt deputerade »till Bancoverkets öfverseende».² Denna fiktion om bankodeputation uppehölls även sedan av ståndet.³ Borgarståndet valde deputerade att jämte de 2 andra stånden överse förslaget till försäkringen för banken.⁴ I utskottet erinrade lantmarskalken om nödvändigheten av, att deputerade till överseende av banken utsågos, men förklarade samtidigt att det tillkom plena.⁵ Bankofrågorna kommo emellertid att behandlas i SU — något beslut härom har ej kunnat påträffas. Utskottet utsåg ingen bankodeputation. Först vid riksdagens slut utsågs en deputation för att mellan riksdagarna granska

¹ Utskottets skrivelse av d. 19/7 1727 inkom till regeringen d. 25/9 och föredrogs samma datum; beslut fattades. »Detta verkställes behörigen.» Rådsprotokoll inrikes ärenden 1727 d. 25/9; 1731 6/7, 20/9; 1734 d. 30/12.

² Prästest. prot. 1719 d. 24/1. Cederschiöld sid. 398.

³ Prästest. prot. 1719 d. 30/4. Cederschiöld sid. 442.

⁴ Borgarst. prot. 1719 d. 2/4. Cederschiöld sid. 527.

⁵ S U P 1719 d. 20/4. Cederschiöld sid. 122.

bankoförhållandena.¹ Denna deputation torde närmast kunna betraktas som en fortsättning av de ständerdeputationer, som sedan 1698 mellan riksdagarna granskat bankens ställning.²

Under överläggningarna om myntdevaluationen fick SU en ingående kunskap om bankens ställning och om de medel, som funnos i dess kassor.³ Utskottet fattade åtskilliga beslut, som nära ingrepp i bankens ställning. Det avskaffade⁴ den stämplarlön på plåtarna, som kommit banken till godo. Bankkommissarien Forelius uppkallades och utfrågades om orsaken till, att banken innehöll en fjärdedels procent av de medel, som gingo genom dess händer. Han hänvisade till en kunglig resolution av september 1718. Utskottet beslöt, att detta avdrag skulle upphöra.⁵ SU försvarade även bankens rätt, ville ej till förmån för Stockholms borgare göra avräkning på sjötullen, som anslagits till banken som ränta på dess lån till kronan.⁶ En särskild deputation tillsattes för att med kammarkollegium sluta kontrakt om myntet, betinga någon ersättning till banken för myntarlönen, som den förlorat.⁷ Förslag framställdes, att denna ersättning kunde utgå av sjö-rättspengarna. Detta projekt väckte opposition, en särskild deputationen fick utreda frågan.

Frågan om försäkringen för banken behandlades i SU.⁸ I plena uttalades önskemål, att bankoprivilegierna nu liksom

¹ Ad. pr. 1719 d. 26/5. SUP d. 27/5. Bestod av 4 adelsmän, 3 av de övr. stånden. Cederschiöld oriktigt dels 5 adelsm. sid. 389, dels 3 av vart stånd sid. 309.

² Det är från dessa deputerade man velat härleda statsrevisionens ursprung. Hartmansdorff, Förslag till inrättningen af Sveriges statsförvaltning, II s. 414. Rydin, Svenska riksdagen II: 1 sid. 332. Dep., som tillkom på ständernas förslag, motiverades med, att de ej sedan 1680 »så fullkomligen kommit att öfverse detta angelägna verket». Begäran bifölls av konungen d. 18/5 1698. Deputationen sammanträdde 1698, 1701, 1702, 1707, 1709, 1711, 1715. Protokoll vid dess sammanträden bland Bankodeputationens akter, Riksbankens arkiv. Deputationens berättelser finnas bland Bankodeputerades sekreta relationer 1698—1772 och i Prästeståndets arkiv vol. F 4.

³ SUP 1719 d. 5/3, myntteckensdep. prot. d. 2/3. Cederschiöld sid. 26, 15.

⁴ SUP 1719 d. 22/5. Cederschiöld sid. 265—266.

⁵ SUP 1719 d. 6/5. Cederschiöld sid. 206.

⁶ SUP 1719 d. 5/5 sid. 199.

⁷ SUP 1719 d. 20/4, 10/4 sid. 122, 91.

⁸ SUP 1719 d. 12/3, 21/5, 22/5. Cederschiöld sid. 48, 258, 267. Borgarna utsågo särskildt dep. härför, en ren opinionsyttring, då de andra stånden ej instämde.

föret skulle stadfästas.¹ Även detta ärende handlades i SU, det begärde av drottningen deras bekräftelse.²

Vid 1720 års riksdag tillsatte SU ej heller någon bankodeputation. Förslag framställdes av Lagerberg,³ att ett stort utskott skulle väljas för att behandla frågan om kronans skuld till banken, det vore nödvändigt att uppgörelse gjordes, på femton eller sexton år hade intet likviderats, kronans årliga ränta till banken ginge till betydliga belopp. Lantmarskalken förklarade, att de voro eniga om, att en likvidation borde ske, men ej om, hur den skulle företagas. Ständerna hade rätt att få kunskap om banken, begärde, att den deputation, som vid sista riksdagen tillsattes över bankoärendena, skulle lämna upplysningar. På dennas vägar svarade Stierncrona, att en generell översikt över kronans skuld snart skulle avges,⁴ föreslog, att frågan skulle behandlas i en deputation. Utskottet beslöt på Lagerbergs förslag att uppdraga arbetet med likvidation till finansiellt sakkunniga tjänstemän, en deputation skulle sedan granska deras arbete. Även bankofullmäktige yrkade på likvidation.⁵ Till att uppgöra denna utsågs lagman Nordenhielm och kammarförvant Röding. De fingo tillgång till alla handlingar i kammarkollegium och statskontoret, däremot erhöles de ej tillträde till bankens handlingar, skulle begära underrättelse i de frågor, de behövde. Kunde kommissionen och banken ej komma överens, ägde kammarkollegium och statskontoret att besluta.⁶ Även i övrigt handlades bankoärendena av SU. Bankoprivilegierna upplästes och godkändes i SU.⁷ Utskottet upplånade i banken en penningssumma för betalande av ett lönekvartal åt flottans officerare. Det beordrade bankokommisarierna att sända en penningssumma i silvermynt till flottan i

¹ Borgarstånd. prot. d. 14/2. Cederschiöld sid. 483.

² S U P d. 13/5, 21/5. Cederschiöld sid. 238, 256. Kungl. Maj:ts försäkring över bankens rättigheter och stadfästelse av privileg., sammanfattades i en akt utfärdad d. 21/5 1719. Modée I sid. 64.

³ S U P 1720 d. 22/2.

⁴ Berättelsen avgavs ej. Först 1723 inlämnade deputationen en berättelse om bankens ställning. Sjöstrand, Mynt- och bankpolitik sid 20—21.

⁵ S U P 1720 d. 12/3.

⁶ S U P d. 10/5, 9/6. I S U:s beslut finnes ej bestämmelsen, att denna likvidation skulle granskas av kammarkollegium och statskontoret. Jfr stadfästelsen av bankoprivilegierna av d. 1/7. Modée I sid. 251.

⁷ S U P 1720 d. 4/7.

Karlskrona.¹ Det ingrep t. o. m. i de dagliga bankogörö-målen, uttalade den önskan, att plåtar skulle mottagas till in-växling även på icke banktid.

Till 1723 års riksdag hade likvidatorerna² avslutat sitt värv,² ingåvo en berättelse härom till SU,³ som handlade ärendet. SU fick i instruktion i uppdrag att överse lik-vidationen. Särskilt inskräptes, att statsskuldens summa skulle hållas hemlig. Det, som ej vore av sekret natur, skulle hänskjutas till plena. Likvidationsberättelsen upplästes i utskottet, för att närmare granska densamma tillsattes en depu-tation, bestående av 8 medlemmar.⁴ Deputationen skulle granska likvidationen, göra ett utdrag af bankens fordringar, inkomma med sitt yttrande härom, särskilt om de stridiga posterna, som likvidatorerna hemställt till ständernas utslag. Utom den skuld från 1702—1712, som kommissionen noga undersökt och godkänt, hade banken åtskilliga fordringar. Deputationen⁵ yrkade, att en del därav skulle likvideras, god-kände endast en ringa del. Den föreslog, att man skulle i förtrolighet underhandla med bankofullmäktige om avskriv-ning av lån från krigstiden. Fullmäktige borde härför bli be-friade från sin tysthetsed, genom ny ed förbindas att endast för lantmarskalken och några ledamöter av SU angiva ban-kens tillstånd.⁶ Utskottet uttalade sig ej om deputationens förslag, det beslöt att lämna underrätelse till plena om skul-den,⁷ ett beslut, som dock ej sattes i verket. Själfva frågan om kronans skuld behandlades vidare af bankodeputationen, som nu för första gång utsågs av utskottet.

Innan utskottet utsåg bankodeputationen, ingav det en förfrågan till plena, om det själv finge utse deputationen bland sina ledamöter, eller om denna skulle utses av ständerna. In-struktionen uppdrog åt SU uttryckligen endast ett speciellt bankoärende, nämligen granskningen av likvidationen över

¹ SUP 1720 d. $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{3}$. SU av d. $\frac{4}{3}$. SRA sid. 85.

² SUP 1723 d. $\frac{12}{2}$. Nordenhielm och kommissarie Hesselgren.

³ C. O. Borg: Blad ur riksbankens historia. Statsvetenskaplig tidskrift 1906 sid. 186 ff.

⁴ Däribland Cronstedt, E. Benzelius.

⁵ Memorial om »Rikens Ständers Banco hos Kungl. Majt: och Cronan hafvande och gjorda pretensioner» av d. $\frac{1}{3}$ 1723.

⁶ »Troligen och upriktigt upvisa och uptäcka Banquens innerliga och rätta tillstånd.»

⁷ SUP 1723 d. $\frac{28}{3}$.

kronans skuld till banken. Förfrågan gällde alltså även SU:s befogenhet att behandla bankoärender. Lantmarskalken förklarade, att det förut brukats, att bankodeputationen utsetts inom utskottet, men nu vore det bundet av sin instruktion, varför det måste inhämta ständernas bifall. Samtidigt med att adeln uppdrog åt utskottet att tillsätta bankodeputation, hänvisade det till, att man på så sätt undgick att bönderna fingo deltaga i bankodeputationen.¹

Bankodeputationen² utredde noga kronans skuld till banken. Utskottet erkände följande poster, det s. k. Tönningska lånet, de gamla kronlånen före kriget, ävensom en post revisionspengar, men ville ej medge, att ränta skulle betalas här för. Däremot erkände SU ej den fordran, som banken gjorde gällande för flera äldre lån, frågan borde närmare granskas av särskild kommission.³ Deputationen förklarade, att avskrivning på skulden kunde ske, begärde, att lantmarskalken och några SU:s ledamöter ville överlägga med den härom. Lantmarskalken förklarade, att utskottet skulle få kännedom om frågan.⁴ Bankodeputationen föreslog, att de bankosedlar, som funnos i de offentliga kassorna, skulle lämnas banken i avräkning på kronans skuld och kassorna få ersättning av kronans räntor. Utskottet beslöt, att i allmänna ordalag underrätta plena om denna bankodeputationens framställning, ett beslut, som lika litet som det förra, blev verklighet.

Vid valet av bankodeputation förklarades, att dess verksamhet skulle överses i utskottet. Det blev ej fallet, utskottet fick nöja sig med en kort muntlig förklaring av lantmarskalken, att bankens ställning vore god. Var och en, som hade insatt kapital i banken, kunde vara försäkrad att ej blott erhålla ränta utan även kapitalet, fastän banken ej ännu vore i stånd att genast kunna betala själva kapitalet.

Det tillkom utskottet att överse banken och dess förvaltning, denna sin rätt upplät det från 1723 åt bankodeputation. Bankosekretessen blev en grundsats så stark, att utskottet

¹ Ad. pr. 1723 d. 9/4. RAP II sid. 176.

² SUP 1723 d. 29/4. I dep. fingo 5 medl. av likvidationsdep., däribland E. Benzeliuss, säte.

³ SUP 1723 d. 25/7. Jfr Borg av sid. 187. Änkedrottningens skuld erkändes, men skulle ej betalas av statsmedel.

⁴ SU fick ingen underrättelse om den avskrivning, som bankodep. d. 13 aug. beslöt. BDP 13/8.

knappast fick mer kunskap om bankens ställning än plena. I SU avhandlades blott en del större bankoärender, framför allt frågan om kronans skuld till banken. Alla frågor, som gällde bankens förhållande utåt, dess öppnande för insättning och utlåning avgjordes av SU på deputationens förslag. Om bankens själva ställning, dess inkomster och utgifter, erhöll SU ingen verklig kunskap utan fick härvidlag nöja sig med uttalanden i allmänna ordalag.

Bankodeputationens ställning till utskottet fixerades ej genom någon författning. Förslag väcktes 1731 av Strömfelt, att en instruktion för deputationen skulle uppgöras. Utskottet biföll förslaget men uppsköt frågan tills deputationerna valts, det fick då falla.¹

Sekretessen i bankoärender var nu som på 1600-talet en ren princip. Banken berodde av sin kredit och därför vore »tystheten af dess styrka eller svaghet högst nödvändig och oumgängelig», förklarades av Arvid Horn. T. o. m. v. Törne, som ville lämna utskottet makt över bankofrågorna, det vore sällsamt, om deputationen skulle ha större makt och frihet än själva principalen, vågade dock ej föreslå, att bankens tillstånd skulle omtalas, det skulle skada dess kredit; han yrkade att få underrättelse om dess debet till privatpersoner. Detta tillbakavisades av bankodeputationen, som förklarade, att en underrättelse härom skulle skada banken.² Denna åsikt var den allmänt härskande. Tessin, Wulfwenstierna³ betonade 1734 omöjligheten av, att hela SU finge kännedom om bankens ställning; efter tre riksdagar skulle 300 personer ha kunskap härom, funne de tillståndet mindre gott, »sålde» de sina sedlar, bankens kredit ginge på så sätt förlo-rad. Schantz, som varit ledamot av bankofullmäktige, uttalade rent av att omtala dess tillstånd vore att kasta banken över ända. Fersen framhöll, att lika ogärna, som en köpman visade sina böcker, lika ogärna borde ständerna kungöra bankens ställning. Lilliestierna stred ensam för sin åsikt, att utskottet skulle få underrättelse om bankens ställning, han framställde t. o. m. som önskemål, att ständerna en gång skulle få kunskap härom, måhända finge man därigenom upplysning om orsakerna till penningbristen i riket. Hans

¹ SUP 1731 d. 10/2, 11/2, 12/2.

² SUP d. 11/2, 21/5.

³ Adelsprot. 1734 d. 28/5. RAP VII sid. 48.

uppfattning delades endast av Lilliecreutz, som ej heller ville åt SU:s underavdelning lämna granskningen av banken. Lilliestiernas mening segrade i så måtto, att i instruktionen inflöt, att inga eftergifter, ackorder eller avskrivningar finge göras utan beslut av utskottet, däremot finge ej debet och kredit eller bankens tillstånd meddelas.¹ En flik lyftes nu på sekretessen, under det att den i den viktigaste frågan först nu fastslogs.

Vid 1731 års riks dag var kronans skuld till banken föremål för livliga överläggningar. Statsdeputationen² fann, att det blev statsbrist, ville minska den genom att inskränka på räntan till banken på lånen till kronan. Den begärde därför att av bankodeputationen få veta, om banken kunde nöja sig med mindre än sex procent ränta, förslag till en dylik nedsättning av räntan hade väckts redan i statskommissionen 1731. Deputationen yrkade ej blott på nedsättning av räntan, ville även, att kronan skulle befrias från att betala ränta på ränta. De anbud, som gjorts av privatpersoner, att utlösa banken ur sjötullen mot betalning av fyra, fyra och en halv procents ränta ville deputation ha diskuterade. Utskottet biföll, att denna framställning avlämnades till bankodeputationen.³ Denna framhöll bankens rätt att beräkna ränta på ränta, då betalningen ej skedde på fastställd tidpunkt. Samtidigt visade sig deputationen ganska tillmötesgående, förklarade sig ämna söka finna utvägar till lättande av kronans skuld. Statsdeputationen⁴ uppdrog åt sina deputerade öfver statsbristen att härom inkomma med betänkande, som sedan i statsdeputationens namn avgavs till SU.⁵ Där visades genom en ingående undersökning av bankens ställning, att den med fyra och en half procents ränta skulle kunna reda sig. Denna framställning bestreds genast i SU av några medlemmar av bankodeputationen, Fersen, Aurivillius. Bankens tillstånd vore ej så gott, som man inbillade sig, antogs för-

¹ Instruktion för S U 1734 § 5. Bestämmelsen återfinnes ordagrant i följande instr. t. o. m. 1751.

² St. D. P. 1731 d. 15/3 prot. extr. av s. d. S U P d. 19/3.

³ Jfr om denna skriftväxling Borg a. a. sid. 188—191, som dock ej lämnar någon framställn. av statsdets motiv och beräkningar.

⁴ S U P 1731 d. 2/4.

⁵ St. D. P. 1731 d. 6/4, 24/4, prot. extr. av s. d. S U P d. 24/4. I statsdep. utskott bl. a. Hökerstedt.

slaget, ginge banken över ända. Länebanken hade inga kapital, de stode som lån i kronans händer, den måste därför ofta till kreditorernas avbetalning göra ansenliga lån av växelbanken.¹ Ännu starkare framhölls samma synpunkter av bankodeputationen.² Banken kunde omöjligt taga mindre ränta än sex procent. Statsdeputationens beräkning om bankens vinst av räntan på kronolånen stämde ej med bankens räkenskaper. Det högsta banken kunde gå med på vore att avskriva det Tönningsska lånet och några andra äldre fordringar. Frågan framkallade livlig diskussion, det var nu Törne gjorde sitt förut omtalade yrkande; då detta tillbakavisades, föreslog han, att några ledamöter av statsdeputationen skulle jämte bankodeputation utreda frågan. Bankodeputationen förklarade sig anse ett sådant beslut som ett misstroende-votum. Det föreslogs även, att Lagerberg skulle deltaga i bankodeputationens handläggning av detta ärende.³ Dessa förslag avslogos, och utskottet biföll bankodeputationens betänkande. Ej blott frågan om minskande av kronoskulden eller räntan på densamma förekom i utskottet, även förslag till avbetalning behandlades där. Statsdeputationen⁴ föreslog, att kronan skulle övertaga de kapital, som Vadstena krigsmanshuskassa och amiralitetskrigsmanskassan hade stående i banken och lämna dem till avbetalning på kronolånen. Kassorna skulle erhålla samma ränta, fyra procent, som banken lämnat, av sjötullen, som skulle vara hypotek för den summa, räntan gick till. Kronan skulle på så sätt vinna de halfannan procent, som banken fått i högre ränta. Till förslaget gjordes ingen invändning av bankodeputationen, dess ledare, Fersen, uttalade sin belåtenhet. I utskottet betonade åtskilliga talare, Ankarkrona, Didron, Falcker, att kassorna borde erhålla ständernas garanti, frågan alltså hänskjutas till plena. Utskottet biföll förslaget, sedan varje stånd tillstyrkt, plena instämde utan invändning.⁵

¹ Jfr om bankens organisation, bankoordningen 1668. Schwerin, Bankoförfattningar. Sjöstrand, Mynt- och bankpolitik under hattväldet sid. 17—20.

² B. D. prot. extr. d. 17/5. S U P d. 22/5.

³ Se sid. 67.

⁴ S U P 1731 d. 11/6.

⁵ Adelsprot. 1731 d. 12/6, prästestånd. prot. d. 12/6, borgarst. prot. d. 15/6, 17/6, bondestånd. d. 18/6.

Utskottet visade även i övrigt ömsorg om bankens rätt. 1734 avläts skrivelser till konungen med erinran, att änkedrottningens skuld måtte betalas.¹ Även frågan om enskildas skulder till banken behandlades i SU.² SU:s befattning med bankofrågorna inskränkte sig ej härtill, 1734 avgjorde det den viktiga frågan om bankens öppnande för lån.³ Bankodeputationens förslag antogs, men utskottet förbehöll sig att göra ändringar och genomdrev dem också. SU hindrade t. ex. 1734, att fordran på borgen eftergavs vid lån på fastighet. I utskottets avgjordes frågor om lån till offentliga myndigheter, det beviljade 1734 ett förskott på 25,000 d. smt till slottsbyggnadsdeputationen.⁴ SU avgjorde även frågor rörande bankens öppnande för inlåning, det avslog en begäran härom av det nyinrättade sjöassuranskontoret.⁵

Bankodeputationen gjorde sig noggrant underrättad om bankens ställning, började sin verksamhet med att genomgå föregående bankodeputations relation. Därpå fördelade deputationen sig på flere mindre utskott, som granskade var sin del av bankens förvaltning. Dessa redogjorde sedan i bankodeputationen för sin verksamhet. Kansliets och de olika kontorens akter genomgingos, med särskild omsorg granskades räkenskaperna, man prövade överensstämmelsen mellan de olika räkenskapsböckerna, summorna av inkomster och utgifter genomgingos, särskilt om bankens behållning sökte man erhålla noggrann kunskap. Fullmäktige biträdde deputationen vid dess arbete. Någon självständig funktion torde de ej ha utövat under den tid, som bankodeputationen satt. I 1726 års bankodeputation förklarade Thegner, att det vore ovanligt, att fullmäktige på eget bevåg förrättade något, så länge deputationen vore samlad, deras ämbete upphörde då. Bankodeputationen ägnade särskild omsorg åt bokföringen inom banken, ville förenkla dess invecklade metoder och införa en verklig huvudbok. Dessa reformplaner mötte mot-

¹ B. D. prot. extr. d. 19/10 1734.

² S U godkände d. 30/9 1734 en överenskommelse om ett lån från 1686, upptaget av riksrådet Kurck.

³ B D mem. av 25/11, 2/12. S U P 5/12, 6/12, 11/12. Sjöstrand sid. 28.

⁴ S U P 1734 d. 26/7, 4/10.

⁵ S U P 1734 d. 5/12, 11/12.

stånd från håll, där man ansåg, att en dylik överskådlighet kunde vara skadlig för banken.¹

Såsom resultat av sin verksamhet avfattade bankodeputationen i sin tur en relation till nästa riksdags bankodeputation.

SU och dess bankodeputation avgjorde bankoärendena med ständernas rätt. Under de första riksdagarna var det ännu ej klart, att utskottet hade denna befogenhet, men sedan den 1723 fastslagits, erhöilo ständerna blott underrättelser om de åtgärder, utskottet vidtagit, som det ansåg lämpligt meddela. 1723 hade ständerna i instruktionen förbehållit sig att få kännedom om kronans skuld till banken. Utskottet beslöt att giva en sådan underrättelse, men beslutet verkställdes ej, förmodligen ansågs frågorna vara av den natur, att de ej kunde meddelas ständerna. Det viktiga beslutet om bankens öppnande för lån blott meddelades ständerna till underrättelse.² Däremot hemställdes till plenas avgörande om kronans övertagande av krigsmanshusets i banken inestående medel för att med dem betala statsskulden till banken.³

Ständernas bifall behövde i rena bankofrågor endast inhämtas, då det gällde förändring i bankoförfattningarna. 1734 frångicks även denna grundsats, de nya bestämmelserna om lånevillkoren gingo utöver 1668 års bankoordinings stadganden.

Sekreta utskottet och ständernas kontor.

1719 inrättades på förslag av SU ständernas kontor för att förvalta de medel, som riksdagen beviljade till betalningen av statsskulden. Instruktionen för det nya verket uppsattes av utskottet och underställdes ständernas granskning.⁴

Redan 1720 blevo de viktiga spörsmålen om statsskuldens betalning föremål för överläggning i SU, att besluta härom

¹ Boström: »Att här skulle sådana räkningar hållas att hvar och en kunde taga därpå vore intet nyttigt». B. D. prot. 1727 d. 28/1

² SU prot. extr. 1734 d. 11/12.

³ SU prot. extr. 1731 d. 11/6. Ad. pr. d. 12/6. RAP VI s. 452.

⁴ SU av d. 27/5 1719. SRA sid. 44. SUP 1719 d. 17/4, 2/5, 23/5, 27/5, 29/5. Ad. pr. d. 26/5. RAP I s. 91, prästestånd. prot. d. 26/5, borgarstånd. prot. d. 27/5. Cederschöld sid. 450, 566.

ansåg sig utskottet dock ej ha rätt till, innan det inhämtat plenas bifall till att reglera det, som rörde ständernas kontor.¹ En deputation tillsattes för att överse kontorets förvaltning och uppgöra förslag till reglemente.² Kontorets fullmäktige närvaro vid deputationens förhandlingar för att lämna upplysningar. Som sekreterare fungerade kommissarien i ständernas kontor.³ För att få kunskap om statsskulden infordrade deputationen uppgift från statskontoret om summan av löningssedlar, kontributionsränteriet fick lämna uppgifter om storleken av obetalda växlar.

Spörsmålen om hur statsskulden skulle betalas, föranledde de viktigaste överläggningarna. Det var ännu ej fastställt, om räntan eller kapitalet skulle betalas. Deputationen kunde ej avgöra frågan, tyckes ej ens kunnat avge något uttalande utan hänsköt frågan till utskottet.⁴ Ett stånd, prästerna, förklarade sig villiga att avstå från räntan på fordringarna. Den motsatta åsikten fick en energisk förespråkare i Stierncrona,⁵ som yrkade, att betalning skulle ske efter förskrivningarnas lydelse; krediten skulle lida, om räntan ej betalades, fordringsägarna kunde själva avstå från den, men ingen ägde att beröva dem den. SU beslöt, att räntan skulle betalas, men först sedan hela skulden betalats. Knappast mindre viktig var frågan om, i vilken ordning betalningen skulle utgå, om prioriteten skulle räknas så, att den som hade äldre fordran först skulle få hela sin summa inlöst, innan de, som hade fordran av senare datum, finge något, eller om fordringarna skulle uppföras under olika nummer efter deras olika karaktär, så att de, som hade samma nummer, fingo samtidigt betalt. Utskottet beslöt, att fordringarna skulle uppställas i en viss ordning, betalningen skulle ske »mark om mark» av varje post, som tillhörde samma klass.⁶ Ett förslag till denna uppställning uppgjordes av deputatio-

¹ SUP 1720 d. ²²/₆, ²³/₆. Adelsprot. 1720 d. ²³/₆. R A P I, 230, prästestånd. prot. d. ²³/₆, borgarstånd. prot. s. d.

² SUP 1720 d. ²⁵/₄, ¹⁰/₅.

³ Kontorsdep. P. d. ¹⁹/₅, ²⁵/₅.

⁴ SUP 1720 d. ²⁸/₅. Malmström I sid. 274 talar om dep:s förslag och Bondes andel däri. Bonde framlade såsom referent för utskottet de olika ståndpunkterna, men ej något förslag, i anförandet framgick även hans ståndpunkt.

⁵ SUP 1720 d. ²⁸/₅, ²²/₆, ²³/₆.

⁶ SUP 1720 d. ²⁸/₅.

nen,¹ det inflöt med ringa förändring i reglementet för ständernas kontor, vartill förslaget likaledes uppgjordes av deputationen. Över reglementet infordrades utlåtande av rådet, det hade intet att påminna.² Svårare än att fastställa normer för skuldens betalning var att anslå medel därtill; deputationen³ uttalade sig för, att betalningsavgiften endast skulle användas härför, begärde ersättning för till andra ändamål anteciperade medel. Ständerna åtog sig 1720 en extra bevillning, den fick namn av fredshjälp och utgick 1720 till försvaret, följande åren skulle den gå till ständernas kontor.⁴ 1720 fick kontoret nöja sig med att få en del av trofeerna och restantier av 1713 och 1715—1718 års kontributioner.⁵

1723 utvecklades den praxis, som använts 1720. Kontorets förvaltning granskades av en deputation, som härutinnan hade ledning i den berättelse, som det avgivit till ständerna över sin verksamhet i likhet med 1720.⁶ Deputationens arbete rörde sig liksom 1720 egentligen om de två frågorna, vilka fordringar, som skulle betalas, och huru medel härtill skulle kunna anskaffas. Det första spørsmålet föranledde principiella överläggningar om den tidpunkt, som skulle sättas som gräns, från vilken fordringarna skulle erkännas. Deputationen⁷ ställde sig avvisande, mot att de äldre fordringarna skulle betalas av ständernas kontor, sökte visa, att det ej heller varit utskottets mening, då 1720 års reglemente

¹ Dep. P. d. 10/6. Skillnaden mellan dep:s förslag och reglementet ej betydande. Försl. har 14 n:r, regl. 11; förslagets n:o 12. Amias fordran, ingått i regl:s n:r 3. Däremot saknas i regl. de i försl. uppförda fordringarna för »Kungl. Maj:ts underhåll» och inlösen till järnbruk, n:r 7 och 9, båda på rätt obetydliga summor, tills 32,000 d. smt. Några omkastningar i ordningsföljden förekomma även. Försl. har fordringar för bankosedlar som n:r 4, regl. åter som n:r 6; försl. obligationer för myntsedlar som n:r 13 efter löner och pensioner, regl. som n:r 9 före dessa. Modée I sid. 243 ff. S U av d. 10/7. S R A sid. 162.

² S U P 1720 d. 30/6. Dep. beslöt att reglementet skulle tryckas. Dep. P. d. 1/7.

³ Dep. P. d. 23/5, 28/6.

⁴ S U P d. 27/6. Prot. extr. av 5/7 avgavs till ständ. kont., att fredshjälpen från 1721 skulle gå dit, skulle hållas hemligt.

⁵ S U P d. 6/7. Beslut härom, liksom om fredshjälp inf. i bihang till reglem.

⁶ S U P 1723 d. 13/5, 14/5, 20/5. 1723 års relation behandlade kontorets verksamhet sedan det inrättades.

⁷ Dep. P. 1723 d. 8/7. Memorial av 12/8. S U P 16/8.

uppgjordes. Grund till denna åskådning fann man i anslaget på staten till betalande av fordringar, omnämnt i instruktionen för statskontoret;¹ 1720 hade aldrig i deputation något nämnts om dessa fordringar. Deputationen yrkade, att inga andra än fordringar för åren 1716—1718 skulle betalas av kontoret. I utskottet var en helt annan uppfattning härskande, all skuld från krigstiden borde betalas af ständernas kontor, fredshjälpen hade beviljats härför.² Detta principuttalande följdes även i det nya reglemente, som deputationen utarbetade. Den ansåg det omöjligt³ att öka antalet nummer på listan över fordringarna, införde posterna på respektive nummer. Ingen större omkastning i nummerföljden ägde rum, den viktigaste var, att fordringar för lön uppfördes under förmånligare nummer,⁴ främst för de fångna officerarna, därefter även för övriga kreditorer. Utskottet biföll efter livlig debatt deputationens åtgöranden och förslag till reglemente.⁵ Detta senare godkändes även av plena. Adeln beslöt, att fordringarna för lön skulle få företräde framför alla andra, sedan, pupill- och kyrkomedlen betalats. Troligen på grund av riksdagens snara slut föranledde detta beslut ingen förändring.

En mängd suppliker hänskötos av utskottet till deputationen. De fördelades mellan dess medlemmar för att urskilja fordringarna under deras titlar och uppföra dem på listan över fordringarna. Utskottet fattade dock även utan att höra deputationen beslut om en fordran skulle godkännas, remitterade till deputationen blott att uppföra under vederbörligt nummer.⁶ Det avgjorde t. o. m. själv någon gång på egen

¹ Statskontorets instr. 1720 § 6. Styffe: Instruktioner för civila förvaltningen sid. 155.

² S U P 1723 d. 2/9.

³ Dep. P. 1723 d. 13/9.

⁴ Under n:r 8, förut n:r 10.

⁵ S U P 1723 d. 1/10. Adelsprot. d. 12/10. R A P III sid 235 ff., prästest. prot. d. 12/10, borgarst. prot. d. 10/10, R. St. av 16/10 1723, S R A s. 629. Samma yrkanden återkommo även senare, avstyrktes av deputationen, bidrogo möjligen till inrättande av den särskilda fonden för lönefordringarnas betalande. S U P 1727 d. 20/3, 21/3. Kontorsdep. mem. av d. 8/3.

⁶ S U P 1723 d. 26/8, 27/9 om betalning till de fångna officerarna, 30/9, 22/10 fordran på 3,500 d. smt av borgerskapet i Västervik, för i kronans tjänst förlist fartyg.

hand under vad nummer en fordran skulle betalas.¹ Flera ansökningar rörande kyrko- och hospitalsfordringar remitterades av SU direkt till ständernas kontor.² Frågan om fonden till ständernas kontor föranledde ingående överläggningar i deputationen. Den ingick till SU med anhållan om ersättning för de anticipatorer av fredshjälpen, som gjorts till försvaret m. m. Yrkanden hördes att begära att ur rådsprotokollen få kunskap om skälen att rubba ständernas reglemente. Förslag framställdes om en särskild avgift som ersättning för de till andra ändamål använda medlen. Fonden ansågs böra förstärkas, åsikten härom var allmän, redan innan utskottet beslutat att i hög grad utvidga kontorets verksamhet. Deputationen ingav flera olika förslag på medel, som skulle tillflyta kontoret, föreslog att höja tullen på järn, att rekognitions-allmänningarna skulle försälas till skatte, försäljningen av skatteränta i Finland borde komma kontoret till godo.³ Vidare yrkades, att de exemplar Suecia antiqua, som återstode, skulle lämnas till kontoret. Förslagen mottogs rätt kritiskt av utskottet. Skarpa gensagor hördes mot den föreslagna tullförhöjningen. Redan i deputationen hade invändningar gjorts av Benzelstierna mot försäljning av allmänningarna. De olika förslagen hänskötos till kollegierna. Kammar-, bergs- och kommerskollegium avstyrkte den föreslagna tullförhöjningen, utskottet gillade deras skäl. Bergskollegium förklarade, att försäljningen av allmänningar skulle vara till skada för bergslagen,⁴ varför även detta förslag fick falla. Av det föreslagna understödet till fonden återstod alltså endast säljande av skatteräntorna i Finland och den obetydliga inkomst, som Suecia antiqua kunde lämna.⁵ Kontorets hufvudsakliga tillgång blef såsom förut den bevillning, som anslogs dit, den fick namn av lön och betalningsavgift skulle utgå efter samma grunder som fredshjälpen.⁶

Spörsmålen rörande ständernas kontor handlades från 1726 av bankodeputationen, som alltså hade tvänne olika funk-

¹ S U P d. 27/9 fordran för ministertraktamenten uppföras till 1/2 under vart av numren 3, 4 och 5.

² S U P d. 20/6, 8/7, 5/8.

³ Dep. P. d. 20/6. Memorial av d. 12/8. S U P d. 16/8.

⁴ S U P 1723 d. 20/8, 26/8.

⁵ Försäljande av Suecia beräknades av Benzelstierna kunna ge 10,000 d. smt. Dep. P. d. 20/6.

⁶ Bergsten a. a. sid. 31—32.

tioner, de olika ärenderna behandlades fullt skilda, särskilt protokoll fördes, ständigt talades i SU:s protokoll om deputationen över ständernas kontor, såsom om den varit skild från bankodeputationen. En särskild sådan förekom också 1726, men blott för behandling av en enda fråga, om fordringarna för lön.¹ En fond, åstadkommen genom förhöjning av licenten, anslogs till lönefordringarnas betalning, det var dock ej allt, utan blott fordringarna från juli 1709—1718, som på detta sätt skulle njuta ersättning.² Till betalning åt utblottade kreditorer anslogs en summa, som villkor för att de skulle få ersättning, uppställdes att de skulle avstå en del av sin fordran. Denna fond ökades 1731, utskottet inhämtade härom ständernas bifall.³ Fonden användes stundom till andra ändamål; därav betalades i strid med reglementets lydelse 1731 och 1734 några fordringar.⁴

Deputationen granskade ingående kontorets förvaltning, stöd härvid hade den i de berättelser, som fullmäktige avgåvo till ständerna. Berättelserna redogjorde för fullmäktiges förvaltning sedan sistförflutna riksdag, uppgifter lämnades där om kontorets inkomster och utgifter, vidlyftiga extrakt häröver bifogades själva relationen. Deputationen kontrollerade, att kontorets inkomster verkligen influtit, där diskuterades vidlyftigt, huru man skulle kunna åstadkomma, att bevillningen, som skulle tillhöra ständernas kontor, inflöt med samma säkerhet som övriga kronoskatter, klagomål anfördes över den långsamma indrivningen av restantierna, hemställan om åtgärders vidtagande till förbättring härutinnan gjordes till SU, utan att dock något resultat förspordes härav. Expektantstaterna granskades av deputationen. I en relation till utskottet sammanfattade deputationen resultatet av sin verksamhet. Deputationen vitsordade häri städe, att fullmäktige efterlevt reglementet; härigenom beviljades riksdag efter riksdag formlig decharge. Dessa berättelser,

¹ SUP 1727 d. 9/1.

² »Förordning angående methoden till inestående lönings fordringars afbetalning» av 28/8 1727. Modée I sid. 723.

³ SU prot. extr. 1727 d. 2/8. Ad. pr. d. 4/8. Kont. dep. pr. extr. d. 28/4. SUP 1731 d. 6/5, 21/5.

⁴ SUP 1734 d. 27/9.

rätt vidlyftiga akter, grundade sig på kontorets egna redogörelser.¹

Mellan utskottets och deputationens befogenhet fanns ej fullt fasta normer. I princip skulle deputationen endast vara beredande, och utskottet kunde såsom framställt direkt fatta beslut i en fråga. Deputationen å sin sida torde även ha fattat beslut utan hörande av utskottet rörande erkännande av en del fordringar. Den torde ej ha fullkomligt efterlevt kontorets reglemente.² 1734 förklarade den sig ha befogenhet att utan remiss till SU avslå³ men ej att bevilja en anhållan. I själva verket torde deputationen även ha godkänt fordringar.

Klara gränser mellan SU:s och plenas maktbefogenhet rörande ständernas kontor förefunnos knappast. 1720 års reglemente uppgjordes av utskottet ensamt, likvisst på uppdrag av ständerna, dessa granskade även 1723 det reglemente, som då uppgjordes. Däremot torde SU ha haft makt att förklara reglementets innebörd, i varje fall tog det sig rätt härtill. Vid 1726 års riksdag ingav SU till ständerna en berättelse över ständernas kontors ställning. Måhända motiverades denna åtgärd av förslaget om avskrivande av statskontorets och ständernas kontors ömsesidiga fordringar.⁴

Vid de följande riksdagarna avgjorde SU alla ärender, som rörde ständernas kontor, med undantag blott av spörsmål, som inneburo en utvidgning av eller ändring i kontorets verksamhet. Frågan om sättet för lönefordringarnas betalande hänsköts till avgörande av ständerna 1726 och 1731⁵ 1731 uppdrogs åt kontoret att betala fordringar för löner, som stått på pommerska och bremiska staten.⁶ Även fordran från tiden före 1700 kunde komma till behandling, SU till-

¹ Mellan de båda berättelserna tyckes ej städse råda full överensstämmelse; avvikelserna dock obetydliga. Dep. relation till SU 1727 av d. 8/3, 1731 av 22/5 1734 av d. 9/12.

² Aurivillius förklarade dock 1734 i deputationen »som denna Deputationen är satt til at öfverse Ständernes Contoires förrättningar, huru reglementet och förordningarna vederbörligen äro efterlevade så vill det Deputationen sielf ej anstå att göra något steg emot reglementet». Kont. dep. prot. 1734 d. 19/8.

³ Kont. dep. prot. 1734 d. 18/9.

⁴ S U prot. extr. 1727 d. 28/6.

⁵ S U P 1727 d. 6/3, 10/4, 5/6, 2/8. 1731 d. 10/5. Ad. pr. 1727 d. 23/6. 1731 11/6. RAP VI sid. 433. 1731 bereddes frågan av ett utskott av militie-, kammar- och kontorsdeputationerna.

⁶ S U P 1731 d. 30/4. Adelsprot. d. 22/5. RAP VI sid. 345.

styrkte t. ex. betalande av fordran, härrörande från, att Bengt Oxenstierna ej utfått traktamente vid fredskongressen i Nymvegen.¹

Fordran för senare tid än 1718 skulle betalas av statskontoret, särskilt anslag uppfördes härför på staten. På grund av den ständiga statsbristen torde nämnda summa sällan ha använts till sitt verkliga ändamål. Dessa fordringsägare, egentligen tjänstemän, som ej utfått sina löner, sökte då, när de äldre lönefordringarna började betalas, att utfå sin rätt, de gjorde sig påmint. Adeln beslöt, att dessa fordringar, som voro av samma beskaffenhet som de äldre för lön, skulle betalas av ständernas kontor.² Deputationen tillstyrkte förslaget. Utskottet föreslog, att statskontoret skulle betala, men med medel, som det erhöll i förskott av kontoret.

Sekreta utskottets kontrollerande myndighet.

En av de funktioner, som voro mest typiska för frihetstidsriksdagen, var den kontrollerande myndighet, som den utövade både över regeringens politik och förvaltningens verksamhet. Denna kontroll växte fram så småningom från en ringa början till ett omfattande arbete. Detta fullgjordes av en hel följd av deputationer, sekreta deputationen, justitie- och protokollsdeputationen. Endast en del av denna riksdagens verksamhet tillhörde SU:s maktområde. Kontrollen över regeringens utrikespolitik tillföll det i samband med dess befogenhet i öfrigt att handlägga utrikespolitiska ärenden. Dess arbete med statsregleringen ådagalade nödvändigheten av, att en kontroll utövades över, huru anslagen användes. Utskottet tog allt mer i sin hand att utöva en verklig statsrevision.

Frihetstidsförfattningen fastställde som princip rådets ansvar inför ständerna³ för dess rådslag, som nu även innefattade andel i regeringens politik. Någon bestämmelse om,

¹ S U skrifvelse till ständerna d. 1/6 1731.

² Ad. pr. 1734 d. 18/9. RAP VII s. 436.

³ Kjellén, Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia s. 149 ff.

hur detta ansvar vid riksdagarna skulle utkrävas, stadgades ej i regeringsformen varken 1719 eller 1720 och inflöt ej ens i 1723 års RO. Denna granskning kom att utgå från läsning av rådsprotokollen.

Frihetstidens ständer skapade härför ett särskilt institut, den sekreta deputationen, som från 1723 års riksdag ständigt fungerade. Denna deputation fick tillgång till samtliga rådsprotokollen. Över de felaktigheter, som deputationen fann, uppsatte den remarker, som delgåvos rådet eller vederbörande riksråd för avgivande av svaromål. Över sin verksamhet avgav deputationen berättelse till plena. Ehuru deputationen redan 1723 arbetade på tvenne avdelningar, ansågs dess arbete ha varit för betungande, varför också 1726 granskningen av utrikes rådsprotokollen anförtroddes åt sekreta utskottet. Redan 1723 arbetade starka krafter för att anförtro sekreta utskottet allt, som rörde utrikespolitiken, ej blott det som vore aktuellt utan också kontrollen, man ville ha en räfst med 1720—21 års politik. Dessa försök misslyckades. — Åtgärden att 1726 överföra granskningen av utrikespolitiken till sekreta utskottet var naturligen motiverad av att låta blott ett utskott få befogenhet över de utrikespolitiska frågorna. Att åtgärden vidtogs just då, kan förmodligen tillskrivas Arvid Horns inflytande. Hans taktik att vinna ständerna på sin sida var att låta dem få en fullständig inblick i hela den utrikespolitiska situationen, låta utskottet i plenum genomgå utrikesrådsprotokollen ända från tiden för tsar Peters död. Att själva kontrollen skulle tillfalla samma utskott låg nära till hands.

Utskottet i plenum utövade ej denna granskning; den överläts till en av SU:s deputationer, tillkom från 1731 mindre sekreta deputationen. 1726 uppsatte de båda deputationer, som hade i uppdrag att genomgå rådsprotokollen sina anmärkningar. Sedan affattades remarkerna av en särskild deputation; i övrigt följdes alldeles samma tillvägagångssätt, som 1723 hade angivits av sekreta deputationen. Remarkerna utfärdades på sekreta utskottets vägnar, delgåvos rådet, som däröver avgav sina förklaringar till utskottet. De viktigaste anmärkningarna 1726 gällde frågan om beskickningen till Ryssland, som ansågs onödig, beslutet därom hade även fattats på oformligt sätt; det hade ej ådagalagts, att vid sidan av den ordinarie beskickningen i S:t Petersburg behöfdes en

utomordentlig sådan, Cederhielms ambassad hade slukat medel, som på bättre sätt kunnat användas och i övrigt även voro anslagna till andra ändamål, anticipation hade skett av anslagen till fästningsbyggnader. En skarp anmärkning gjordes mot, att några rådsherrar sammanträtt utom rådet och förenat sig om ett betänkande i alliansfrågan. Denna remark var av särskilt svårartad natur, det förklarades, att RF genom detta tillvägagångssätt överträtts, ett gemensamt betänkande stred mot bestämmelserna om samråd inom rådet. Anmärkningarna gällde dels rådet i allmänhet, naturligen dem som deltagit i de klandrade åtgärderna, dels även enskilda riksråd såsom Cederhielm, mot honom framställdes åtskilliga remarker angående hans beskickning.

Om sin granskning avgav sekreta utskottet en berättelse till plena,¹ meddelade även rådets förklaringar över de remarker, som ansetts ej ha blivit tillbörligt besvarade. På riddarhuset² yrkades på närmare underrättelser, det begärdes sålunda att få kunskap om, vad nytta Cederhielms ambassad medfört. På utskottets vägnar förklarade E. Wrangel, att utskottet hade omtalat allt, som kunde göras bekant, åtskilliga remarker hade gjorts, som ej kunde föredragas hos plena, utskottet hade därför ämnat vända sig till K. M:t. Ständerna uppdrogo åt stora sekreta deputationen att upptaga de frågor, vartill remarkerna lett, och att avgöra det, som ej behöfde återremitteras till stånden. Deputationen fullgjorde sitt uppdrag, ingav till ständerna memorial med hemställan om Cederhielms ansvar, den föreslog, att intet juridiskt sådant skulle utkrävas, han borde endast licentieras från sitt rådsämbete.³ Detta förslag bildade utgångspunkten för frihetstidens form för rådets politiska ansvarighet inför ständerna. Rådets karaktär av förvaltningsmyndighet minskades härigenom, blev allt mer en parlamentarisk regeringskonselj.

Vid de följande riksdagarna var den granskning, som utskottet utövade över utrikesprotokollen av synnerligen formell natur, gällde t. ex. 1734 rena formaliteter om själva protokollets natur.⁴

¹ S U mem. av 1727 odat. uppl. i stånden d. 30/6. Malmström II s. 30—31.

² Adelsprot. 1727 d. 30/6, 4/7, 5/7, prästest. 30/6, 6/7, borgarst. 5/7, bondest. 30/6, 5/7.

³ Ad. pr. 1727 d. 5/7, 27/7, prästestånd. prot. d. 31/5, borgarstånd. prot. d. 28/7, 29/7, bondest. prot. 27/7, 29/7. Stora sekr. dep. memorial av d. 26/7.

⁴ S U P 1731 d. 31/5 1734 d. 5/11.

Utskottet kunde även i annan form än på grund av sin protokollsgranskning upptaga frågor, som gällde utkrävande av ansvar av ett riksråd. Det var fallet i det bekanta målet 1726 emot Vellingk. SU upptog ärendet på grund av remiss från K. M:t, det redogjorde för huvudfrågan i memorial till plena. Olika meningar gjordes gällande, om utskottet skulle behandla saken och i enlighet med RO avgöra den, d. v. s. fungera såsom domstol. Ständerna uppdrogo målet till en särskild kommission, som visserligen utsågs bland SU:s ledamöter, men skulle vara oberoende av utskottet. Dess befattning med saken blev alltså, sedan kommissionen tillsatts, av relativt obetydlig art, tills det efter domens fällande ånyo lät företaga en undersökning av Vellingks paper.¹

I samband med denna granskning utövade utskottet en kontroll av det ämbetsverks förvaltning, som beredde utrikespolitiska ärender. Denna kontroll gällde ej endast kollegiets fattning med utrikespolitiken utan hela dess förvaltning. Sedan 1726 genomgick utskottet kanslikollegii protokoll, utfärdade däröver sina anmärkningar och infortrade kollegiets förklaring. De anmärkningar, som SU avgav, voro stundom av skäligen obetydlig art 1734 t. ex. om protokollsföringen inom kollegiet, vidare begärde utskottet underrättelse, varför kollegiet ej översett skolordningen.²

Redan under 1600-talet förspordes ansatser till en statsrevision. Första gången tanken härom uttalades var 1644 i den bekanta skrivelsen »mästadels ständernas och gode patrioters betänkande om regementsformen».³ Där föreslogs, att ständerna skulle få kunskap om bevillningens användning. Det dröjde dock två decennier, innan de sökte praktiskt göra bruk av denna sin rätt. Vid 1664 års riksdag åtog sig ständerna en bevillning med förbehåll, att den endast skulle få användas till flottans förstärkande genom byggande av nya skepp; de ville härför på nästa riksdag få »reda och räkenskap».⁴ Huruvida en sådan revision ägt rum torde vara tvi-

¹ SUP 1726 d. 24/10. SU prot. extr. av d. 28/10, 24/10, 21/11 memorial av d. 24/4 1727. Ad. pr. d. 25/10, 26/10. RAP IV sid. 115 ff., V sid. 577, 579, 650. Jfr Malmström II sid. 7 ff., 26. Kjellén a. a. sid. 168 ff.

² SUP 1734 d. 5/11, 8/11, 19/11, 25/11. Malmström II sid. 187.

³ »Ständerna som contribuera till riksens nytta måtte veta hvart det tager vägen.» Adelsprot. 1644. RAP II sid 411.

⁴ Stiernman II 1469. Amiralitetet skulle utse tre män att i vart län direkt av uppbördsmännen mottaga medlen. För ständerna skulle det göra »reda och

velaktigt. I varje fall var beslutet helt enstaka, bildade ej utgångspunkt för någon utveckling. Adeln åtog sig väl 1668 en likartad bevilling som skeppsgården och på samma villkor.¹ De ofrälse stånden avlogo emellertid propositionen härom, adelsbeslutet blev alltså blott en opinionsyttring.

Förmyndarräfstén utgick från grundsatsen om ständernas rätt att kräva räkenskap för regeringens finansiella förvaltning. Kommissionens uppgift var ursprungligen att granska den redovisning, som förmyndarregeringen avgivit² och därav se orsakerna till finansernas dåliga läge. Dess verksamhet fick långt vidare omfattning. Rätt att fordra en dylik hade ständerna endast av interimregering, ej av myndig konung. I kommissionen och dess arbete kan man därför knappast se en förelöpare till senare statsrevision. Det låg dock nära till hands att på det normala statslivet tillämpa den grundsats, varpå dess arbete vilade. Till tolk för en dylik åskådning tyckes Olof Thegner³ ha gjort sig vid 1678 års riksdag, då han uttalade att ständerna, som beviljat statsmedlen, också borde ha rätt att bestämma deras användning och häröver erhålla redovisning.

Viktiga precedensfall till en statsrevision betecknade Karl XI:s erbjudan 1680 att för sekreta utskottet framlägga räkenskaperna för bevillingen och de redogörelser för dess användning, som avgavs 1689.⁴

Vid tillkomsten av frihetstidens författning synes man ej ha varit betänkt på att tillägga ständerna någon rätt till statsrevision, varken RF eller KF 1719 och 1720 innehöllo några stadganden härom. Först riksdagsordningen bestämde som en av riksdagens uppgifter »att efterse huru riksens medel blifvit disponerade och riksens klenodier och mobilier i skattkammaren och annorstädes äro i behold, huru ekonomien i landet är förd», RF § 13. Redan tidigare fastställde ständerna i en författning sin rätt till statsrevision, i 1720 års

räkenskap, på det de således måge se om och huruvida desse medel till inge andre tarfver vare sigh löningar, underhåld eller hvad namn det hafva kan, utan allena til denne nye och extraordinarie Skeppsbyggningen äre, vordne använde». Stiernman II sid 1469. Carlson II sid. 253.

¹ Adelsprot. 1668 d. 7/7. R A P X sid. 214. Tham II sid. 149.

² Varenius, Förmyndarräfstén I sid. 128, 156.

³ I prästeståndet yrkades att ständerna skulle få kunskap om bevillingens användning. Prästest. prot. d. 16/2. Jfr Rydin Svenska riksdagen II, 1 sid. 332.

⁴ S U P 1689 d. 11, 2.

instruktion för statskontoret uppdrogs åt statskommissionen att varje år förrätta en revision över, huru staten följts. Denna granskning skulle dock blott utföras de år, då ingen riksdag hölls, och ständerna alltså ej själva kunde företaga revisionen.¹ Dessutom skulle statskontoret årligen avge en berättelse över sin verksamhet, denna relation skulle de år, som riksdag ej hölls, avges till riddarhuset för att där förvaras till ständernas sammankomst. Dessa stadganden inneburo dock ingen bestämmelse, huru vidsträckt revisionen skulle vara, eller huru den skulle utföras. Med ständernas och SU:s allena rådande över statsregleringen förbundos snart ansatser att få kunskap om, huru medlen verkligen använts. Den statsrevision, som RO tillerkände ständerna, kom att fullgöras av SU, som utövade deras statsregleringsmakt. På grundvalen av statskontorets relationer, som innehöllo underrättelser om, huru den av SU uppgjorda staten följts och om de utanordningar, som givits utom den, kunde SU ha skridit till en verkligt omfattande statsrevision och företagit en ingående granskning, huru mellan riksdagarna statskommissionen följt den av dem uppgjorda staten och huru anordningarna uppgjorts efter staterna. En sådan undersökning företogs först från och med 1726. SU nöjde sig i stället med att företaga en partiell revision, att infordra uppgifter om olika smärre anslag eller att företaga granskning, hur ett visst slag av anslag använts. Det var ej blott de ordinarie statsmedlens användning, som på detta sätt kontrollerades, utan revisionen sträckte sig till en början med en viss förkärlek till de extra ordinarie inkomsterna, särskilt subsidiernas användning kontrollerades.

Redan 1719 förspordes vissa ansatser till revision. En deputation fick i uppdrag att i statskontoret undersöka, vart de medel tagit vägen, som funnits vid riksdagens öppnande. Den berättelse över sin förvaltning, som kontributionsrätteriet ingav, granskades av några av SU:s medlemmar.² Troligen på grund av uppgifterna i statskontorets relation beslöt SU, att statskontoret skulle från de olika länen infordra förklaring om de avkortningar, som funnos i statsförslagen.³

¹ Styffe, Instruktioner sid. 160, undersöka »huru de hafva efterlevat den underskrefna staten».

² S U P 1719 d. 15/5 22/5. Cederschöld sid. 249 ff., 276.

³ S U P 1720 d. 17/5.

Det första yrkande på revision av ett speciellt anslag, som hördes i SU, torde ha varit Törnflychts begäran, att undersökning skulle ske om medlen till fångarna i Ryssland, huru dessa de föregående åren utbetalts.¹ Utskottet vidtog åtgärder härför, en särskild deputation tillsattes för att granska flyktingskommissionens förvaltning. Deputationen yrkade på en ingående undersökning, ville, att förteckning på de medel, som anslagits sedan 1712 skulle infordras. Med anledning av riksdagens förestående avslutning avgjordes ej ärendet. I övrigt utövade utskottet självt ej någon revision, har dock genom sina beslut verksamt befordrat den administrativa revisionen. Anslaget till befästningarna vid Stockholm beviljades på villkor, att redovisning härför skulle ske. Det begärda stora anslaget till hovstaten avlogs, emedan räkenskaperna för denna stat ej ingifvits och reviderats.² — SU uppdrog åt ständernas kommission över upphandlingsdeputationen att undersöka, om de medel som fråntagits kyrkorna influtit i ränterierna.³ Det föranstaltade, att en redovisning gjordes av jämtländska krigskommissariatet för dess förvaltning 1718.⁴ Räkenskaperna granskades av kammarkollegium.

Viktigare voro de ansatser till statsrevision, som togos vid 1723 års riksdag. Särskilt användningen av subsidierna blev föremål för en ingående granskning. Utskottet begärde, att redovisning för deras förvaltning skulle lämnas. Erik Sparres räkenskaper för de franska subsidier, som gått genom hans händer, genomgicks.⁵ Gøertz' redogörelse för de subsidier, han disponerat, föredrogs; det anmärktes, att verifikationer saknades, ett kungligt handbrev, vari han fritogs från vidare redovisning, ansågs ej vara tillfyllest.⁵ Utskottet nöjde sig ej med dessa uppgifter, det ville ha underrättelse om huru stor summa av de franska subsidierna, som årligen utbetalts, och vem som disponerat dem. En redogörelse här om infordrades från kanslikollegium. Utskottet inhämtade uppgifter om, huru Warnemündetullen förpantats och huru

¹ S U P 1720 d. 10/5, 10/7, 22/7.

² Stats- och def. dep. P. d. 5/3, 10/3.

³ Stats- och def. dep. P. d. 9/3.

⁴ S U P 1720 d. 29/3.

⁵ S U P 1723 d. 22/4, 25/4. S U:s skrivelse till kanslikollegium av d. 25/4, dess svar av d. 20/5.

pantsumman använts.¹ En särskild deputation tillsattes för revision av ett visst ärende, deputationen, som fick i uppdrag att uttala sig om Madagaskarfrågan, skulle även undersöka om vartill de medel använts, som anslagits till expeditionen.² Den tyckes ha fullgjort sitt värv, vilket dock ej hindrade, att räkenskaperna remitterades till kammarkollegium för granskning. Upplysningar inhämtades,³ vartill de medel använts, som Piper upplånat utomlands under krigsåren. Från kammarkollegium inhämtades uppgifter om användningen av de medel, som upplånats för utlösen av Stenbocks fångna armé. Utskottet uppdrog åt en av sina ledamöter att ur de till kammarkollegium inlämnade räkenskaperna skaffa underrättelser om, vartill de medel använts, som anslagits till några brobyggnader.⁴ I övrigt tog utskottet ej självt befattning med granskning av räkenskaperna men vidtog åtskilliga åtgärder, för att nödig kontroll skulle äga rum. På Erik Benzelius' förslag beslöts, att de, som haft uppbörd om hand, ej fingo befordras, förrän de redovisat för de medel, de uppburit.⁵ Statskontoret fick rätt att sända revisorer till orterna för att undersöka om uppbörden.⁶ När fråga om anslag till slottsbyggnaden kom före, påmindes, att redovisning ej skett sedan 1713, slottsbokhållaren uppkallades, förständigades att inge redovisning till kammarkollegium, åt detta uppdrogs att vaka över, att redogörelsen inlämnades före riksdagens slut.⁷ En förteckning på ännu ej inkomna landsböcker föredrogs i utskottet, därav befanns, att från somliga län hade de ej ingivits sedan 1712 och 1713. Utskottet uttalade sig för sträng räfst häröver.⁸ Yrkanden om hovstatsmedlens redovisning gjordes av Hökerstedt. Överstemarskalken underrättade, att alla räkenskaper härom ingetts till kammarkollegium. I memorial till konungen fastställdes, att både överstemarskalken

¹ S U P 1723 d. 23/7. Om tillvägagångssättet vid förpantningen begärde det d. 8/7 och erhöll d. 18/7 av kanslikollegium utförlig redogörelse.

² S U P 1723 d. 17/6, 1/7, 23/7, 10/10.

³ Av en hovbokhållare Eker. S U P 1723 d. 23/5.

⁴ S U P 1723 d. 13/5, 8/7.

⁵ S U P 1723 d. 2/9.

⁶ S U P 1723 d. 27/9.

⁷ S U P 1723 d. 28/3, 23/7. S U till kammarkolleg. d. 26/8.

⁸ S U P 1723 d. 16/5.

och hovmarskalken vore ansvariga inför ständerna för disposition av anslaget till den kungl. taffeln.¹ Vid vissa anslag fästes det villkor, att de ej finge av statskontoret utbetalas, innan redovisning gjorts för föregående år.² Utskottet uppdrog åt kammarrevision att granska vissa räkenskaper.³ C. Gyllenborg ingav utan påfordran till SU en redovisning för de medel, han uppburit som sändebud till kongressen i Braunschweig. SU hänsköt till kammarrevisionen att revidera och inkomma med sina påminnelser.⁴ Grundsatsen om ständernas rätt att fordra redovisning hade så trängt igenom, att förslag kunde framställas,⁵ att ett utskott av ständerna mellan riksdagarna borde ha säte i statskontoret för att granska medelförvaltningen. Det vann dock ingen ankläng.

De ansatser till statsrevision, som förut försports, bli från 1726 allt starkare. Revisionens arbete utfördes på två håll, dels i statsdeputationen och dels i defensionsdeputationen.

Statsdeputationen beslöt såsom allmän princip, att kontributionen ej skulle få användas till betalande av löner, utan till landets försvar. Redovisning härför borde nästa riksdag äga rum. Redan 1727 framställdes alltså den princip, som 1734 skulle fastslås och inflyta i riksdagsbeslutet.⁶

Den granskning, som enligt statskontorets instruktion tillkom ständerna, uppdrogs 1726 åt statsdeputationen.⁷ Där diskuterades, huru den borde företagas, det beslöts, att det bäst skedde genom en mindre deputation. Ett utskott utsågs härför.⁸ Dit remitterades statskontorets berättelser, även koncepterna till dem infordrades, ett utdrag ur sekreta propositionen, som visade kostnaden för kommissionerna, hänsköts även till utskottet. Deputationernas arbete kan ej bedömas, då några akter om dess verksamhet ej påträffats.

¹ S U P 1723 d. 15/7, 26/8, 30/8, 9/9. S U:s skrivelse av d. 30/9. S R A sid. 366 ff.

² T. ex. anslaget till Drottningholm och Ulriksdal. S U P 1723 d. 25/2.

³ S U av d. 1/10.

⁴ S U P 1723 d. 26/8.

⁵ Greve C. H. Wachtmeister, S U P d. 7/10, framställde likartat förslag 1734, anslagen till nybyggnader vid flottan mellan riksdagarna skulle förvaltas av en ständernas deputation. S U P 1734 d. 18/10

⁶ St. D. P. 1726 d. 9/3 prot. extr. till statskont.

⁷ St. D. P. d. 9/3. Palmcreutz yrkade i sitt förslag till instr. för S U att denna revision skulle uppdragas åt statsdep.

⁸ Bland dess ledamöter voro Thegner, Hökerstedt.

Härtill inskränkte sig ingalunda statsdeputationens redofordrande arbete. För att få redovisning för det anslag, som 1723 givits till hovstaten för betalning av dess skuld, uppkalldes hovkamreraren.¹ Deputationen begärde få förteckning på de gäldenärer, som fått sin fordran betald; det uppdrogs åt Wulfvenstierna att undersöka, om den nu avgivna listan överensstämde med den, som företetts i SU 1723. Samma praxis som förut vid beviljande av anslag, nämligen fordran på redovisning, fortsattes, särskilt vid byggnadsanslag fästes detta villkor. Anslag till byggnader, såsom till residenset i Nyköping, och till Gripsholms reparation, till landskansli i Skaraborgs län, beviljades ej, utan att redovisning lämnats för föregående anslag.² Häremot invändes, att det ej vore deputationens uppgift revidera räkenskaper utan att uppgöra riksstaten för nästa år. De, som yrkade på revision, svarade härpå, att anslag ej kunde beviljas utan prövning, de senares mening segrade, särskilt Hökerstedt uppträdde såsom målsman för dylika yrkanden.

Deputationen utsträckte sin revision ej endast till föregående riksdag utan ända till 1719. Från krigskollegium infordrades uppgifter om de summor, som anslagits till artilleristaten, faktorierna, salpetersjuderiet, arméns beklädnad sedan nämnda år och vad som vore i behåll, deputationen ville erfara orsaken till, att militieboken ej avslutats sedan 1708, blott summariska räkenskaper skulle inges.³ Kollegiets svar granskades ej av deputationen, förmodligen befanns det vara för vidlyftigt. Det överlämnades till statskommissarien Westering att nagelfara detsamma och underrätta deputationen, om han hade något att erinra. Deputationen tillkallade utomstående i revisionsfrågor, Löwen⁴ eftersändes för att lämna upplysningar om orsaken till, att antecipation skett till Stockholms försvar av anslagen till finska fästningarna. Frågan utreddes sedan i en berättelse från statskontoret. Från krigskollegiet infordrades underrättelse om orsaken, varför anordningar ej betalats, som utfärdats under dess disposition.⁵

¹ St. D. P. 1726 d. 4/11, 19/11.

² St. D. P. 1726 d. 10/11, 24/11, 5/12, 26/4. Redovisning för anslaget till residenset i Nyköping ingafs, granskades av en av dep:s ledamöter.

³ St. D. P. 1726 d. 12/11, 24/11, 26/11.

⁴ St. D. P. 1726 d. 26/11, 9/4.

⁵ St. D. P. 1726 d. 27/6.

Av nästan ännu större betydelse var den revision, som kom att utföras av kommitterade under inseeende av en deputation av SU. Till utskottet¹ avgavs genom protokollsutdrag från rådet ett memorial av amiral Ehrenschöld med bifogade räkenskaper, som utvisade huru amiralitetskommissariädet disponerat sina anslag sedan 1721. SU uppdrog åt defensionsdeputationen att jämte statsdeputationen granska dessa räkenskaper. Arbetet, som tydligen ådagalade nödvändigheten av en verklig undersökning av, hur anslagen till flottan, särskilt till Stockholmseskadern, använts, fullgjordes av defensionsdeputationen ensam. Deputationen² anförde i sin berättelse till utskottet egendomliga förhållanden. Ur amiralitetskommissionens redogörelse framgick, att för de stora anslag, som beviljats till Stockholmseskadern,³ tillfyllestgörande redovisning ej skett, ej ens siffrorna om uppbörden voro riktiga, skillnad förefanns mellan amiralitetets och kammarkollegiets uppgifter, balanser hade oriktigt avförts. Deputationen hemställde, att under riksdagen fullständig revision skulle utföras, så att man finge kännedom om, huru medlen använts. Till att fullgöra detta arbete föreslogs några ämbetsmän med vana vid räkenskapsgranskning.⁴ Revision borde omfatta åtminstone de viktigaste frågorna rörande Stockholmsamiralitetets räkenskaper sedan 1719. De observationer, som kammarrevision gjort, borde därför infordras jämte ännu resterande materialräkenskaper. Deputationen begärde, att en ämbetsman i kammarkollegium skulle biträda den vid granskning av den summariska redovisning, som inkommit från amiralitetet i Karlskrona, och att i dessa frågor kammarrådet Lindcreutz och assessor Ehrenstam skulle få adjungeras. I utskottet betonades starkt nödvändigheten av, att krigs- och amiralitetskollegierna, som togo så stor del av statens medel i anspråk, ingåvo redovisning för sin förvaltning, och att ständerna under pågående riksdag erhöilo upplysning om, huru medlen disponerats. Utskottet biföll deputationens förslag, den fick i uppdrag att uppsätta nödiga expeditioner.⁵ I protokollsextrakt till amiral Taube beordrades denne

¹ SUP 1726 d. 2/12. Prot. extr från rådet av d. 24/11.

² Def. dep. P. d. 15/12, prot. extr. d. 15/12.

³ Anslagen uppgavs för åren 1719—1723 till 31 t. g. och 20,743 d. smt.

⁴ Föreslog kommissarie Hesselgren, kammarkrivar Hessling.

⁵ SUP 1727 d. 7/1. Def. dep. prot. extr. 4/1, 5/1.

att skyndsamt inge ännu ej inlämnade räkenskaper, de, som ej voro färdiga, kunde lämnas senare. Det hänvisades till en kunglig befallning av 1726, som förständigade honom, att alla resterande räkenskaper sedan 1719 skulle inges till kammarrevision. Underrättelse skulle lämnas, vad åtgärder denna order liksom amiralitetskommissionens anmärkningar haft till följd. Vidare begärdes besked om skillnaden mellan posterna i amiralitetets och kammarkollegii uppgifter. Av kammarrevision begärdes underrättelse om de åtgärder, som vidtagits med anledning av den befallning, som konungen avlåtitt 1726, att tillhålla vederbörande vid amiralitetet att inge sina räkenskaper sedan 1719. De räkenskaper, som inlämnats, både huvudböcker och specialräkenskaper, skulle inges. Amiralitetskommissionens protokoll infordrades från assessor Erdtman, som förestått dess kansli. En deputation utsågs att ha uppsikt över den speciella granskning, som utfördes av de sakkunnige.¹

Defensionsdeputationens granskningsarbete var härmed ej slut. Där genomgicks de summariska räkenskaper, som bifogats amiralitetskommissariatets relation, de gävo uppgifter om alla anslag till amiralitetet, rörande all sorts upphandling av material.²

Krigskollegii medelförvaltning underkastades en icke mindre ingående prövning. Från kollegiet infordrades redovisning för de medel, som sedan 1719 anslagits till ammunition- och fortifikationsstaten liksom till regementenas beklädnad.³ Upphandlingen av material till fästningsbyggnaderna i Stockholms skärgård kontrollerades ingående.⁴

Vid riksdagen 1731 fortsattes den revision på två linjer som utmärkt 1726. Även i plena hördes nu yrkanden om revision. Bönderna begärde i sina besvär, att redovisning måtte göras för vissa medel. Med anledning härav yrkade Hökerstedt, att SU skulle till plena inge underrättelser, om subsidierna och andra medel använts till sina rätta ändamål.⁵ Utskot-

¹ Konstitutorial utfärdades för deputationen, den bestod av kammarrådet Lindcreutz, assessor Ehrenstam, biskop Norhland och borgmästare Höök. En berättelse av Taube av 27/1 ingafs, i övrigt ej funnit spår af deputats verksamhet.

² Def. Dep. P. 1726 d. 9/12.

³ Def. dep. P. d. 20/4, 8/7. Krigskolleg. mem. av d. 8/5. St. D. handl.

⁴ Def. dep. P. d. 8/7, 11/7.

⁵ Adelsprot. 1731 d. 13/4. RAP VI sid. 194. 1726 fordrade de, innan de ville behandla kontributionsärender, att erhålla kunskap om huru de föregående

tet vände sig i allmänna ordalag till bönderna, förklarade, att Lagersparres underslev behandlades i kammarrevisionen, och att kronomagasinerna voro föremål för undersökning, som skulle meddelas dem.¹

Statsdeputationen fann vid genomgående av statskontorets berättelser att utbetalningar utom staten skett, sedan sista riksdagen, till det betydliga belopp.² Den hemställde därför om skrivelse till konungen att beordra statskontoret och statskommissionen att följa anordningarna och instruktionen. I statsdeputationen sträckte sig revisionen med förkärlek till subsidierna. Från statskontoret infordrades en förteckning på huru mycket av de tre årens subsidiemedel utbetalats och vad som vore i behåll.³ Deputationen uttalade sig för, att växelkontorets befattning med subsidierna skulle revideras,⁴ kammarkollegium hade påbörjat denna granskning. Deputationen ingick till SU med hemställan om befallning till kollegiet att påskynda arbetet, det hade bort vara färdigt till riksdagens början. Det fullgjordes av kammarförvanten Schytman, han inkom till SU med sina anmärkningar. Borgarna yrkade, att en särskild deputation skulle tillsättas för att genomgå dem. Hökerstedt invände, att det kunde endast ske i statsdeputation, där man hade tillgång till akterna. SU beslöt också att remittera till statsdeputationen. Schytman visade, att kontoret var skyldigt kronan 100,000 d. smt. Statsdeputationen hemställde, att frågan skulle remitteras till kammarrevision för att där avgöras. SU beslöt att hänskjuta ärendet till kammarkollegium.⁵

Slottsbyggnadsdeputationens berättelse⁶ granskades i statsdeputationen, den remitterades dit på förslag av Hökerstedt;

bevilningarna användts. SU tillfredsställde denna deras begäran. S U P 1727 d. 7/3. Bondestånd. prot. d. 8/3. Bergsten sid. 36.

¹ S U P 1731 d. 2/4.

² St. D. P. extr. d. 15/3. S U P d. 9/4.

³ St. D. P. 1731 d. 15/2, 13/4, 24/4. Även på riddarhuset hördes yrkanden om revision av subsidiernas användning. Härtill invändes, att det tillhörde SU att föranstalta härom. Begäran framställdes dock av flere adelsmän, att plenum skulle erhålla underrättelse i frågan. Ad. prot. d. 18/5. R A P VI sid. 329.

⁴ St. D. P. 1731 d. 26/5. S U P d. 21/5, 10/6.

⁵ I debatten i S U d. d. 10/6 förklarade Lindcreutz, att växelkontoret förbehållit sig, att dess räkenskaper skulle gå till kammarkollegium, vilket konungen bifallit. S U av 10/6 till K. M:t. Ständ. skrivelser inrikesärend.

⁶ S U P 1731 d. 26/4. St. D. P. d. 6/5.

den innehöll egentligen en redogörelse för hur de medel, som anslagits till slottsbyggnaden, använts; det skulle ta för lång tid att genomgå den i plenum. Denna Hökerstedts motive-ring är tecken på, att SU ansåg sig ha befattning med statsrevisionen.

Amiralitetets verksamhet utsattes för en ingående kritik. Vid granskning av statskommissionens arbete fann statsdeputationen, att dess tillvägagångssätt varit i hög grad oformligt, antecipationer hade skett, utbetalningar hade ägt rum såväl utom staten som emot dess bestämmelser. Deputationen hemställde till SU, att då detta vore mål, som ej kunde lämnas opåttalt, det skulle befordras till upptagande å behörig ort. Utskottet biföll, att det memorial avgick till konungen, som deputationen uppsatt härom.¹ — Även i plena framställdes yrkanden på revision av anslagen till flottan. Kapten Falkengren² begärde, att undersökning skulle ske, huru de medel använts, som anslagits till nybyggande av skepp, yrkade på en särskild deputation härför. Adeln biföll, ehuru t. ex. Ungern-Sternberg talade för remiss till defensionsdeputationen. Frågan föll, då blott bönderna instämde med adeln, präster och borgare förklarade, att frågan snart vore utredd i defensionsdeputationen.

Hovstaten reviderades av statsdeputationen. Från hovmarskalken Düben infordrades underrättelser om orsakerna till att anslagen till hovstaten överskridits.³

Från krigskollegium infordrades redogörelse för, huru det anslag använts som 1727—1729 beviljats, till uppförande av officersboställen i Sverige och Finland.⁴ Kollegiet tyckes ej ha ingivit den begärda redovisningen, däremot underrättade statskontoret om, vad till nämnda ändamål anslagits på stat från 1724—1731, vad som utbetalts och vad ännu återstod. Deputationen begärde, då Uppsala universitets angelägenheter behandlades, få underrättelse om akademikassans tillstånd; det anmärktes, att inga räkenskaper sedan 1726 inlämnats till kammarkollegium.⁵ Riksdagsmannen professor Melander, som fick svara på denna begäran, gjorde det till deputationens

¹ S U P 1731 d. 26/2. S U av s. d. Ständ. skriv. krigsär.

² Adelsprot. 1731 d. 18/5, 26/5. R A P VI sid. 327 ff., 376.

³ St. D. P. 1731 d. 13/3, 16/3.

⁴ St. D. P. 1731 d. 13/4, 21/5.

⁵ St. D. P. 1731 d. 9/3. S U P d. 3/5.

fulla belåtenhet. Statsdeputationen intygade, att vederbörande under de förflutna åren på utmärkt sätt förvaltats universitetets ekonomi.¹

T. o. m. för anslag på mycket obetydliga summor, såsom till tryckande av förordningar, ville deputationen ha underrättelse om redovisning lämnats. Anslag på kanslikollegii stat till bokinköp och till antikviteters insamlande² skulle först utbetalas, sedan redovisning för deras anordning för föregående år skett.

Defensionsdeputation utövade i viss mån statsrevision. Den fick i uppdrag att uttala sig om generalförrådskassans tillstånd.³ Deputationen yrkade, att för lånen i kassan skulle göras redovisning, kassan skulle revideras vart halvår, början härtill skulle ske i närvaro av någon av SU:s ledamöter;⁴ en sådan revision kom ej till stånd. Deputationen utövade även direkt revision. Regementskassornas förvaltning voro föremål för dess granskning. Om deras tillstånd⁴ underrättade SU plena i allmänna ordalag. Defensionsdeputationen besiktigade generalförrådsmagasinen, undersökte Hökerstedts förvaltning härvid,⁵ SU avgav härom berättelse till plena. På riddarhuset förklarade Ehrenkrona, att defensionsdeputation vidtagit denna revision med anledning av de rykten, som voro i omlopp. Hökerstedt hade varit angelägen om, att det skulle berättas till plena, för att hans oskuld skulle bli ådagalagd.

Statsrevision skedde ej blott i SU:s underavdelningar utan även i utskottet. Där undersöktes, om de förskott, som gjorts till spannmålsutdelningar, underrättelser härom inhämtades från statskontoret.⁶ En kommission befanns nödvändig för att rannsaka i frågan. Utskottet ingick med hemställen härom till plena. Ej endast ämbetsverkens utan äfven fristående institutioners medelförvaltning blev föremål för undersökning.

¹ St. D. P. 1731 d. 9/3. S U P d. 3/5.

² St. D. P. 1731 d. 1/4. S U P d. 9/4. Skrivelse härom avgick till K. M:t och till statskontoret.

³ S U P 1731 d. 4/2, 3/5.

⁴ S U P 1731 d. 3/5. Ad. pr. 22/5. R A P VI sid. 349 ff.

⁵ Def. dep. prot. extr. d. 6/5. S U P d. 17/5. Adelsprot. 1731 d. 12/6. R A P VI sid. 447.

⁶ S U P 1731 d. 29/3, prot. extr. d. 5/4. Adelsprot. d. 11/5.

I SU väckte Tessin¹ förslag om undersökning om disposition av barnhusmedlen och Danviks hospitals förvaltning. En berättelse, som avgivits av en deputation, vilken efter förra riksdagen rannsakat härom, inhämtades, men frågan fick falla. Till SU remitterades att undersöka om Vadstena krigsmanshus förvaltning, frågan torde ej ha behandlats i SU.²

1734 förekom åter frågan att i instruktion tillägga SU rätt utöva statsrevision.³ I debatten därom vidrördes ej alls förslaget, frågan ansågs tydligen ännu för tidigt väckt.

Den statsrevision, som 1734 förrättades, var mera konsekvent än de föregående. Statskontorets förteckning på utom staten 1731—1733 utbetalta medel granskades i detalj.⁴ Då för en utbetalning endast åberopades krigskollegii brev förklarades, att det borde undersökas, om det grundade sig på kunglig order. Statsdeputation granskade även behörigheten av ett visst anslag, arvodet 1732 till renskrivning av militieboken förklarades vara otillbörligt. Statskontorets generaldispositioner för 1732—1734 jämfördes med den av SU 1731 uppsatta anordningsstaten för att få kunskap om denna följts,⁵ varje post genomgicks efter staterna, granskningen var ytterst noggrann. Underrättelser infordrades, då summorna voro olika, även om skillnaden, såsom då det gällde beklädnadsstaten för artilleriet 1734, ej gick till mer än 25 d. smt och för lantregementena till 125 d. smt. På kanslikollegie stat förefanns ökning på 2,700 d. smt, kammarkollegiam visade en minskning på 1,800 d. smt, ett faktum som syntes deputationen mycket anmärkningsvärt, vid de övriga kollegiernas stater var intet att anmärka. Stockholms slottsstat företedde en ökning, lantstaterna hade likaledes ökats. Statskontorets redogörelse hänvisade för varje post till statskommissionens protokoll och resolutioner,⁶ den utredde varje fråga, minskningen på kammarkollegii stat berodde på bespa-

¹ S U P 1731 d. 24/5, 28/5. Frågan förklarades 1734 ej tillhöra S U. Adelsprot. 1734 d. 28/5.

² Redan 1727 föreslogs i SU att krigsmanshuskassan borde revideras. S U P 19/5. Adelsprot. 1731 d. 25/5. R A P VI sid. 362. 1734 reviderades krigsmanshusmedlen av lant- och sjömilitedep. som härom ingav utförlig framställning till plena. Adelsprot. 1734 d. 21/6, 21/9. R A P VII sid. 105, 455 ff.

³ Om detta förslag se sid. 79. Adelsprot. 1734 d. 27/5. R A P VII sid. 42.

⁴ St. D. P. 1734 d. 25/6, i prot. står 1731, 1732 och 1734.*

⁵ St. D. P. d. 1734 27/6, 1/7, 4/7.

⁶ St. D. P. 1734 d. 1/7.

ring vid myntomkostnaden, ökningen på Stockholms slottsstat åter på lön till överståthållaren, på kanslikollegii stat hade bl. a. uppförts anslag till bokinköp. Deputationen godkände den avgivna förklaringen, en ännu mer ingående revision ansågs dock av nöden. Den deputation, som granskat statsförslaget, fick i uppdrag att granska generaldispositionerna, statskontoret skulle underrätta om det ändamål vartill besparingarna vid varje stat använts.¹

Ett särskilt utskott tillsattes för revision av slottsbyggnadsmedlen,² det synes ha gått ytterst noggrant till väga, ingav en berättelse till statsdeputationen. Som revisionsdeputation fungerade även deputation över personalstaten.³ Statsdeputation infortrade på dess hemställen underrättelse från krigs- och kammarkollegium om de till oförutsedda utgifter anslagna medlen, från krigskollegium inkom en summarisk redogörelse, som lämnade upplysning om huru stora summor, som anslagits och vartill de använts.

Statskontoret fick lämna upplysning, om huru mycket influtit sedan 1719 genom kammarrevisionens observationer.⁴ Från kanslikollegiet begärdes underrättelse om de besparingar, som gjorts vid ministerstaten.⁵ Påminnelse gjordes, att ännu ej inkommit någon redovisning för 1720 års anslag till antikviteters uppsökande, bokinköp m. m.⁶ Kollegiet svarade, att Peringsköld tagit medlen till sig. Det fick redogöra för kollekterna till salzburgska emigranterna.⁷

Statsdeputation ingick, med anledning av anmärkning från amiralitetskommission, med förfrågan till defensionsdeputation om de stora belopp, som amiralitet uppburit utan redovisning. Deputationen svarade, att frågan såsom ekonomiskt ärende ej hörde till den, utan tillkom det lant- och sjö-militiedeputationen⁸ att handlägga ärendet.

1734 års statsrevision gällde ej blott de ordinarie medlens användning utan även de extra ordinarie inkomsterna, det

¹ St. D. P. 1734 d. 28/10.

² St. D. P. 1734 d. 14/10.

³ St. D. P. 1734 d. 17/9.

⁴ St. D. P. 1734 d. 27/6, 12/8.

⁵ St. D. P. 1734 d. 9/11.

⁶ St. D. P. 1734 d. 14/10, 9/11.

⁷ St. D. P. 1734 d. 22/8, 9/9.

⁸ St. D. P. 1734 d. 12/9, 5/10. Def. dep. prot. d. 18/9.

förspordes ett särskilt intresse för huru subsidierna disponerats. I SU yrkade Lagerstolpe¹ på, att en redogörelse skulle lämnas till stånden med summarisk översikt över deras användning. Som motiv härtill anförde han, att rykten gingo, att subsidierna ej rätt använts, och att uttalanden hördes, att man önskade redovisning. Denna åsikt delades av utskottet. Statskontoret utarbetade en summarisk översikt över alla av subsidiemedel utbetalda summor. Den avgavs till utskottet den 20 aug., men först den 13 sept. visades något intresse för den, då frågades om den skulle återlämnas till statskontoret eller uppläsas, det beslöts, att den skulle några dagar bli kvar i utskottet, så att de, som hade lust, finge tillfälle att läsa den, sedan återlämnas.² Frågan torde sedan ej ha varit före, någon berättelse till plena avgavs ej. Liksom 1731 behandlade deputationen frågan om växelkontorets förvaltning av subsidierna. Från kammarkollegium begärdes underrättelse om Schytmans revision häröver.³

*   *

*

Sekreta utskottets verksamhet utövades efter tvänne olika linjer. Det fungerade dels såsom ett beredande utskott för ständerna dels avgjorde det ärender med ständernas rätt, som det antingen fått åt sig uppdragen eller genom praxis kommit att utöva. Utskottets ställning såsom beredande organ förändrades från den allmänt utredande funktion, som det vid frihetstidens första riksdagar innehade, till en speciell sådan omfattande vissa slag av ärender. Tendenser gjorde sig gällande att även inom detta område begränsa utskottets inflytande. Instruktionerna betecknade i stort sett sålunda en fortgående utveckling att ej blott inskränka utskottets makt inom ett visst område utan även därinom utstaka gränser för dess maktbefogenhet i förhållande till ständerna. Samtidigt med att sekreta utskottets befogenhet på flera områden minskades,

¹ S U P 1734 d. 9/8, 13/8, 16/8, 20/8, 13/9. St. D. P 20/6, 4/7, 12/8.

² Berättelsen, en rätt vidlyftig akt i tabellform, finnes fortfarande bland S U:s handl. »Extracter öfver de Utrikes Subsidierna ifrån 1719 till 1729 inclusive».

³ St. D. P. 1734 d. 4/7, 15/8.

blev dock i realiteten dess ställning starkare. Dess makt över statsregleringen blev av allt djupare innebörd, ej blott utgifts- sidan av budgeten utan även inkomstsidan blev föremål för dess handläggning, det fungerade såsom både stats- och bevillningsutskott. Vid sidan av denna stora utveckling betydde de smärre gränser jämförelsevis litet, som instruktionerna sökte draga, och vilka praxis uppehöll. Vissa bestämda områden avgränsades såsom helt tillhörande utskottets maktsfär. Dess allena rådande över de utrikespolitiska frågorna var efter 1726 fullt obestridd. Sekretä utskottet och dess underavdelning bankodeputationen styrde banken med fullkomlig frihet. Ständernas kontors angelägenheter indrogos allt mer inom utskottets maktområde, frågorna om statsskulden och dess betalning kommo att falla inom den ram av sekretä ärender, varom endast utskottet hade beslutanderätt. Utan hemul av ständernas uppdrag eller av någon författning växte i praxis fram en högst betydelsefull gren av utskottets verksamhet, det tog i sin hand den kontrollerande myndighet i finansiella ärender, som allt mera kom att innebära en verklig statsrevision. Oberoende av ständerna utövade det efter 1726 sin granskning av regeringens utrikespolitiska och kanslikollegiets förvaltning. Gränsen mellan utskottets och ständernas maktområde utgjordes av det mångtydiga begreppet sekretä ärender, och då det tillhörde utskottet att avgöra, vad som härtill skulle räknas, fanns för det städse en möjlighet att utvidga sin makt på ständernas bekostnad. I plena framträdde naturligen strävanden att fixera innebörden av vad, som vore sekret, men utan att vinna någon framgång.

En hel art av ärender kunde med hänvisande till, att frågorna voro av sekret natur, utan stöd av instruktionen eller ständernas uppdrag och mot instruktionens förbud att upptaga andra frågor än, den stadgade eller ständerna remitterade, dragas inom utskottets maktområde. Vid 1719 års riksdag behandlade det myntfrågorna, särskilt det viktiga spörsmålet om mynttecknens indragning föranledde ingående överläggningar inom utskottet och en av för detta ärende tillsatt deputation, men något avgörande kunde utskottet ej fatta, det tillkom ständerna. Den följande riksdagen uppdrog utskottet åt regeringen att efter kollegiernas hörande i fall av behov göra en nedsättning av myntets kurs. Detta viktiga beslut åberopades vid följande riksdagar såsom ett prejudikat för

utskottets rätt att avgöra myntfrågorna.¹ 1727 uttalade sig SU för fri silvermyntning för att avhjälpa bristen på silvermynt.² Men ännu längre gick utskottet i sin maktfullkomlighet 1731, då det grep över på den makt, som enligt författningen skulle tillkomma ständerna. Frågan om utskottets och ständernas befogenhet i dessa ärender blev föremål för en principdebatt. En särskild myntdeputation hade utrett frågan om förhållandet mellan silver- och kopparmyntet och framlagt ett förslag att till regeringen hänskjuta frågan om förändring av myntfoten. Inom SU diskuterades,³ om det ägde befogenhet att fatta beslut härom utan plenas hörande i trots av bestämmelsen i R F § 9 K F § 19, som stadgade, att ingen förändring i myntets skrot och korn finge ske utan ständernas bifall. Några yrkade på, att man i allmänna ordalag skulle referera frågan hos plena, hemställa om fullmakt till utskottet att behandla och avgöra myntfrågorna, emedan de fordrade sekretess. Majoriteten åter ansåg, att sekreta utskottet mycket väl kunde avgöra frågan på grund av den sekretess, som ärendet fordrade, hänvisade till, att utskottet vid föregående riksdagar handlagt myntfrågorna utan att hänskjuta avgörandet till plena. Minoriteten invände mot denna argumentering, att det då ej gällt frågan om myntfotens förändring. För övrigt innehöll ej instruktionen något om myntet, utskottet vore förbjudet att befatta sig med andra ärender, än instruktionen nämnde, alltså vore det säkrast att förfråga sig hos plena. Majoritetens män, bland andra Hökerstedt, sökte göra gällande, att detta ärende i mycket högre grad än andra vore av sekret natur; om det bekantgjordes, skulle Sveriges förbindelser med utlandet taga skada, likaledes skulle det möjliggöra inhemska myntspekulationer. Andra hänvisade till, att frågan framlagts i sekreta propositionen, som ingivits till utskottet, och att saken fordrade sekretess. Nödvändigheten av sekretessens beva-

¹ På grund av borgarståndets yrkande hänsköts frågan till ständerna. Adeln och prästerna biföllo förslaget, borgarna avslogo, förklarade, att de ej ville avvika från R F. Deras skäl tillbakavisades i SU av Horn och Lagerberg; då ständerna yttrat sig på förhand, vidtogs ej åtgärden mot deras vilja, R F:s stadgande gällde myntets skrot och korn ej dess kurs. S U P ²⁸/₆, ⁴/₇, ⁵/₇, ⁶/₇. S U av ⁶/₇. S R A sid. 145. Adelsprot. ⁵/₇, prästest. prot. s. d., borgarst. prot. s. d.

² S U P ¹/₈, ¹⁰/₈, S U av d. ¹⁴/₈ 1727 svar på sekret. propos. inr. ärend. Ständ. skriv. inrik. ärend.

³ S U P 1731 ¹⁹/₃, ²²/₃.

rande var det avgörande motivet. Några medlemmar bl. a. Lewenhaupt, v. Kochen, Buddenbrock reserverade sig för, att frågan bort dragas inför plena.¹ Majoritetens mening styrktes av ett prejudikat från riksdagen 1720, då regeringen mellan riksdagarna bemyndigades efter kollegiernas hörande påbjuda en nedsättning i myntets kurs. Ehrenpreutz försökte förringa detta prejudikats beviskraft; då var endast fråga om myntets kurs, nu om förändring av själva myntfoten. I enlighet med beslutet delegerade utskottet i skrivelse² till K. M:t den makt, som enligt författningen tillkom ständerna. Vid följande riksdag fattades ett likartadt beslut.³

Fordran på bevarande av sekretessen kunde ej blott användas för att bevara eller utvidga utskottets makt i förhållande till ständerna, den kunde även vändas emot SU för att motivera ett förslag till ett sekretissimum eller för att möjliggöra, att ärender visserligen avgjordes av en utskottets deputation, men utan att utskottet i plenum därom erhöll någon kunskap. Sekretessen i bankofrågorna var så stark, att SU aldrig erhöll någon kunskap om bankens ställning. Men även då det blott gällde att erhålla kunskap, om vad SU vid en tidigare riksdag gjort, kunde uttalanden höras, att man härigenom förgrep sig på sekretessen, bröt den ed, man avlagt att ej yppa vad som förhandlats. Då utskottet 1726 ansåg sig behöva gå tillbaka till 1723 års utskotts protokoll, och det gjordes gällande, att de, som då varit med, borde lämna upplysningar, uppstod det spørsmålet, och diskuterades på allvar, om man hade rätt att utan plenas tillstånd taga del av protokollen⁴ och få de begärda underrättelserna. Erik Benzelius hänvisade till utskottseden, där man förbundit sig att till sin död hålla tyst det, som passerat; från denna ed kunde endast plena lösa. Majoriteten ansåg, att edens stadgande endast hade avseende på personer utom sekreta utskottet; finge man ej på detta sätt underrättelser, så kunde besluten bli motsatta; i varje fall famlade man i mörker; hade man ej rätt tillgripa förra riksdagars protokoll, vore det ej skäl att bevara dem utan kunde man vid riksdagens slut uppbränna dem.

¹ S U P 1731 d. 23/3 »sekreta omständigheter förefalla, som fordrade besynnerlig tysthet.

² S U skrivelse av d. 19/3 1731. Ständernas skrivelser inrikes ärender.

³ S U P 1734 5/12. S U av 5/12, 13/12. S U:s skriv. inrik. ärend.

⁴ S U P 1726 7/11.

Dessa motskäl inverkade till den grad på Benzelius, att han förklarade att, lagen vore »mörk» och yrkade på, att man skulle begära ständernas förklaring över bestämmelsens innebörd. Hökerstedt hävdade, att R. O:s bestämmelser, som förbjödo protokollens utlämnande, gällde ej ständerna utan avsågo K. M:t, rådet eller kollegierna, hänvisade till, att det nu fungerande sekreta utskottet hade avlagt samma ed som det föregående. Boström tog till och med edens lydelse, att man med »åhåga» skulle bedriva sitt arbete, till intäkt för, att man hade rätt få upplysningar av förra sekreta utskottets medlemmar; protokollen hade sekreta utskottet samma rätt till som varje stånd till sina. Den uppfattningen segrade, att någon hänvändelse till plena ej behövdes, för att SU skulle äga rätt att använda sina egna protokoll och av sina medlemmar erhålla nödiga upplysningar.

Källor och litteratur.

Otryckta källor.

I. Riksarkivet.

Utskottshandlingar:

Sekreta utskottets protokoll 1682—1734 (cit. S U P).

» » expeditioner 1720.

» » registratur 1723—1734.

» » protokollsutdrag 1723—1734,

» » handlingar 1686—1734.

Stats- och defensionsdeputationens protokoll 1720.

Fredsdeputationens protokoll 1720.

Mindre sekretä deputationens handlingar 1723—1734.

Statsdeputationens protokoll och handlingar 1726—1734 (cit. St D P).

Kontorsdeputationens protokoll och handlingar 1720—1734 (cit. Kont. D.)

Defensionsdeputationens protokoll och handlingar 1726—1734 (cit. Defdep.)

Landt- och sjömilitedeputationens protokoll 1726 (innehåller äfven protokollen vid dess och defensionsdeputationens sammanträden).

Landshjälpsdeputationens protokoll och handlingar 1734.

Riksdagsordningsdeputationens handlingar 1723.

Allegater till pleni protokoll 1723—1734.

Sekretä bankrelationer 1698—1772, bankodeputationernas relationer.

Ständerkommissioner:

Amiralitetskommissionens 1726 protokoll och handlingar.

Prästeståndets arkiv:

Prästerståndets protokoll 1680—1734. Handlingar 1719—1734.

Borgarståndets arkiv:

Borgarståndets protokoll och handlingar 1719—1734.

Bondeståndets arkiv:

Bondeståndets protokoll och handlingar 1720—1734.

Riksdagsacta:

Innehåller propositioner och ständernas svar på dessa; särskildt de sekretä propositionerna med deras bilagor, ha användts.

II

Ständernas och sekreta utskottets skrivelser till K. M:t.

Rikens Ständers skrivelser i utrikes, inrikes, krigs- och justitieärenden 1719—1734 (skrivelserna i utrikes ärenden till större delen sekreta utskottets).

Sekreta utskottets skrivelser, inrikes ärenden 1734.

Kanslikollegii arkiv:

Inkomna skrivelser. Serie E II.

Från rikets ständer och utskott öfversända bref och protokollsutdrag 1723—1734.

Landshjälpsdeputationens arkiv:

Protokoll och akter 1734.

Rikens Ständers Kontors arkiv:

Inkomna skrivelser.

Från ständerna, sekreta utskottet och kontorsdeputationen.

Enskilda samlingar:

Cederhielms samling.

Cronhielms samling.

A. Horns samling.

Tessinska samlingen.

C. G. Tessins »concepter till riksdagshandlingar och tal».

Rådsprotokoll och riksregistratur hafva endast sporadiskt användts, då afhandlingens syfte varit att behandla sekreta utskottets arbetsformer och befogenhet i förhållande till ständerna men ej maktfördelningen mellan regering och riksdag.

II. Riksbankens arkiv.

Bankodeputationens protokoll 1723—1734 (cit. B D P)

III. Riddarhusets arkiv.

Förslagen till riddarhusordning 1726, 1734.

Källpublikationer.

Acta publica hörande til Sweriges Rikes fundamental-lag. Stockholm 1755.

AHLQVIST, A., BEXELL, S. P., LIGNELL, A. Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia ur preteståndets archiv. Stockholm 1835.

CEDERSCHIÖLD, P. G. Riksdagen i Stockholm år 1719. Stockholm 1825 (cit. Cederschiöld).

Handlingar rörande Skandinaviens historia. Del VII, XXXIV, XXXVII, XL. Stockholm 1819, 1853, 1856, 1860.

- HILDEBRAND, E. Sveriges regeringsformer samt konungaförsäkringar. Stockholm 1891.
- LIDÉN, J. H. Handlingar om riksdagen 1682. Norrköping 1788.
- MODÉE, R. G. Utdrag utur publique handlingar. I, II. Stockholm 1742, 1746.
- STIERNMAN, A. A. Alla riksdagars och mötens besluth. I—III. Stockholm 1728—1733 (cit. Stiernman).
- Svenska Riksdagsakter, andra serien 1719—1800. Rikets Ständers och Sekreta utskottets skrivelser. Del I. Stockholm 1909 (cit. S R A)
- Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll 1627—1713. I—XVII. Stockholm 1855—1904 (cit. R A P).
- Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll 1719—1734 I—VII. Stockholm 1875—1887 (cit. R A P).
- SCHWERIN, F. B. v. Författningar rörande bancoverket. Stockholm 1828.
- STYFFE, C. G. Samling af instructioner rörande den civila förvaltningen. Stockholm 1856.
- WESTIN, J. Riksdagen 1689. Ett bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia. Stockholm 1837.
- WIESELGREN, P. De la Gardiska arkivet. Del 16. Lund 1842.

Litteratur.

- BECKMAN, K. V. Bidrag till svenska riksdagens historia 1650—1680. Uppsala 1888.
- BECKMAN, K. V. Bidrag till utskottsmötenas historia. Uppsala 1887.
- BERGH, S. Handels- och manufakturdeputationens uppkomst och sammansättning. Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström. Stockholm 1897.
- BERGSTEN, N. Bevillningsutskott vid frihetstidens riksdagar. Uppsala 1906 (cit. Bergsten).
- BOËTHIUS, S. J. En konflikt mellan konung Fredrik I och sekreta utskottet. Hist. Tidskrift 1892.
- BORG, C. O. Blad ur riksbankens historia. Statsvetenskaplig tidskrift 1906.
- BOWALLIUS, R. M. Om svenska statsskicket förändring efter konung Carl XII:s död och om ståndens inbördes ställning vid början af den s. k. frihetstiden. V. H. A. A. H. Del XXI. Stockholm 1857.
- BOWALLIUS, R. M. Berättelse om riksdagen 1713—1714 i Svenska akad. handl. Del. 22. Stockholm 1847.
- BOWALLIUS, R. M. En blick på borgareståndet vid början af frihetstiden. Frey 1846. Uppsala 1846.
- CARLGREN, W. Riksdagsutskott före 1680 med särskild hänsyn till sekreta utskottet. Uppsala 1909 (cit. Carlgren).
- CARLSON, F. F. Om 1680 års riksdag. Uppsala 1860.
- CARLSON, F. F. och E. Sveriges historia under konungarne af Pfälziska huset. 1—8. Stockholm 1855—1910 (cit. Carlson).

- FORSSELL, H. Minne af Erik Benzelius. Svenska akad. handl. Del 58. Stockholm 1883.
- HENEL, A. J. v. Evärdelig Åminnelse af Riksdagen som hölts i Stockholm år 1734 etc. Stockholm 1734.
- HENEL A. J. v. Den efter Kongl. Maj:ts Kallelse-Bref, år 1726 den 1 sept. i Stockholm påbegynte, och 1727 den 5 aug. ändade Sveriges Rikes Ständers allmänna sammankomst. Stockholm 1727.
- HILDEBRAND, E. Svenska statsförfattningens historiska utveckling. Stockholm 1896.
- HÖJER, M. Om Karl XII:s myndighetsförklaring och 1697 års riksdag. Stockholm 1866.
- JANSSON, Hj. Sveriges accession till hannoveranska alliansen. Stockholm 1893.
- KJELLÉN, R. Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. Uppsala 1895.
- LOCCENIUS, J. Synopsis juris publici et privati. Göteborg 1673.
- MALMSTRÖM, C. G. Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772, I, II. Andra uppl. Stockholm 1893, 1895 (cit. Malmström).
- MALMSTRÖM, C. G. Smärre skrifter rörande sjuttonhundralets historia. Stockholm 1889.
- MALMSTRÖM, C. G. Recension af Carlson, Sveriges historia etc. Del 2. Nordisk universitetstidskrift 1857.
- RUNBOM, C. L. Bidrag till historien om riksdagen år 1682. Stockholm 1854.
- RYDIN, H. L. Om 1809—10 års riksdags statsrättsliga betydelse för statsregleringen. Uppsala 1875—1876.
- SCHMIDT, H. L. Om riksdagen år 1689. Stockholm 1857.
- STAVENOW, L. Om formerna för utskottsval under frihetstiden. Uppsala 1890.
- STAVENOW, L. Om riksrådsvälen under frihetstiden. Bidrag till svenska riksrådets historia. Uppsala 1890.
- STAVENOW, L. Studier i ståndsriksdagens senare historia. Presteståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval. Göteborg 1895.
- STEYERN, N. v. Bidrag till svenska riksdagens historia 1600—1650. Uppsala 1863.
- Sveriges historia intill tjugonde seklet utgifven af E. Hildebrand. Del 6, 7. Stockholm 1905, 1903.
- THAM, W. Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia från midten af sjuttonde århundradet I, II. Stockholm 1845—1848 (cit. Tham).
- TITZ, C. A. Bidrag till historien om riksdagen år 1686. Stockholm 1857.
- VARENIUS, O. Räfsten med Karl XI:s förmyndarstyrelse I, II. Uppsala 1901, 1903.
- WINGQVIST, O. Om utskottsinrättningen vid Sveriges riksdagar. Tidsskrift för litteratur 1852. Uppsala 1852.

Rättelser och tillägg.

- Sid. 11, rad 12 *slår*: mellan alla ständerna *läs*: de tre högre stånden
- » 25, *läs*: prästestånd.
  - » 60. rad 11 nedifr. *läs*: ständerna
  - » 84, not 1, d. 23/9
  - » 93, Utskottet avgjorde ej på egen hand frågor om manskapets övning m. m. utan ingav sina förslag till ständernas prövning. S U till ständerna av d 3/9 1734
  - » 94, 1727 års amiralitetskommissions uppdrag var även av granskande art.
  - » 141, Kommissarie Hesselgren fullgjorde sitt uppdrag att granska Stockholms amiralitets räkenskaper sedan 1719. Därav att Hesselgrens inlaga remitterades av S U till amiralitetskommissionen kan framgå att varken S U eller dess underavdelning deputationen fattat något beslut i frågan. Förteckning på remisser till kommissionen Def.-dep. handl.

